

БЕЗБЕДНОСТ

ТЕОРИЈСКО СТРУЧНИ ЧАСОПИС

МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

БЕОГРАД
Година LII

2
2010

БЕЗБЕДНОСТ
Часопис Министарства унутрашњих послова
Републике Србије

УРЕДНИШТВО

Помоћник министра, *Предраг Марић*
Начелник Управе полиције, *Младен Курибак*, генерал полиције
Унапређење организације и функционисања стручног оспособљавања
и усавршавања, мр *Снежана Нововић*, главни саветник
Заменик начелника Одељења за границу Управе граничне полиције,
Небојша Пурић, главни полицијски саветник
Пензионисани радник Министарства, *Мијодраг Гутић*
Секретар Министарства омладине и спорта, *Сузана Шулејић*
Директор Агенције за безбедност саобраћаја, *Стојадин Јовановић*
Проф. др *Ђорђе Игњатовић*, Правни факултет, Београд
Проф. др *Андреја Савић*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд
Проф. др *Горан Милошевић*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др *Ђорђе Ђорђевић*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др *Драган Васиљевић*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др *Бобан Милојковић*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Проф. др *Бобан Милојковић*

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА

Милена Јовановић

ЛЕКТОР ЗА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Весна Анђелић-Николевић

АДРЕСА УРЕДНИШТВА:

Булевар Зорана Ђинђића 104
телефон: 011/3148-734, 3148-739
телефакс: 011/3148-749
e-mail: upobr@mup.gov.rs

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ТРИ ПУТА ГОДИШЊЕ

ТИРАЖ: 1.000 примерака

ШТАМПА: Графолик

Београд, Војводе Степе 375

PDF верзија часописа доступна је на адресама:

<http://www.mup.gov.rs/>

<http://presentacije.mup.gov.rs/upravazaobrazovanje/bezbednost.html>

САДРЖАЈ

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАДОВИ

- др Мирослав ВРХОВШЕК 7 ЗАКОН О ОДУЗИМАЊУ ИМОВИНЕ
ПРОИСТЕКЛЕ ИЗ КРИВИЧНОГ ДЕЛА
У СУЗБИЈАЊУ КРИМИНАЛА – ВАЖНА
КАРИКА У СИСТЕМУ БОРБЕ ПРОТИВ
ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА
- Др Радомир ЗЕКАВИЦА 41 СТАВОВИ ПРИПАДНИКА
КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ПОЛИЦИЈЕ ПУ
БЕОГРАД О НАЈЗНАЧАЈНИЈИМ ПИТАЊИМА
ДЕМОКРАТСКЕ РЕФОРМЕ ПОЛИЦИЈЕ –
РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАДОВИ

- Мр Јасна ЋИРИЋ 74 ВАЛИДНОСТ ФИЗИЧКОХЕМИЈСКИХ МЕТОДА
Др Слободан АНИЋ АНАЛИЗЕ У ФОРЕНЗИЧКОМ ВЕШТАЧЕЊУ
- Др Милосав Р. СТОЈАНОВИЋ 81 ЗНАЧАЈ ИНФОРМАЦИОНЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ У
др Слободан Р. ПЕТРОВИЋ БАНКАРСТВУ НА СУЗБИЈАЊУ КРИВИЧНОГ
Рашко СТЕПАНОВИЋ ДЕЛА ПРЕВАРЕ КАО САВРЕМЕНОГ ВИДА
КРИМИНАЛА ПОД ОКРИЉЕМ „ЛЕГАЛНОГ”
ПОСЛОВАЊА
- Јелена Д. ЗОРИЋ 97 ФОРЕНЗИКА У ОБЛАСТИ РАЧУНАРА –
Војкан М. ЗОРИЋ ОСНОВЕ
- Саша СТЕФАНОВИЋ 108 УЛОГА ПОЛИЦИЈЕ У ОСТВАРИВАЊУ
Рацо ГОЈАКОВИЋ БЕЗБЕДНОСТИ НА МЕЂУНАРОДНИМ
доц. др Слободан МИЛАДИНОВИЋ ПЛОВНИМ РЕКАМА У СРБИЈИ
- Мр Ирена ПАВЛОВИЋ 124 ЗАСТУПЉЕНОСТ ТЕМЕ ЉУДСКИХ ПРАВА
Весна АНЂЕЛИЋ НИКЛЕНЦИЋ У УЏБЕНИЧКОЈ ЛИТЕРАТУРИ КПА НА
ПРЕДМЕТУ ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК
- Мр Владимир БАРОВИЋ 134 БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВИ НОВИНАРСКОГ
ИЗВЕШТАВАЊА СА ГРАЂАНСКИХ
ОКУПЉАЊА КАО КРИЗНИХ СИТУАЦИЈА
ВИСОКОГ РИЗИКА
- Мр Бобан СИМИЋ 149 ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ КРИВИЧНОГ
Горан ИСАКОВИЋ ДЕЛА НЕДОЗВОЉЕНА ПРОИЗВОДЊА,
ДРЖАЊЕ, НОШЕЊЕ И ПРОМЕТ ОРУЖЈА И
ЕКСПЛОЗИВНИХ МАТЕРИЈА
- Ђурица НИКОЛИЋ 162 ОБЛИЦИ КОРУПЦИЈЕ НА ЦАРИНИ
- Мр Станимир ЖИВАНОВИЋ 179 ФАКТОРИ РИЗИКА ШУМА ОД ПОЖАРА

СТРУЧНИ РАДОВИ

Момчило ВУЧКОВИЋ **191** САНАЦИЈА ТЕРИТОРИЈЕ ПОСЛЕ ЕКСПЛОЗИЈЕ
СКЛАДИШТА ВОЈСКЕ СРБИЈЕ НА
КАРАЂОРЂЕВОМ БРДУ КОД ПАРАЋИНА

ПРИКАЗИ

Проф. др Бранислав СИМОНОВИЋ **208** ПРОФ. ДР МИЋА БОШКОВИЋ
МР ДЕЈАН БОШКОВИЋ
ЕКОЛОШКИ КРИМИНАЛИТЕТ

Др Богдан ИЛИЋ **211** ДР НЕБОЈША ПРАЋА
УТИЦАЈ СТРАНОГ КАПИТАЛА НА РАЗВОЈ
ПРИВРЕДЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

CONTENTS

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPERS

- Miroslav VRHOVŠEK, LLD **7** LAW ON SEIZURE AND CONFISCATION OF PROCEEDS FROM CRIME – IMPORTANT LINK IN THE SYSTEM OF COMBATING ORGANIZED CRIME
- Radomir ZEKAVICA, LLD **41** ATTITUDES OF BELGRADE CRIMINAL INVESTIGATION DEPARTMENT OFFICERS RELATED TO THE MOST IMPORTANT ISSUES OF DEMOCRATIC REFORM OF POLICE – RESEARCH RESULTS

REVIEW PAPERS

- Jasna ĆIRIĆ, M. Sci.
Slobodan ANIĆ, D. Sci. **74** VALIDITY OF PHYSICOCHEMICAL ANALYSIS IN THE FORENSIC EXPERTS' REPORTS
- Milosav R. STOJANOVIĆ, Ph. D
Slobodan R. PETROVIĆ, D. Sci.
Raško STEPANOVIĆ **81** THE IMPORTANCE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN THE BANKING SECTOR TO COMBAT THE CRIME OF FRAUD AS A MODERN FORM OF CRIME UNDER THE 'LEGAL' BUSINESS
- Jelena D. ZORIĆ
Vojkan M. ZORIĆ, D. Sci. **97** THE BASICS OF COMPUTER FORENSICS
- Saša STEFANOVIĆ
Raco GOJAKOVIĆ
Slobodan MILADINOVIĆ, D. Sci. **108** POLICE ROLE IN ENSURING SECURITY ON INTERNATIONAL NAVIGABLE RIVERS
- Irena PAVLOVIĆ, MA
Vesna ANĐELIĆ NIKLENDŽIĆ **124** HUMAN RIGHTS AS A TOPIC IN ENGLISH LANGUAGE TEXTBOOKS AT THE ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES
- Vladimir BAROVIĆ, MA **134** SECURITY CHALLENGES FOR JOURNALISTS REPORTING FROM CIVIL CRISES RALLIES AS HIGH-RISK SITUATIONS
- Boban SIMIĆ, MA
Goran ISAKOVIĆ **149** CONCEPT AND FEATURES OF THE CRIMINAL ACT OF ILLEGAL PRODUCTION, POSSESSION, CARRYING AND CIRCULATION OF ARMS AND EXPLOSIVE MATERIALS
- Đurica NIKOLIĆ, LLM **162** FORMS OF CORRUPTION AT THE CUSTOMS
- Stanimir ŽIVANOVIĆ, M. Sci. **179** RISK FACTORS FOR FOREST FIRES

PROFESSIONAL REPORTS

Momčilo VUČKOVIĆ **191** RECOVERING TERRITORY FOLLOWING
EXPLOSION OF SERBIAN ARMY WAREHOUSE
ON KARADJORDJE HILL NEAR PARACIN

REVIEWS

Branislav SIMONOVIĆ, LL.D. **208** ENVIRONMENTAL CRIME

Bogdan ILIĆ, Ph. D. **211** THE IMPACT OF FOREIGN CAPITAL ON
THE DEVELOPMENT OF ECONOMY IN THE
REPUBLIC OF SERBIA

др Мирослав ВРХОВШЕК,
Привредна академија, Нови Сад¹

UDK : 343.6/.7 : 343.02(094.5)

Оригинални научни рад

Примљено: 14.10 2010.

Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела у сузбијању криминала – важна карика у систему борбе против организованог криминала

Апстракт: Доношењем Закона о одузимању имовине проистекле из кривичног дела (у даљем таксту Закон) реализовани су постављени циљеви и то у два главна правца.

Први се огледа у чињеници да је овом приликом законодавац у потпуности искористио пружену шансу која се огледа у усаглашавању решења питања одузимања имовине проистекле из кривичног дела са решењима истоветног питања у достигнутим европским стандардима на овом плану, садржаним у одговарајућим конвенцијама Европске уније које је наша земља ратификовала од 2000. године па све до данас. На основу закључака Европског самита, одржаног у Тампереу 1999. године, посвећеног спречавању криминала, у 2000. години је Савет министара за правду и унутрашње послове Европске уније усвојио Миленијумску стратегију за превенцију и контролу организованог криминала. Стратегија садржи 39 подробен препорука. Једна од њих упућује да је неопходно одузимање имовине стечене криминалом, образлажући то тиме да стицање противправне финансијске користи представља основни мотив за вршење најтежих кривичних дела. Приход од незаконитих активности служи за финансирање нових криминалних активности и врши се прање новца у циљу његовог уношења у легалне токове. Као основни стратешки правци превенције су издвојени: хармонизација законодавства на плану одузимања имовине проистекле из кривичног дела, узајамно признавање и извршење казних пресуда и координација казних поступака када више држава имају надлежност да поступају у конкретном случају. Изнети стратешки правци су реализовани одговарајућим решењима у Закону.

Други правац огледа се у томе што је законодавац у овом сасвим новом Закону, посматрано са аспекта његове садржине, у великој мери ус-

¹ Професор емеритус, научни саветник, Привредна академија, Нови Сад

пешно очувао нека од основних уставних начела која се односе, пре свега, на мирно уживање приватне својине, право на правично суђење и забрану ретроактивне примене Кривичног законика, користећи се, притом, на одговарајући и неопходан начин, достигнутим стандардима у погледу примене ових начела у пракси Европског суда за људска права.

Кључне речи: одузимање имовине проистекле из кривичног дела, организовани криминал, корпоративни корупцијски криминал.

Уводна разматрања

Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела Народна скупштина Републике Србије усвојила је 23. 10. 2008. године.² Ради се, као што је то случај и са *Законом о кривичној одговорности правних лица*, који је усвојен на истој седници Народне скупштине, о сасвим новом закону којим се у целокупно кривично право уноси радикална новина, посматрано и са аспекта досадашњих решења која се односе на одузимање противправно стечене имовинске користи од учиниоца кривичног дела. Стога је у раду анализиран целокупан текст оваквог, на сасвим нов начин конципираног закона.

У раду је изнет и критички осврт на поједина решења, у мери која је примерена околности да се ради о питањима која до сада нису била регулисана у нашем кривичном законодавству, свесни чињенице да ће тек њихова примена у пракси показати да ли су испуњени високо постављени циљеви приликом доношења *Закона*.

Корупција као криминогена појава, поготово корпоративно корупцијски криминал, али на истој равни и организовани криминал, нарочито онај који се развија на међународном плану, угрожава прва два од укупно четири основна захтева Европске уније: стабилност економије и институција, као и тржишни привредни систем заснован на начелима ефикасности, законитости и правне сигурности за све привредне, али и друге релевантне субјекте.

Идеја одузимања имовинске користи проистекле из кривичног дела је последица појаве облика организованог корпоративног и корупцијског криминала које се очигледно, како то досадашња пракса код нас и у свету показује, не могу спречити искључиво кажњавањем кривично одговорних лица, нити само кажњавањем правних лица, учиниоца кривичних дела, већ је неопходно предузети и посебне мере одузимања имовине проистекле из вршења ових облика кривичних дела. При том, ваља имати у виду да се спровођењем у живот ове сасвим нове мере у одређеној мери дерогирају нека од основних начела кривичног, па и кривично процесног

² Закон је објављен у *Службеном гласнику РС*, бр. 97/2008, ступио на снагу 4. новембра 2008, са роком примене од 1. марта 2009. године.

права, која се огледају, пре свега, у праву на мирно уживање приватне својине, праву на правично суђење, и забрани ретроактивне примене кривичног закона, која су начела предвиђена у чл. 6 и 7 *Европске конвенције о људским правима*³ и чл. 1 *Протокола број I* на наведену *Конвенцију*, и да се на тај начин отварају безбројна питања редефинисања наведених начела.

Народна скупштина Републике Србије је, дакле, усвајањем *Закона* прихватила становишта изнета у нашој и страниј правној литератури, а нарочито ставове Европског суда за људска права, који су већ изражени у до сада донетим пресудама тог суда, приликом решавања, између осталог, и питања одузимања имовинске користи проистекле из кривичног дела.

Тако је по питању примене начела мирног уживања приватне својине Европски суд за људска права у већем броју својих одлука заузео став да конфискација имовине служи општем интересу који се огледа у спречавању употребе одређене имовине за вршење организованог криминала на штету друштва, и да у том смислу и представља ефикасно и неопходно средство у спречавању организованог криминала, што значи да је њена примена сразмерна постављеном циљу у погледу примене начела које се огледа у праву на правично суђење. Европски суд за љуска права сматра да постојање правних и чињеничних претпоставки на којима се заснива одлука о одузимању имовине проистекле из кривичног дела није у супротности са претпоставком невиности садржаном у члану 6 поменуте *Конвенције* јер она, у принципу, не забрањује правне или чињеничне претпоставке, али при том обавезује државе уговорнице да, у области кривичног права, не пређу одређени праг, то јест да поменуте претпоставке сместе унутар разумних ограничења водећи рачуна о озбиљности улога и очувању права на одбрану.

У погледу начела забране ретроактивне примене кривичног закона Европски суд за љуска права је на основу већег броја критеријума заузео став да конфискација имовине може попримити одређена обележја која указују на њену казнену примену и да је, стога, приликом одлучивања да ли се забрана ретроактивности може применити на одлуку о одузимању имовине стечене криминалом неопходно утврдити да ли је реч о мери превентивног или казног карактера, с тим да се окривљеном, управо зато, мора пружити прилика да докаже да одређена имовина коју поседује не потиче од извршења кривичног дела, односно да је ту имовину стекао на законом предвиђени начин. Из изнетог би се могао извући основан закључак да трајно одузимање имовине проистекле из кривичног дела не губи, чињеницом да иста обухвата целокупну имовину власника, карактер *sui generis* мере која се одликује ресторативном природом.

³ Наша земља је усвојила *Конвенцију* доношењем *Закона о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода и додатних протокола*, Службени лист СЦГ, бр. 9/03.

Изнето поступање законодавца је у потпуном складу са активностима које се одвијају на универзалном плану кроз многобројне конвенције као што су *Конвенција о прању, тражењу, заплени и конфискацији прихода стечених криминалом*, донета 8. 11. 1990. године у Стразбуру, затим *Кривично правне конвенције о корупцији*, донете 27. 1. 1999. такође у Стразбуру, *Међународне конвенције о сузбијању финансирања тероризма* донете 9. 12. 1999, *Конвенције Уједињених народа против транснационалног организованог криминала* и додатни протоколи, усвојене у Палерму децембра 2000, и *Конвенција Уједињених нација против корупције* која је донета у Њујорку 31. 10. 2003. године.

Конфискација имовине на међународном плану

Конвенције које су основа за хармонизовани приступ законодавства у инкриминисању нових форми криминала (организовани криминал, корупција, прање новца, компјутерски криминал и друге форма), као и за развијање судске и друге сарадње између држава, део су конвенционалног Међународног казног права (МКП) чије су норме у функције заштите универзалног корпуса људских слобода и права путем израђивања јединствених правила домаћег права. Испуњење обавеза које су преузете ратификовањем тих конвенција од стране држава потписница је подређено високом степену међународне принуде који се граничи готово са захтевом за поштовање супранационалних норми (*ius kogens*), (Камбовски, 2009).

Из свих до сада донетих конвенција на међународном плану видљиве су две тенденције: прва се огледа у општем заоштравању свеукупне казнене репресије, а друга у реализацији посебне врсте казнене санкције: конфискација имовине проистекле из извршеног (их) кривичног дела. Овакво поступање произлази из два главна разлога: прво, само природа ових мера, као правне последице кривичног дела која није везана за изрицање казне или друге врсте санкција његовом учиниоцу, и друго, њиховом применом се жели спречити испуњавање основног циља учиниоца – остварење профита и његово пребацивање у легалне токове економске и финансијске активности.

Конфискација је по први пут дефинисана *Бечком конвенцијом* из 1988. године као трајно лишавање власништва одлуком суда или другог надлежног органа (садржина је у дефиницији имовине – чл. 1). Конфискација обавезује на заплону приноса који потичу из извршења казnenих дела у вези са прометом наркотичких дрога. Овај узак приступ је отклоњен *Стразбуришком конвенцијом* 1990. године која дефинише конфискацију као казну или меру изречену од стране суда после спроведеног поступка за извршено казно дело, која се састоји у одузимању криминалног приноса од извршеног (било којег) казног дела (чл. 1). *Кон-*

венција из Палерма из 2000. године садржи прецизну дефиницију појма имовине и прописује обавезу конфисковања свих криминалних приноса који су трансформирани у други облик власништва. Овом *Конвенцијом* је заокружен концепт конфискације приноса од криминала, или имовине у вредности која одговара таквим приносима, или другог власништва у коме су трансформисани приноси од криминала, као и власништва које је легално стечено у делу, односно процењеној вредности, у коме су криминални приноси помешани са тим власништвом. Посебно ваља имати у виду *Конвенцију Уједињених нација против корупције*, донету у Њујорку 31. 10. 2003. године.

Са циљем конфискације је тесно повезана и оправдана и примена привремених мера идентификације, замрзавања и привремене заплене имовине у судском поступку. У том смислу, већ *Бечка конвенција* уноси појам замрзавања и привременог одузимања (заплене), која обухвата и привремену забрану трансфера, конверзије, располагања или промета, као и мере надзора и контроле од стране суда. Одредбе о овим мерама садрже и друге многобројне конвенције.

Мера конфискације и привремене мере се односе на сам криминални принос, тако да је круг субјеката у односу на које те мере могу да се примене веома широк. У духу принципа да од неправда не може да настане право, конфискација није конципирана искључиво као казна или друга правна последица која погађа само извршиоца казног дела! Таква правна природа конфискације утиче и на карактер судског поступка, односно на различите судске поступке: један, када се ова мера изриче у кривичном поступку према извршиоцу кривичног дела, и други у случају њене примене према трећим лицима, која немају везе са казним делом. Сви ови достигнути стандарди су унети и са тог аспекта смо добили добар закон.

У раду је указано да у једном делу теорије ова тенденција наилази на озбиљну критику ради довођења у питање основних начела кривичног права: начело кривице за учињено дело, пропорционалност казнено-правних мера и презумција невиности! Потезе се, између осталих, и принцип неприкосновености приватне имовине, који је у свим државама подигнут на ниво уставног начела. Ако се томе дода и пребацивање терета доказивања на оптуженог, за многе ауторе ова решења изражавају опредељење да се основно начело правне државе – *in dubio pro reo*, супституише супротним начелом – *in dubio contra reum* (Камбовски, 2007).

Са аспекта предмета наше расправе – корупција и заштита људских слобода и права, веома је осетљиво питање усаглашавања јавног интереса за сузбијање корупције, који стоји иза ове мере, и заштите приватне својине као основног људског права. Са аспекта људских права проблематично је и правно или физичко напуштање начела презумпције невиности и пребацивање терета доказивања на оптуженог. У светлу ових кон-

трааргумената, посматрајући проширену конфискацију као и изузетак од правила да се конфискује само корист прибављена конкретним делом, у казненом законодавству требало би да се предвиде што ригиднији услови за њену примену, као и све процесне гаранције за права оптуженог или трећих лица (Камбовски, 2009).

И на овом плану су у *Закону* дате одређене гаранције али ће тек пракса дати праве одговоре!

Законодавац је прихватио све ове тенденције у погледу конфискације имовине из наведених међународних конвенција и адекватно их унео у *Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела*, тако да можемо да констатујемо да смо добили добар закон на овом плану уз посебну напомену да ће сви органи, а нарочито суд, бити на великој провери приликом провођења закона у живот како би у потпуности реализовали високо постављене циљеве који се сви заједно сублимишу у постизању правне сигурности и владавине права.

Право на мирно уживање приватне својине

Право на мирно уживање приватне својине подразумева да нико не може бити лишен приватне својине, осим у јавном интересу и под условима предвиђеним законима и општим начелима међународног права (члан 1, став 1 *Протокола бр. 1* на Европску Комисију за људског права). У светлу овог права може се поставити питање оправданости постојања и домашаја мере одузимања имовине стечене криминалом у државама чланицама Савета Европе. С тим у вези, Европски суд за људска права сматра да је неопходно утврдити везу између понашања власника и кршења закона, при чему се власнику мора омогућити да пред надлежним судом изнесе своје тврдње.

Један од случајева у којима је Европски суд за људска права размотрио оправданост мера заплене и конфискације имовине у светлу права на мирно уживање приватне својине био је случај Раимондо. У поменутом предмету се радило о грађевинском предузимачу коме је, под сумњом да припада мафијашком злочиначком удружењу, заплешено шеснаест непокретности и шест превозних средстава.

Према схватању Европског суда за људска права, заплена је привремена мера која одговара потреби да се обезбеди могућа конфискација добара произашлих из незаконитих активности на штету заједнице. Општи интерес оправдава примену ових мера и не може се, имајући у виду опасну економску моћ организације као што је мафија, оценити као несразмерна постављеном циљу. Када је реч о конфискацији, Суд наглашава да она служи општем интересу: спречавању да употреба одређених добара не обезбеди одређеном лицу или злочиначком удружењу за које се сумња да

му лице припада, корист на штету заједнице. Конфискација представља ефикасно и нужно оружје за борбу против мафије и показује се сразменом постављеном циљу. На основу изложеног, Европски суд за људска права је закључио да није било повреде члана 1 *Протокола 1* (Илић, 2009).

Право на мирно уживање приватне својине потиче још из римског права и протеже се све до *Европске конвенције о људским правима*. Према томе, право на мирно уживање приватне својине не представља неку нову врсту права која није, као таква, била позната у ранијим временима. Стога ћемо питање њеног основа разматрати на једном од најзначајнијих правних докумената – *Општем имовинском законуку за књажевину Црну Гору*, сачињеним од бриљантног правног писца Валтазара Богишића. Тако, према члану 16 наведеног *Законика* „свачије је имање свето и неприкосновено. Ко није вољан, није никако дужан, за како било високу цијену, уступити што коме из имања свога. Једини се изузетак томе основном правилу може допустити у случају замашније јавне (народне) потребе.” Из даљег текста произлази да се предвиђено одступање од наведеног основног правила односи на институт који је данас познат као експропријација, али се одузимање имовине проистекле из кривичног дела, такође, може и треба правно образложити јавном (народном) потребом. Европски суд за људска права је у наведеном примеру управо тако и образложио исправност одузимања имовине у конкретном случају нашавши да општи интерес оправдава примену ових мера.

Притом ваља имати у виду и члан 18 *Општег имовинског законика* с обзиром да је у њему одређено: „што год ко држи и вољан је да држи, закон му против свакога штити држину (812-814), каква год она била, само ако није самовољом добивена (818).”

Шта се, пак, сматра самовољном држином (државином) врло прецизно је и са аспекта разматрања у овом раду, одређено у члану 818, став 1 *Општег имовинског законика*: „Самовољном називље закон ону држину која је добивена насиљем, кришом или каквим пријеварним узећем или задржајем. То су најтежи недостаци држине, те закон, који уопште штити сваку држину (18), отказује заштиту оној која је имала свој постанак самовољним дијелом.”

Изнето решење којим се утврђује шта се сматра самовољном државином управо се поклапа са ставом Европског суда за људска права да заплена и коначно одузимање имовине „одговара потреби да се обезбеди конфискација добара произашлих из незаконитих активности на штету заједнице.”

Право на правично суђење

За наше разматрање такође је важан члан 818, став 2 *Општег имовинског законика* који гласи: „Али опет, ако закони не штити држину са-

мовољна држитеља, него, напротив, од њега је одузимље и повраћа коме пристоји, ипак, Власт не може трпјети да се ни такоме самовољну држитељу какво насиље чини.”

Изнето се управо поклапа са ставом Европског суда за људска права исказаним у већем броју његових пресуда, да у конкретним случајевима није дошло до повреде члана 6 *Европске конвенције о људским правима*. Европски суд за људска права је истакао да примена спорне законске претпоставке није имала за циљ осуду оптуженог за кривично дело, већ је требало да омогући надлежном националном суду да утврди висину износа који ће бити предмет конфискације. Та оцена је дата у судском поступку на јавном претресу на коме су станке имале прилику да изнесу своје аргументе. Основна гаранција се налазила у чињеници да је оптужени имао могућност да побија спорну законску претпоставку, с тим да је било довољно да покаже, у складу с критеријумом равнотеже вероватноћа, да је имовину стекао на други начин, а не трговином опојним дрогама. Штавише, судија је располагао дискреционим овлашћењем да не примени наведену правну претпоставку ако сматра да њена примена садржи ризик озбиљне неправде.

Одузимање имовине од трећих лица

Из одредбе члана 3, став 5 и 6 *Закона о одузимању имовине проистекле из кривичног дела*, произлази да се имовина проистекла из кривичног дела може одузети и од правних следбеника осуђеног лица, сведока сарадника, оставиоца и њихових наследника, као и од трећих лица, било физичких, било правних на које је иста пренета. Имајући у виду чињеницу да сва наведена лица, подразумевајући ту и окривљеног, имају изворно или пак изведено право својине над имовином проистеклом из кривичног дела, њихов заједнички назив је власник, како је то и утврђено у члану 3, т. 7 *Закона*.

И ово решење има свој пандан у члану 819 *Основног имовинског законика* с обзиром да је у њему утврђено: „Кад самовољни или други незаконити држитељ ствар у злој мисли сакрије, или уништи, или коме другоме даде или подметне, или којим драго зломисленим начином престане бити њеним држитељем, он и опет остаје потпуно одговоран, као да му је још у рукама ствар, за све последице свог зла лукавства. То, ипак, не пријечи да се ствар може и друговђе тражити, и кад се нађе, натраг узети путем држинског поступка.”

Све изнето веома илустративно доказује како наизглед сасвим нове идеје и нова решења у праву представљају уствари идеје које су давно исказане у појединим законским прописима, као што је то овде случај са Општим имовинским закоником за књажевину Црну Гору.

Разлози за доношење закона

Постојећи нормативни амбијент у Републици Србији, како *Кривични законик*, тако и *Законик о кривичном поступку*, омогућава и налаже одузимање имовинске користи стечене извршењем кривичног дела, али не у пуној мери и само под у пракси веома тешко остваривим законским условом да се апсолутно докаже непосредна веза између конкретног кривичног дела које је предмет осуђујуће пресуде и конкретне имовинске користи стечене тим кривичним делом. То у пракси често није нимало једноставно, а у многим ситуацијама је и веома компликовано. Како кривични суд, по логици ствари, ни иначе није претерано склон решавању питања која су у суштини ван кривичног карактера, честа је појава да и учиниоци тешких кривичних дела, а нарочито кривичних дела за која је сасвим извесно да су изразито „профитног” карактера, у мањој или већој мери задржавају имовинску корист која је произашла из њихове криминалне активности. То већ на први поглед није правично и зато се и Република Србија определила да, попут низа других савремених и демократских држава које се одликују владавином права, усвоји адекватно законодавство, чије ће норме омогућити ефикасније и целовитије одузимање имовинске користи стечене криминалом.

Будући да управљање привремено одузетом имовинском користи прибављеном извршењем кривичних дела није примаран задатак судова, *Закон* предвиђа да се образује посебан специјализовани државни орган који ће управљати одузетом имовином. Овакви специјализовани органи постоје у многим земљама Европске уније (Белгија, Холандија, Велика Британија, Ирска) и у досадашњем раду су показали врло добре резултате, чиме су оправдани разлози за њихово установљавање. Усвајањем предложеног *Закона* постигло би се задовољење правила да нико не може задржати имовинску корист прибављену извршењем кривичног дела, а такође би се прибавила и значајна средства за буџет Републике Србије, будући да би одузетом имовином у циљу очувања њене вредности управљао специјализовани државни орган – Дирекција за управљање одузетом имовином, као орган у саставу Министарства правде.

Закон такође предвиђа да се у оквиру Министарства унутрашњих послова образује посебна јединица која би се бавила финансијском истрагом, односно која би, у сарадњи са надлежним тужиоцем, радила на откривању и привременом одузимању имовине прибављене кривичним делом.

Разлог за доношење предложеног закона је и што *Европско партнерство са Србијом*, које је усвојила Европска унија у циљу придруживања наше земље ЕУ, као краткорочни приоритет предвиђа унапређење законодавства и јачање капацитета за одузимање имовинске користи прибављене кривичним делима.

Предмет Закона

Предмет *Закона* утврђен је у члану 1 тако што је одређено да се *Законом* уређују услови, поступак и органи надлежни за откривање, одузимање и управљање имовином проистеклом из кривичног дела. Ради се, дакле, о *Закону* који на радикалан начин решава питања којима се регулише одузимање имовине проистекле из кривичног дела.

Према *Закону*, одредбе о одузимању имовине проистекле из кривичног дела примењују се само за тим *Законом* наведена кривична дела: 1. организованог криминала; 2. приказивања порнографског материјала и искоришћавања деце за порнографију (члан 185, став 2 и 3 *Кривичног законика РС*).

Одредбе *Закона* се примењују и за нека кривична дела против привреде, као што је фалсификовање новца из члана 223, став 3 КЗ РС. Према одредбама поменутог члана „ко направи лажан новац у намери да га стави у оптицај као прави, или ко у истој намери прибавља лажан новац да га стави у оптицај или ко лажан новац ставља у оптицај, у износу који прелази 1.500.000,00 динара, односно одговарајући износ у страном новцу, казниће се затвором од пет до петнаест година”.

Одредбе *Закона о одузимању имовине проистекле из кривичног дела* примењују се и у случају учињеног кривичног дела фалсификовања и злоупотребе платних картица (члан 225, став 3 КЗ) и прибављања на тај начин противправне имовинске користи у износу који прелази 1.500.000,00 динара, а за ово кривично дело је предвиђена казна затвора у одређеном трајању.

Све неведено код кривичних дела против привреде се односи и на следећа кривична дела:

- фалсификовање хартија од вредности (члан 224, став 2);
- фалсификовање знакова за вредност (члан 226, став 2);
- пореска утаја (члан 229, став 2);
- кријумчарење (члан 230, став 2), и
- прање новца (члан 231, став 2).

Према одредби члана 231, став 1 и 2 *Кривичног законика РС*, кривично дело прање новца извршено је од стране учиниоца када изврши конверзију или пренос имовине са знањем да та имовина потиче од кривичног дела, у намери да се прикрије или лажно прикаже незаконито порекло имовине; или да се прикрије или лажно прикаже чињеница о имовини са знањем да та имовина потиче од кривичног дела; или да стекне, држи или користи имовину са знањем, у тренутку пријема, да та имовина потиче од кривичног дела.

Ако износ новца или имовине из става 1 поменутог члана прелази 1.500.000,00 динара, учинилац ће се казнити затвором од једне до десет година.

Одредбе *Закона о одузимању имовине* проистекле из кривичног дела примењују се и на бројна друга кривична дела као што су:

- неовлашћена производња, држање и стављање у промет опојних дрога (члан 246, став 1 и 2 *Кривичног законика*);
- против јавног реда и мира (члан 348, став 3 и члан 350, став 2 и 3 *Кривичног законика*);
- против службене дужности (члан 359, став 3; члан 363, став 3), и
- друга кривична дела, као што су проневера – члан 364, став 3; противзаконито поседовање – члан 366, став 5; примање мита – члан 367, став 1-3, 5 и 6, и давање мита – члан 368, став од 1 до 3 и став 5 *Кривичног законика*; кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом и друга кривична дела ближе означена одредбама члана 2 *Закона*.

Појам имовине проистекле из кривичног дела

У члану 3 *Закона* су прецизирани основни појмови. Појам имовине је одређен у складу са међународним стандардима који су садржани у међународним конвенцијама које је наша земља ратификовала. Након тога је дат један од кључних појмова овог *Закона*, а то је појам имовине проистекле из кривичног дела, под којом се подразумева имовина окривљеног, сведока сарадника или оставиоца која је у очигледној несразмери са његовим законитим приходима. Реч је о целокупној имовини наведених лица за коју је карактеристично да је у очигледној несразмери са њиховим законитим приходима.

Тако се имовином, према *Закону*, сматра добро сваке врсте, материјално и нематеријално, покретно или непокретно, процењиво или непроцењиво велике вредности, и исправе у било којој форми којима се доказује право или интерес у односу на такво добро. Имовином се сматра и приход или друга корист остварена, непосредно или посредно, из кривичног дела, као и добро у које је она претворена или са којом је помешана.

Одузимање имовине проистекле из кривичног дела може се применити и на имовину оставиоца, односно лица против кога услед смрти поступак није покренут или је обустављен, а утврђено је у кривичном поступку који се води против других лица да је заједно са њима учинио кривично дело које представља основ за одузимање имовине. На тај начин остварен је начелни захтев да нико не може да има корист од извршеног кривичног дела у смислу члана 91, став 1 *Кривичног законика* (*Сл. гласник РС*, бр 85/05, 88/05 и 107/05), а ова одредба се односи и на лица која су такву имовину наследила.

Иако се на први поглед чини да се одредба члана 3, ст. 1, т. 4 уклапа у остала правно техничка решења у вези са одузимањем имовине проис-

текле из кривичног дела, ипак се овде отварају многобројна питања на која ће пракса судова и других надлежних органа који учествују у овом поступку морати да пронађе адекватне одговоре који ће моћи да задовоље стандарде достигнуте у целокупној области кривичног права, а тиме и стандарде у овој области у упоредном праву и наведеним конвенцијама. У изнетом смислу пракса ће захтевати од законодавца да ово спорно питање уреди на бољи и прецизнији начин.

Примедбе које се могу упутити редакторима *Закона*, у овом његовом делу, показују да нису имали у виду чињеницу да је језик у праву основно изражајно средство којим се служе и они који креирају правне норме и они који их примењују. Прецизан језик треба да обезбеди тачну употребу, примену и остваривање права и у фактичким животним односима и у поступцима правне заштите. Правни језик не сме да буде наразумљив да би правна норма, као правило понашања, могла да оствари своју функцију (Станковић, 2008).

И поред номотехничког захтева да правни језик буде одређен, јасан и прецизан, то нажалост, није постигнуто у одредби члана 3, ст. 1, т. 4 овог *Закона*.

При том имамо у виду, пре свега, начело невиности садржано у члану 6, став 2 *Европске конвенције о људским правима* које не забрањује правне или чињеничне претпоставке, али обавезује државе уговорнице да у области кривичног права не пређу одређени праг, тачније, да помнуте претпоставке поставе унутар разумних ограничења водећи рачуна о озбиљности улога и очувању права на одбрану.

Наиме, у литератури је већ изнето оправдање за овакво законско решење које се огледа у разумевању истог као нормативног одговора на проблем који је отворен новом законском редакцијом члана 91, став 2 *Кривичног законика* убацивањем свезе „и”, што значи да се имовинска корист има одузети под условима предвиђеним законом и судском одлуком којом је утврђено извршење кривичног дела. Ratio legis таквог законског решења је примена мере одузимања имовинске користи и у случајевима када не буде донета судска одлука којом се учинилац оглашава кривим (нпр. трајно душевно оболи у току кривичног поступка или умре), јер и тада неко стиче имовинску корист учињеним кривичним делом (Стојановић, 2006). Специфичност одредбе члана 3, тачка 4 *Закона* у томе што се може применити једино ако је у поступку, који је правоснажно окончан осуђујућом пресудом, утврђено да је оставилац са другим лицима учинио неко кривично дело које представља основ за одузимање имовине. Таквим решењем је законодавац настојао да пронађе уравнотежени приступ између начелног захтева који поставља члан 91, став 1 КЗ и постојања правоснажне осуђујуће пресуде (којом, истина, оставилац није оглашен кривим) као формалног услова sine qua non за доношење одлуке о трајном одузимању имовине проистекле из кривичног дела (Илић, 2009).

Изнето образложење није лако прихватити из више присутних разлога посматраних у оквиру неопходности номотехничких захтева да правни језик сваке законске одредбе буде одређен, јасан и прецизан како би се она могла успешно применити у пракси, а да се не угрози правна сигурност. У наведеном образложењу се, наиме, помињу ситуације у којима се имовина може одузети од учиниоца који није оглашен кривим због тога што је у међувремену умро или је трајно душевно оболео.

Пре свега, не би се могло прихватити као основано образложење да је убацивањем сазе „и” у члан 91, став 2 КЗ дошло до неког новог решења питања одузимања имовинске користи уколико се оно посматра у односу на решење истог овог питања у раније важећем *Кривичном закону СФРЈ* и *Кривичном закону СРЈ*. И у једном и у другом закону питање одузимања имовинске користи решено је на истоветан начин као и у сада важећем *Кривичном законнику*, само што је сада обрнут редослед речи. Дакле, основна полазна теза да је на законодавном плану дошло до другачијег решења одузимања имовинске користи није прихватљива и због тога се на основу ње и не може градити објашњење које би оправдало решење одузимања имовинске користи предвиђено у члану 3, ст. 1, т. 4 *Закона*.

Што се, пак, тиче одузимања имовине од лица које је трајно душевно оболело и због тога и није могло бити оглашено кривим, ту се ради о веома специфичној ситуацији којој је неопходно поклонити одговарајућу пажњу. Основно питање је у коју категорију лица се овакво лице може сврстати?

Као прво, јасно је да се то лице не може сврстати под појам оставиоца с обзиром да се ради о лицу које је умрло, због чега је поступак против истог обустављен или није ни покренут. Не може се сврстати ни под појам осуђеног лица у смислу члана 3, ст. 1, т. 4 јер се под осуђеним лицем у смислу члана 221 ЗКП сматра лице за које је правоснажном пресудом или правоснажним решењем о кажњавању утврђено да је кривично одговорно за одређено кривично дело.

Не може се сврстати ни под појамове осумњичени или окривљени јер је против лица у питању већ донета одговарајућа одлука која се огледа у изрицању неке од мера безбедности предвиђених у члановима 81 и 82 *Кривичног законика*.

Наиме, према члану 81, став 2 КЗ: „ако су испуњени услови из става 1 овог члана, суд ће изрећи обавезно лечење и чување у здравственој установи учиниоцу који је у стању неурачунљивости учинио противправно дело предвиђено у закону као кривично дело”.

Исти је случај и са одредбом члана 82, став 1 КЗ у коме је утврђено: „Учиниоцу који је у стању неурачунљивости учинио противправно дело одређено у закону као кривично дело, суд ће изрећи обавезно психијатријско лечење на слободи, ако утврди да постоји озбиљна опасност

да учинилац учини противправно дело које је у закону предвиђено као кривично дело и да је ради отклањања ове опасности довољно његово лечење на слободи”.

Код неурачунљивости нема кривице, неурачунљиво лице не може учинити кривично, већ само противправно дело које одговара законском опису неког кривичног дела, па је стога, како то и чине европска законодавства, таква формулација прихватљивија иако је легислативно технички компликованија. С обзиром на то да неурачунљива лица не чине кривично дело, у неким страним законодавствима постоји решење према којима се на њих и не могу применити кривичне санкције већ, ако је реч о опасним лицима, принудне мере чувања и лечења, или управно-здравствене мере.

Ради се, значи, о посебној категорији субјекта, коме се такође може одузети имовина и ако није оглашен кривим за неко од кривичних дела предвиђених у члану 2, због чега је у одредбу члана 3 *Закона* требало унети и ово лице као могућег субјекта од кога се може одузети имовина, али са самосталним основом тог одузимања који се огледа у томе што се ради о учиниоцу који је у стању неурачунљивости учинио противправно дело одређено у закону као кривично дело. Положај ове категорије лица, у систему субјеката од којих се може одузети имовина у смислу члана 3 *Закона*, је најближи положају оставиоца само што ког ових лица није потребно посебно утврђивати да су, као што је то случај са оставиоцем, заједно са другим лицима учинила кривично дело предвиђено у члану 2 *Закона* јер ово лице у смислу члана 81 и 82 КЗ таква кривична дела и не могу да учине.

У вези са изнетим, ваља размотрити решење унето у одредбу члана 3, ст. 1, т. 4, које се огледа у томе да се може одузети имовина оставиоца само уколико се у кривичном поступку који се води против других лица утврди да је оставилац заједно са тим лицима учинио кривично дело из члана 2 *Закона*. Овакво решење је већ само по себи спорно и као такво ће изазвати велике потешкоће у практичној примени.

Наиме, оправдано се намеће питање шта значи утврдити у кривичном праву да је оставилац заједно са другим лицима учинио кривично дело из члана 2 *Закона*? С обзиром да је законодавац прихватио објективно субјективно схватање кривичног дела, то онда значи да је приликом утврђивања да је било које лице учинило кривично дело неопходно утврдити сва четири обавезна елемента општег појма кривичног дела, а то значи: радњу извршења, која је у закону предвиђена као кривично дело, која је противправна и која је скривљена. Да би нека радња била кривично дело, неопходно је да се она може учиниоцу приписати у кривицу. Приписати одређено дело некоме у кривицу истовремено значи и то да му се приписује одговорност за то дело (Стојановић, 2005).

Оставиоцу, тј. лицу које је умрло, у кривичном поступку се може утврдити радња извршења дела која је у закону предвиђена као кривично дело из члана 2 *Закона*, и да се ради о радњи која је противправна, али му се иста ни у ком случају не може приписати у кривицу, из чега јесно произлази да се никада и неће моћи у пракси, због изнетих разлога, испунити жеља законодавца изражена кроз одредбу члана 3, ст. 1, т. 4, то јест да се у кривичном поступку који се води против других лица утврди да је оставилац заједно са другим лицима учинио кривично дело из члана 2 *Закона*, што даље значи да судови у пракси неће моћи изнаћи правни основ за одузимање имовине у смислу одредбе члана 3, ст. 1, т. 4 *Закона*. Због тога би, сматрамо, као и код неурачунљивог лица, и код оставиоца у одредби члана 3, ст. 1, т. 4 *Закона* била адекватнија формулација: оставиоцем се сматра лице против кога услед смрти кривични поступак није покренут, или је обустављен, а у кривичном поступку који се води против других лица је утврђено да је заједно са тим лицима учинио дело утврђено у члану 2 *Закона* као кривично дело, што би омогућило суду да утврди, у сваком конкретном случају, које је противправно дело, одређено у члану 2 *Закона* као кривично дело, оставилац учинио, што би и представљало правни основ. Као, уосталом, и код неурачунљивог лица које такође због недостатка елемента кривице не може бити осуђено, већ му се само могу изрећи мере безбедности у смислу члана 81 и 82 КЗ, које такође представљају основ за одузимање имовинске корити од таквих лица, с тим да се решење овог питања унесе у *Закон*.

Само на овај начин се може испунити уставно начело правне сигурности посматране у најширем могућем смислу.

Само на предложени начин, уз неке друге измене и допуне *Закона*, биће могуће постићи правну сигурност. Правна сигурност је кључна одлика поретка заснованог на начелу владавине права, а закон који је јасан, доступан, који садржи разумна и стварно могућа решења, који је применљив и чији се ефекти могу сагледати и евалуирати, предуслов је правне сигурности. Правна сигурност тако представља крајњи и највиши критеријум квалитета закона и националног законодавства у целини (Протић, 2009).

Имовина проистекла из кривичног дела се може одузети и од правних следбеника осуђеног, сведока сарадника, оставиоца или његових наследника, као и од трећих лица (физичких или правних) на које је пренета (члан 3, т. 5 и 6 *Закона*). С обзиром да поменута лица (рачунајући ту и окривљеног) имају изворно или изведено право својине над имовином проистеклом из кривичног дела, њихов заједнички назив је власник (члан 3, т. 7 *Закона*).

Значајна одредба члана 4 *Закона* предвиђа сходну примену одредаба *Законика о кривичном поступку* у свим случајевима када одредбама *Законика о одузимању имовине* није другачије прописано.

Код одредбе члана 3 *Закона* је неопходно уредити још једно значајно питање које је законодавац пропустио да уреди, а требало је да то учини. Ради се о уношењу у одредбу члана 3 *Закона* још једног субјекта од кога се може одузети имовина због извршења неког од кривичних дела предвиђених у члану 2 *Закона*, а то је правно лице.

Наиме, на истој седници на којој је Народна скупштина Републике Србије усвојила *Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела* донет је и *Закон о одговорности правних лица за кривична дела* (*Сл. гласник РС*, бр. 97/08). *Закон о одговорности правних лица* је један од седам закона које је Народна Скупштина Србије морала да усвоји како би испунила услове ЕУ који се огледају у правном заокруживању борбе против корупције и организованог криминала (Врховшек, 2010:17-42). Ово је свакако један од начина да Република Србија поправи свој слаб имиџ када је у питању степен корупције у друштву. *Закон* је усаглашен са правним стандардима садржаним у међународним документима, што важи и за *Препоруке* бр. Р (88) 18 Комитета министара земаља чланица Савета Европе у вези са одговорношћу предузећа, односно правних лица за кривична дела учињена приликом обављања њихове делатности (Веселиновић, 2009).

Према члану 2 наведеног *Закона*: „Правно лице може одговарати за кривична дела из посебног дела Кривичног законика и других закона, ако су испуњени услови за одговорност правног лица предвиђени овим законом.” Произлази да правна лица могу да одговарају за сва кривична дела предвиђена у *Кривичном законнику* и свим другим законима који садрже посебна кривична дела из чега произлази закључак да правна лица могу бити учиниоци и било кога кривичног дела предвиђеног у члану 2 *Закона о одузимању имовине проистекле из кривичног дела*. Као такви они морају, такође, бити увршћени у члан 3 *Закона* као субјекти од којих се може одузети имовина произашла из извршења било ког кривичног дела предвиђеног у члану 2 *Закона*, што сада није случај и што представља пропуст законодавца. Ово поготово у ситуацији када ни сам *Закон о одговорности правних лица за кривична дела* не регулише на посебан начин одузимање имовине као што је то учињено у *Кривичном законнику Републике Македоније* (*Sl. vesnik RM*, бр. 37/96) у коме је у члану 96-д уређено питање конфискације имовине и имовинске користи на следећи начин: на конфисковање имовине и имовинске користи прибављене кривичним делом на правно лице сходно се примењују одредбе чланова 98 до 100 *Кривичног законика*.

Ако се од правног лица не може да конфискује имовина или имовинска корист због тога што је оно престало да постоји пре извршења конфискације, оснивач или оснивачи правног лица, односно трговинско друштво, акционари или ортаци солидарно ће бити обавезани да плате новчани износ који одговара прибављеној имовинској користи.

Уосталом и *Препорука* бр. Р (88) 18 Комитета министара чланицама ЕУ у вези са одговорношћу предузећа која имају статус правног лица за преступе учињене у пословању⁴ уређује питање конфискације имовине. У делу II овог иницијалног акта Савета Европске уније који се односи на санкције између осталог је утврђено: у прописивању подесних санкција које се могу применити на предузећа посебну пажњу би требало усмерити ка циљевима који су ван казне, као што су превенција будућих извршења кривичних дела и отклањање штете коју су претрпела лица – жртве кривичног дела. Пажњу би такође требало усредсредити на увођење санкција и мера које су превасходно примењиве на предузећа. То може да укључује конфискацију имовине која је употребљена приликом извршења кривичног дела или која представља добит остварен нелегалним путем.

Доказ правилности предложеног налазимо и у чињеници да је у одредби члана 3, ст. 1, т. 6 *Закона* утврђено да се под трећим лицем сматра физичко или правно лице на које је пренета имовина проистекла из извршења кривичног дела, па је тим пре у одредбу члана 3 *Закона* требало унети као посебног субјекта од кога је, такође, могуће одузети имовину и правно лице као учиниоца неког од кривичних дела из члана 2 *Закона* које је проглашено кривим по *Закону о одговорности правних лица* за кривична дела.

У истом смислу је неопходно и употпунити одредбу члана 3, ст. 1, т. 7 *Закона* тако што ће се као власник сматрати и правно лице учинилац кривичног дела из члана 2 *Закона* које је оглашено кривим по *Закону о одговорности правних лица за кривична дела*, како би се и на њега могла применити одредба члана 3, ст. 1, т. 8 *Закона о привременом или трајном одузимању* од власника имовине проистекле из кривичног дела.

Само на предложени начин би одредба члана 3 *Закона*, посматрано у целини, била потпуна и прецизна и на тај начин применљива у пракси.

Органи надлежни за откривање, одузимање и управљање имовином проистеклом из кривичног дела

Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела предвиђа органе надлежне за откривање, одузимање и управљање таквом имовином. Према *Закону*, то су, пре свега, јавни тужилац, надлежни суд и организациона јединица Министарства унутрашњих послова Републике Србије (МУП-а Р Србије) надлежна за финансијску истрагу и Дирекција за управљањем одузетом имовином.

Надлежност јавног тужиоца и суда у поступку одузимања имовине одређује се према надлежности поменутих органа, односно надлежности

⁴ Усвојена од Комитета министара, 20. октобра 1988. године, на 420. састанку заменика Министара чланица Европске уније.

суда за кривично дело из кога потиче имовина. То су пре свега одредбе *Кривичног законика* и *Законика о кривичном поступку*, који одређују надлежност јавног тужиоца и суда за кривична дела која су наведена у члану 2 *Закона*.

Организациона јединица надлежна за финансијску истрагу, према прецизној дефиницији из *Закона*, је специјализована организациона јединица Министарства унутрашњих послова која открива имовину проистеклу из кривичног дела и врши друге послове у складу са законом.

Све послове у складу са *Законом* о којем је реч у овом раду јединица врши по службеној дужности или по налогу јавног тужиоца и суда. *Законом* је утврђена обавеза свих државних и других органа, организација и јавних служби у пружању помоћи јединици у обављању њених утврђених задатака.

У погледу месне належности суда предвиђене у члану 5, став 2 *Закона*, уколико би се прихватили као оправдани предлози у погледу уношења правног лица као извршиоца неког од кривичних дела предвиђених у члану 2 *Закона*, по *Закону о одговорности правних лица за кривична дела* било би неопходно ту одредбу допунити тако што би се у ставу 3 утврдило да: „ако се поступак покреће само против окривљеног правног лица, надежан је суд на чијем подручју:

- домаће правно лице има седиште;
- страном правно лице има представништво или огранак”, како је то и предвиђено у члану 36, ставу 2 *Закона о одговорности правних лица за кривична дела*. Ради се о веома специфичној ситуацији која се увелико разликује од уобичајеног кривичног поступка против физичких лица и због тога је неопходно месну надлежност, за овакву ситуацију, на посебан начин уредити.

Надлежност Дирекције за управљање одузетом имовином, статус и овлашћења

Нова државна институција, Дирекција за управљање одузетом имовином, према закону се оснива као државни орган у саставу Министарства правде. Све послове из своје надлежности Дирекција је дужна да врши по службеној дужности или по налогу јавног тужиоца и суда.

У питању су, између осталог, и следећи послови и делатности: управљање одузетом имовином проистеклом из кривичног дела, предметима кривичног дела (члан 87 *Кривичног законика*), имовинском користи прибављеном кривичним делом (члан 91 и 92 КЗ) и имовином датом на име јемства у кривичном поступку.

Према овлашћењима из *Закона* Дирекција врши и друге бројне, разноврсне и значајне послове и задатке као што су:

- стручна процена одузете имовине проистекле из кривичног дела;
- складиштење, чување и продаја привремено одузете имовине проистекле из кривичног дела и располагање тако добијеним средствима;
- вођење евиденције о одузетој имовини на основу закона, при чему је обавезна да поступа и према одлукама судова донетим у судским поступцима, у којима је одлучивано о таквој имовини;
- учествовање у пружању међународне правне помоћи, и
- обука државних службеника и носилаца правосудних функција о поступку одузимања имовине проистекле из кривичног дела.

Закон о одузимању имовине даје својство правног лица Дирекцији и прописује организацију, унутрашње уређење, избор и овлашћења директора. *Законом* се одређује да надзор над радом Дирекције врши Министарство надлежно за правосуђе.

На све запослене у Дирекцији примењују се одредбе *Закона о државној управи*, с тим да запослени имају својства државних службеника. Дата овлашћења Дирекција врши и применом одредби *Закона о општем управном поступку*, када решава у управним стварима из своје делатности.

У члану 9, т. 1 неопходно је извршити допуну тако што ће се у загради иза речи члан 87 КЗ ставити зарез и додати текст „и члан 25 *Закона о одговорности правних лица*”. Ово је неопходно учинити због тога што се у члану 34 *Закона* о одговорности правних лица за кривична дела, у погледу одузимања предмета не упућује на сходну примену члана 87 КЗ, већ се у члану 25 децидирано регулише питање одузимања предмета које је, иначе, у члану 23, ст. 1, т. 2 истог закона предвиђено као посебна врста мере безбедности, због чега је и неопходно и ову ситуацију правно уредити у *Закону*. У супротном би, како је то сада регулисано, изостао правни основ за могућност управљања предметима одузетим од правног лица учиниоца кривичног дела у смислу члана 25 *Закона о одговорности правних лица за кривична дела* од стране Дирекције.

Овде ваља истаћи да је, што се тиче управљања имовинском користи прибављеном кривичним делом од стране Дирекције, та ситуација правно добро уређена с обзиром да се одредбом члана 34 *Закона о одговорности правних лица за кривична дела* у погледу основа и услова одузимања имовинске користи стечене кривичним делом упућује на сходну примену члана 91 и 92 *Кривичног законика* који су чланови и унети у одредбу члана 9, т. 1 *Закона*.

Да је предложена допуна оправдана доказује и одредба члана 9, став 2 *Закона* према којој Дирекција послове из члана 9, став 1 *Закона* обавља и у вези са имовинском користи проистеклом из привредног преступа, односно прекршаја, што само потврђује да уколико се не би извршила

предложена допуна члана 9, тачка 1 *Закона* изостао би, због изнетих разлога, правни основ за могућност да Дирекција управља и имовинском користи проистеклом из извршења неког од кривичних дела из члана 2 *Закона* извршеним од стране правног лица.

Поступак одузимања имовине

У III глави *Закона* уређен је поступак који се спроводи у циљу одузимања имовине проистекле извршењем кривичног дела предвиђених у члану 2 *Закона*. Поступак се састоји из финансијске истраге (члан 15-20), поступка за привремено одузимање имовине (члан 21-27) и поступка за трајно одузимање имовине (члан 28-49).

Финансијска истрага

Финансијска истрага се покреће против власника када постоје основи сумње да поседује знатну имовину проистеклу из кривичног дела.

Власником се, у смислу члана 3, ст. 1, т. 7 *Закона*, сматра окривљени, сведок сарадник, оставилац, правни следбеник или треће лице. При том ваља имати у виду предлог, изнет у овом раду, да се под окривљеним, а то значи и могућим власником, има сматрати и окривљено, односно осуђено правно лице за неко од кривичних дела предвиђених у члану 2. *Закона*. Уколико се не би извршила допуна члана 3, т. 2 и 3 *Закона*, онда се финансијска истрага и не би могла покренути против правног лица које је извршило неко од кривичних дела предвиђених у члану 2 *Закона* и против кога је, као окривљеног, и покренут кривични поступак или је чак и осуђено за то дело по *Закона о одговорности правних лица за кривична дела*. У последње две године, пре усвајања *Закона о одговорности правног лица за кривична дела*, полиција је континуирано обавештавала јавност о појави нових мафија као што су „путна”, „дуванска”, „грађевинска” и др. Поставља се питање и кривичне одговорности правних лица у свим овим случајевима (Веселиновић, 2009).

Финансијска истрага се може покренути против власника само када се за такво поступање стекну законом предвиђени услови који се огледају у:

- постојању основа сумње;
- да власник поседује знатну имовину и
- да је та знатна имовина проистекла из кривичног дела.

Постојање основа сумње указује да се у конкретном случају ради о озбиљним и конкретним индицијама под којима се подразумевају веродостојни елементи поднети суду који указују на несразмеру између привременог или сталног увећања имовине и прихода осуђеног у посматраном периоду.

Финансијска истрага представља прву фазу којом уствари почиње поступак прикупљања доказа о знатној имовини за коју постоје основи сумње да је проистекла из кривичног дела.

Финансијска истрага се покреће, у смислу члана 17, став 1 *Закона* наредбом јавног тужиоца који затим, на основу члана 17, став 2 *Закона*, том истрагом и руководи.

Покретање финансијске истраге од стране јавног тужиоца везује се за постојање првог услова који се огледа у основима сумње да власник поседује знатну имовину која је проистекла из кривичног дела. Основи сумње, слично одредби члана 225 ЗКП која се односи на покретање предкривичног поступка, постоје када чињенице и околности само наговештавају постојање кривичног дела и учиниоца, па се могу назвати индицијама или основама подозрења, где је веза између њих и кривичног дела, као учиниоца само могућа.

С обзиром на задатак који је садржан у одредби члана 15 *Закона*, финансијска истрага се и покреће како би се допринело доношењу правилне одлуке о привременом или трајном одузимању имовине од њеног власника, из чега се може закључити да је циљ финансијске истраге постизање већег степена сумње, односно основане сумње да власник поседује знатну имовину проистеклу из кривичног дела.

Знатна имовина

Други услов неопходан за покретање финансијске истраге је да власник поседује знатну имовину. Законодавац децидирано не одређује шта се сматра знатном имовином те је то питање остављено јавном тужиоцу да од случаја до случаја процењује да ли је овај услов испуњен. У сваком случају, сматрамо да се не би могло говорити о знатној имовини уколико би иста била испод милион и петсто хиљада динара, колико је потребно да износи имовинска корист прибављена кривичним делом, односно вредност предмета кривичног дела да би се уопште могло приступити примени *Закона* за кривична дела предвиђена у члану 2, став 2.

Знатна имовина мора да проистиче из кривичног дела

Основи сумње морају, значи, да се односе и на узрочну везу између извршених кривичних дела, и то само оних кривичних дела која су предвиђена чланом 2 *Закона*, и знатне имовине проистекле из њиховог извршења. Према одредби члана 15, став 2 *Закона*: „У финансијској истрази прикупљају се докази о имовини, законитим приходима и трошковима живота окривљеног, сведока сарадника и оставиоца, докази о имовини

коју је наследио правни следбеник, односно докази о имовини и накнади за коју је имовина пренета на треће лице.”

Дакле, управо из цитиране одредбе произлази и циљ финансијске истраге који се огледа у постизању већег степена сумње од основа сумње да власник поседује знатну имовину проистеклу из кривичног дела, што значи да се достиже степен основане сумње о наведеним елементима.

Поверљивост података

Из одредбе члана 16, став 2 *Закона* произлази да су подаци у вези са финансијском истрагом поверљиви и да представљају службену тајну. Осим службених лица, ове податке не могу одавати ни друга лица којима подаци постану доступни. Службено лице је дужно да друго лице обавести да ови подаци представљају тајну.

Народна скупштина Републике Србије је, на седници од 23. октобра 2008. године, усвојила *Закон о заштити података о личности* (у даљем тексту *Закон*) (Сл. гласник РС, бр. 97). На истој седници, Скупштина је ратификовала и додатни *Протокол уз Конвенцију о заштити лица у односу на аутоматску обраду личних података* у вези са надзорним органима и прекограничним протоком података (Сл. гласник РС, бр. 98). Раније је Србија ратификовала *Конвенцију о заштити лица у односу на аутоматску обраду личних података*.

Одредба члана 81 *Споразума о стабилизацији и придруживању* гласи:

Заштита личних података

Србија ће ускладити своје законодавство које се односи на заштиту личних података са комунитарним законодавством и осталим европским и међународним прописима о приватности, након ступања на снагу овог *Споразума*. Србија ће формирати једно или више независних тела са довољно финансијских и људских ресурса како би ефикасно надзирала и гарантовала примену националног законодавства о заштити личних података. Стране ће сарађивати у испуњењу овог циља.

Уставни основ за доношење Закона

Заштита података о личности

Устав Републике Србије, у члану 42, став 1 и 2 јемчи право на заштиту података о личности. Прикупљање, држање, обрада и коришћење података о личности уређују се законом. Члан 42, став 3 изричито забрањује и кажњава употребу података о личности изван сврхе за коју су прикупље-

ни, у складу са законом, осим за потребе вођења кривичног поступка или заштите безбедности Републике Србије, на начин предвиђен законом. Члан 42, став 4 прописује да свако има право да буде обавештен о прикупљеним подацима о својој личности, у складу са законом, и право на судску заштиту због њихове злоупотребе.

Међународни акти као основ за доношење закона

Пакт о грађанским и политичким правима Уједињених нација (Сл. лист СФРЈ, бр. 7/71) у члану 17 штити право на приватан живот.

Право на приватни и породични живот

Члан 17

1. Нико не може бити предмет самовољних или незаконитих мешања у његов приватни живот, у његову породицу, у његов стан или његову преписку, нити незаконитих повреда нанесених његовој части или његовом угледу.

2. Свако лице има право на заштиту закона против оваквих мешања или повреда.

Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, (Сл. лист СЦГ – *Међународни уговори*, бр. 9/2005) у члану 8 штити право на поштовање приватног и породичног живота или право на приватност, а у то право спада и прикупљање, одржавање и коришћење личних података, као и могућност приступа појединца подацима.

Право на поштовање приватног и породичног живота

Члан 8

1. Свако има право на поштовање свог приватног и породичног живота, дома и преписке.

2. Јавне власти неће се мешати у вршење овог права сем ако то није у складу са законом и неопходно у демократском друштву у интересу националне безбедности, јавне безбедности или економске добробити земље, ради спречавања нереда или криминала, заштите здравља или морала, или ради заштите права и слобода других.

Европски суд за људска права кроз своју праксу штити право на приватност од неоправданог мешања држава у приватан живот грађана. Суд је кроз своју праксу донео низ пресуда које се тичу овог права, а односе се на прикупљање и коришћење података о личности, питање квалитета закона који регулишу прислушкивање и прикупљање података, медицинске прегледе, приватан сексуални живот, абортус, нарушавање породичног живота депортацијом, неповредивост дома итд.

У одредбама чланова 18, 19 и 20 *Закона* су наведени специфични материјални и формални услови за предузимање одређених радњи доказивања. С обзиром да је у члану 4 *Закона* предвиђена сходна примена одредаба *Законика о кривичном поступку*, за вршење ових радњи неопходно је испуњење, како посебних услова предвиђених законом, тако и општих услова прописаних *Закоником о кривичном поступку*.

У изнетом смислу је нарочито важно решење садржано у одредби члана 18, став 1 *Закона* према коме се претресање стана и осталих просторија власника, под којима се подразумевају и правна лица, или других лица може предузети само на основу одлуке надлежног суда ако је вероватно да ће се пронаћи докази из члана 15, став 2 *Закона*.

За претресање стана и лица треба имати у виду следеће одредбе *Законика о кривичном поступку*: пре решења о спровођењу истраге – 238, 240; присуство тужиоца и браниоца при претресању стана – 77; услови – 78; начин обављања – 79; у државним органима и организацијама и војним зградама – 79; у адвокатским канцеларијама – 77, 79; одузимање предмета – 79, 80; претресање женског лица – 79; записник о претресању – 79; без судске наредбе – 81.

Решење из члана 18 *Закона о претресању стана* је у свему усклађено са одредбом члана 40 *Устава Републике Србије*.

Указали бисмо и на сасвим ново а веома важно решење уграђено у одредбу члана 20, став 1, које гласи: „Јавни тужилац може наредити банкарској или другој финансијској организацији да Јединици достави податке о стању пословних и личних рачуна и сефова власника.”

Такође је сасвим ново и решење које је уграђено у одредбу члана 20 *Закона*, а које гласи: „Наредбом из става 1 овог члана јавни тужилац може одобрити Јединици да врши аутоматску обраду података о стању пословних и личних рачуна и сефова власника”.

Конвенција Савета Европе о заштити лица у односу на аутоматску обраду података о личности и посебно *ЕУ Директива 95/46/ЕЦ о заштити лица у вези са обрадом података о личности* и о слободном протоку података представљају најзначајнија документа на којима би требало да се заснива нови закон о заштити података о личности. Могу се поменути још и *ЕУ Директива 02/58/ЕЦ* о обради података о личности и заштити приватности у сектору електронских комуникација; *ЕУ Директива 97/66/ЕЦ* о заштити појединаца у вези са обрадом података о личности и заштитом приватности у области телекомуникација.

Важно је имати у виду да су, према *Уставу Србије*, општеприхваћена правила међународног права и потврђени међународни уговори саставни део домаћег права и да се непосредно примењују. Поред тога, члан 18 *Устава* предвиђа непосредну примену људских права зајамчених општеприхваћеним правилима међународног права и потврђеним међународним уговорима.

Србија је ратификовала *Конвенцију о заштити појединаца приликом аутоматске обраде података о личности* и друге релевантне документе, те одатле произлази и њена обавеза усклађивања домаћег законодавства са правним правилима и стандардима који су садржани у овим документима, али и могућност њихове директне примене када је то потребно и могуће (Кршикапа, 2009).

Привремено одузимање предмета

Привремено одузимање имовине се може одредити када постоји опасност да би касније одузимање имовине из кривичног дела било отежано или онемогућено. Ово привремено одузимање имовине се врши на захтев јавног тужиоца.

Јавни тужилац може донети наредбу о забрани располагања имовином и о привременом одузимању покретне имовине ако постоји опасност да ће власник располагати имовином проистеклом из кривичног дела пре него што суд одлучи о привременом одузимању имовине. Привремена мера коју је донео јавни тужилац траје само до доношења одлуке суда о захтеву јавног тужиоца.

Наредбу о привременој мери извршава Специјализована јединица МУП-а Р Србије.

У редовном поступку пре доношења одлуке о захтеву за привремено одузимање имовине, суд је дужан да закаже рочиште, које се може одржати и у одсуству власника, његовог браниоца, односно пуномоћника, уз поштовање услова и дата упозорења при позивању на рочиште.

Закон о одузимању имовине прописује начин вођења поступка на рочишту пред судом.

Суд доноси решење којим усваја или одбија захтев за привремено одузимање имовине, уз израду решења у складу са законом прописаном садржином и овлашћењима да власнику остави део имовине ако би привремено одузимање довело у питање издржавање власника или лица које је дужан да издржава.

Против решења о одузимању имовине власника може се изјавити жалба у року од три дана од дана достављања решења. Жалба не одлаже извршење решења о привременом одузимању имовине. О изјављеној жалби одлучује ванрасправно веће суда који је донео решење, односно виши суд.

Привремено одузимање имовине траје до доношења одлуке за трајно одузимање имовине.

По први пут се у одредби члана 21, став 2 *Закона* јавља појам основана сумња. Исто се дешава и у члану 24, став 2 *Закона*.

Основана сумња представља виши степен у односу на основе сумње који су неопходан услов за могућност покретања финансијске истраге.

На подлози прикупљених доказа и околности, ако јавни тужилац нађе да из истих произлази основана сумња, а то значи да је финансијска истрага расветлила до степена вероватноће да имовина одређеног власника проистиче из кривичног дела и да постоје разлози који оправдавају потребу за привременим одузимањем имовине, он ће поднети захтев, у зависности од фазе кривичног поступка, за привремено одузимање имовине.

Поставља се питање у којој мери мора сумња да имовина проистиче из кривичног дела и разлози који оправдавају потребу за привременим одузимањем имовине, бити основана да би се уопште могао поднети захтев од стране тужиоца, за привремено одузимање имовине? Под основаном сумњом се има сматрати она ситуација у којој је већ у великој мери доказано правно релевантно чињенично стање конкретного случаја.

При том треба имати у виду одредбу члана 16, став 1 *Закона* из које произлази да је дужност свих органа и лица која учествују у финансијској истрази да поступају са нарочитом хитношћу. Ово начело ефикасности је доследно спроведено кроз све одредбе *Закона* које следе одредбу члана 16, став 1. Поштовање овог начела ни у ком случају не сме бити на уштрб утврђивања основане сумње у смислу члана 21, став 2 и члана 24, став 2 *Закона*.

Према одредби члана 24, став 3 *Закона*, власник и његов бранилац, односно пуномоћник оспоравају наводе јавног тужиоца. То значи да се власнику пружа могућност да побија наводе јавног тужиоца тако што може оспоравати власништво над имовином, постојање околности о основаној сумњи о томе да имовина у питању потиче из кривичног дела или постојање опасности за могућност трајног одузимања имовине.

Ово решење је другачије од решења уграђеног у одредбу члана 504-ц и 504-ћ *Законика о кривичном поступку*.

Трајно одузимање имовине

Поступак трајног одузимања имовине је посебно прецизно и детаљно регулисан одредбама *Закона о одузимању имовине*.

Поступак за трајно одузимање имовине се може покренути после ступања оптужнице надлежног јавног тужиоца на правну снагу, а у сваком случају најкасније у року од годину дана по правоснажном окончању кривичног поступка. Поступак за трајно одузимање имовине проистекле из кривичног дела покреће јавни тужилац као захтев са тачно одређеном садржином, уз подношење потребних материјалних доказа којима се потврђује истинитост и основаност захтева (члан 28, став 1 и 2 *Закона*).

О захтеву за трајно одузимање имовине власника одлучује веће пред којим се држи главни претрес у кривичном поступку поводом подигнуте оптужнице која је ступила на правну снагу, односно пред председником већа. Према *Закону*, поступак за трајно одузимање имовине је хитан. Од-

лука о захтеву може се побијати жалбом на пресуду, уколико је иста донета на главном претресу и представља саставни део донете пресуде о кривици власника.

Под одређеним условима из *Закона*, ако се власник изјасни да ће оспоравати захтев за трајно одузимање имовине, одлука о захтеву се доноси у посебном поступку. *Закон о одузимању имовине* одређује могућност одржавања припремног рочишта у поступку одлучивања о трајном одузимању имовине. После одржаног припремног рочишта, суд заказује главно рочиште и то у року од три месеца од дана одржавања припремног рочишта. Обавезна фаза главног рочишта је изношење садржине захтева од стране јавног тужиоца за трајно одузимање имовине власника. Јавни тужилац износи доказе о имовини коју осуђени, односно сваки други власник поседује.

После излагања јавног тужиоца на главном рочишту осуђени, сведок сарадник и његов пуномоћник могу оспоравати наводе из захтева јавног тужиоца.

По окончању главног рочишта суд доноси решење о трајном одузимању имовине, тачније решење којим усваја или одбија захтев за трајно одузимање имовине.

Решење о трајном одузимању имовине садржи законом прецизно одређене податке о власнику, опис и законски назив кривичног дела, податке о имовини која се одузима, односно вредност која се одузима од власника, ако је располагао имовином проистеклом из кривичног дела, у циљу осујећења њеног одузимања.

Поменути решењем суд може да одлучи о имовинскоправном захтеву оштећеног чије постојање је утврђено правоснажном пресудом. После доношења и достављања решења власнику, његовом пуномоћнику, јавном тужиоцу и Дирекцији, Дирекција је дужна да одмах предузме мере за чување и одржавање одузете имовине.

Одузетом имовином Дирекција је овлашћена да управља до правоснажног окончања поступка за трајно одузимање имовине.

Против решења о трајном одузимању имовине сва овлашћена лица могу изјавити жалбу у року од осам дана од достављања решења. Изјављена жалба не спречава Дирекцију да предузме мере за чување и одржавање одузете имовине.

Закон одређује да је Дирекција овлашћена да управља одузетом имовином проистеклом из кривичног дела, предметима кривичног дела, да врши стручну процену одузете имовине проистекле из кривичног дела и друге радње прописане у члану 9 *Закона*, као што су вођење евиденције о имовини, пружање међународне правне помоћи и друге.

Према Закону, привремено одузимање имовине спроводи се и сходном применом одредаба *Закона о извршном поступку*. У таквом случају трош-

кове чувања и одржавања привремено одузете имовине сноси Дирекција. Предвиђене су и могућности да привремено одузета имовина остане код власника, уз обавезу да се о имовини стара са пажњом доброг домаћина.

Привремено одузете предмете од историјске, уметничке и научне вредности Дирекција предаје на чување установама надлежним за чување ових предмета, до доношења одлуке о захтеву за трајно одузимање имовине.

Привремено одузете девизе и ефективни страни новац и драгоцености, Дирекција предаје на чување Народној банци Србије.

Под одређеним условима, у циљу очувања вредности привремено одузете имовине, Дирекција може уз одобрење надлежног суда без одлагања продати покретну имовину, односно поверити одређеном физичком или правном лицу да је прода.

Власнику привремено одузете имовине за коју је у складу са овим *Законом* утврђено да не потиче из кривичног дела, без одлагања се враћају новчана средства добијена продајом имовине, увећана за просечну камату по виђењу за одговарајући период. Значајна одредба *Закона* одређује да имовина и новчана средства добијена продајом имовине постају својина Републике Србије када одлука о трајном одузимању имовине постане правоснажна.

Решење о трајном одузимању имовине постаје правоснажно када суд одбије као неосновану жалбу изјављену против тог решења, или уважи жалбу изјављену против решења којим је одбијен захтев за трајно одузимање имовине и донесе одлуку о трајном одузимању имовине.

Међународна сарадња

Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела остварује се на основу међународног споразума о таквој сарадњи. Ако међународни споразум не постоји или нека питања нису уређена тим споразумом, међународна сарадња се остварује на основу поменутог *Закона*.

Према *Закону*, међународна сарадња обухвата пружање помоћи у проналажењу имовине проистекле из кривичног дела забраном располагања и привремено или трајно одузимање имовине проистекле из кривичног дела.

У поступку међународне сарадње надлежност домаћег јавног тужилаштва и суда одређује се сходном применом одговарајућих законских одредаба о међународној правној помоћи и извршењу међународних уговора у кривичноправним стварима.

Закон је детаљно разрадио практично цео поступак међународне сарадње и пружања помоћи – подношење молбе за сарадњу јавном тужиоцу, доношење решења о усвајању, односно одбијању молбе, одлучивање

о жалби од стране вишег суда у случају усвајања или одбијања молбе за забрану располагања, привремено, односно трајно одузимање имовине.

Закључна разматрања

Доношењем *Закона о одузимању имовине проистекле из кривичног делареализовани* су постављени циљеви и то у два главна правца.

Први се огледа у чињеници да је овом приликом законодавац у потпуности искористио пружену шансу која се огледа у усаглашавању решења питања одузимања имовине проистекле из кривичног дела са решењима истоветног питања у достигнутим европским стандардима на овом плану, садржаним у одговарајућим конвенцијама Европске уније које је наша земља ратификовала од 2000. године па до данас. На основу закључака Европског самита, одржаног у Тампереу 1999, посвећеног спречавању криминала, у 2000. години је Савет министара за правду и унутрашње послове ЕУ усвојио *Миленијумску стратегију за превенцију и контролу организованог криминала*. *Стратегија* садржи 39 подробних препорука. Једна од њих упућује да је неопходно одузимање имовине стечене криминалом, образлажући то тиме да стицање противправне финансијске користи представља основни мотив за вршење најтежих кривичних дела. Приход од незаконитих активности служи за финансирање нових криминалних активности и врши се прање новца у циљу његовог уношења у легалне токове. Као основни стратешки правци превенције су издвојени: хармонизација законодавстава на плану одузимања имовине проистекле из кривичног дела, узајамно признавање и извршење казних пресуда и координација казних поступака када више држава има надлежност да поступа у конкретном случају. Изнети стратешки правци су реализовани одговарајућим решењима у *Закону*.

Други правац огледа се у томе што је законодавац у овом сасвим новом *Закону*, посматрано са аспекта његове садржине, у великој мери успешно очувао нека од основних уставних начела која се односе, пре свега, на мирно уживање приватне својине, право на правично суђење и забрану ретроактивне примене *Кривичног законика*, користећи се, притом, на одговарајући и неопходан начин, достигнутим стандардима у погледу примене ових начела у пракси Европског суда за људска права.

Тако је по питању примене начела мирног уживања приватне својине Европски суд за људска права у већем броју својих одлука заузео став да конфискација имовине служи општем интересу који се огледа у спречавању употребе одређене имовине за вршење организованог криминала на штету друштва и да у том смислу и представља ефикасно и неопходно средство у спречавању организованог криминала, што значи да је њена примена сразмерна постављеном циљу у погледу примене начела које се

огледа у праву на правично суђење. Европски суд за људска права сматра да постојање правних и чињеничних претпоставки на којима се заснива одлука о одузимању имовине проистекле из кривичног дела није у супротности са претпоставком невиности садржаном у члану 6 поменуте *Конвенције* јер иста у принципу не забрањује правне или чињеничне претпоставке, али при том обавезује државе уговорнице да у области кривичног права не пређу одређени праг, то јест да поменуте претпоставке сместе унутар разумних ограничења водећи рачуна о озбиљности улога и очувању права на одбрану.

Стога није прихватљив већ изражен став у нашој литератури да је *Закон* противустанан у делу који се односи на *Уставом Републике Србије* (члан 58, став 1) загарантовано право на мирно уживање приватне својине, а ово због тога што је у члану 58, став 2 *Устава* утврђено да се право својине може одузети или ограничити у јавном интересу утврђеном на основу закона, што је управо овде случај.

Пребацивање терета доказивања на лице против кога се води поступак за одузимање имовине проистекле из кривичног дела такође не представља повреду начела (стандарда) права на правично суђење с обзиром да је у *Закон* уграђен читав низ одредби којима се таквом лицу обезбеђује пуна могућност побијања спорне законом утврђене претпоставке.

У погледу начела забране ретроактивне примене кривичног закона Европски суд за људска права је на основу већег броја критеријума заузео став да конфискација имовине може попримити одређена обележја која указују на њену казнену примену и да је, стога, приликом одлучивања да ли се забрана ретроактивности може применити на одлуку о одузимању имовине стечене криминалом, неопходно утврдити да ли је реч о мери превентивног или казног карактера, с тим да се окривљеном, управо зато, мора пружити прилика да докаже да одређена имовина коју поседује не потиче од извршења кривичног дела, односно да је исту стекао на законом предвиђени начин. Из изнетог би се могао извући основан закључак да трајно одузимање имовине проистекле из кривичног дела не губи, чињеницом да иста обухвата целокупну имовину власника, карактер *sui generis* мере која се одликује ресторативном природом.

Ради се о мери о одузимању имовине превентивног карактера а не казног, с обзиром да се иста односи на одузимање извора прихода од лица (укључујући и правна лица) у циљу спречавања коришћења тог прихода у криминалној организацији због чега се *Закон* и може применити и на учиниоце који су извршили кривична дела пре његовог ступања на снагу (Вићентијевић, 2009).

У раду је изнет и критички осврт на поједина решења у мери која је примерена околности да се ради о питањима која до сада нису била регулисана у нашем кривичном законодавству, свесни чињенице да ће тек

њихова примена у пракси показати да ли су испуњени високо постављени циљеви приликом доношења *Закона*.

У истом смислу бисмо нарочито апострофирали готово неопходност да се у одредбу члана 3 *Закона* унесе и посебан субјект од кога се такође може одузети имовина, а то је правно лице, које доношењем *Закона о одговорности правних лица за кривична дела* такође може да буде учинилац неког од кривичних дела предвиђених у члану 2 *Закона*. Ово управо због тога што економски, корпорацијски коруптивни криминал има све битне елементе организованог криминала, услед чега и представља претњу за демократију, владавину права и људска права, као и за слободну конкуренцију и друштвени и економски развој.

Само на предложени начин, уз неке друге измене и допуне *Закона*, биће могуће постићи правну сигурност. Правна сигурност је кључна одлика поретка заснованог на начелу владавине права, а закон који је јасан, доступан, који садржи разумна и стварно могућа решења, који је применљив и чији се ефекти могу сагледати и евалуирати, предуслов је правне сигурности. Правна сигурност тако представља крајњи и највиши критеријум квалитета закона и националног законодавства у целини (Протић, 2009).

Сви органи, а нарочито суд, биће на великој провери приликом спровођења *Закона* како би у потуности реализовали високо постављене циљеве који се сви заједно сублимишу у постизању правне сигурности и владавине права.

Притом имамо у виду већ правилно констатовану чињеницу да ће сва физичка „лица и организације чија је имовина одузета користити сва правна средства у циљу заштите својих права, због чега ће у практичној примени *Закона о одузимању имовине проистекле из кривичног дела* веома важну улогу имати и стандарди Европског суда за људска права, и то посебно они који се односе на заштиту права на мирно уживање имовине, права на правично суђење (због нарушавања претпоставке невиности) и права на кажњавање само на основу закона, а у оквиру њега – забране ретроактивне примене кривичног закона, уколико примена мере трајног одузимања имовине из било ког разлога поприми карактер казнене мере” (Важић, 2010).

Литература:

1. Ђирић, Ј., (2010). *Одузимање имовинске користи стечене кривичним делом*, Зборник радова са научног саветовања „Савремене тенденције кривичне репресије као инструмент сузбијања криминалитета”, Бијељина, стр. 126-127.
2. Ђорђевић, Ђ., (2009). *Одговорност правних лица у казненом праву и превенција криминалитета*, Зборник „Казнено законодавство и превенција криминалитета”, ММVIII, Београд, стр. 155-170.

3. Илић, Г., Бановић, Б., (2007). *Међународни стандарди одузимања имовине стечене криминалом и домаће законодавство*, Правна ријеч, бр. 12/07, стр. 299-319.
4. Илић, Г., (2009). *Одузимање имовине проистекле из кривичног дела*, ауторски текст, стр. 12
5. Камбовски, В., (2007). *Међународно-правни оквир сузбијања организованог криминала*, Intermex, Тара, стр. 25, 26 и 28.
6. Камбовски, В., (2009). *Корупција, међународно казнено право и заштита људских слобода*, Intermex, Тара, стр. 12.
7. Кршикапа, М., (2009). *Закон о заштити података о личности и Споразум о стабилизацији и придруживању*, Часопис за право и економију европских интеграција, Изазови европских интеграција, бр. 3/2009.
8. Надрљански, С., (2009). *Закон о одузимању имовинске користи као мера превенције криминалитета*, стр. 319-331.
9. Протић, Д., (2009). *Изазов унапређења квалитета националног законодавства*, Часопис за право и економију Европских интеграција, Изазови Европских интеграција, стр. 75.
10. Станковић, Г., (2008). *Маргиналије уз члан 25 Закона о уређењу судова Републике Србије*, Право, теорија и пракса, бр. 3-4/09, Нови Сад, стр. 9-10.
11. Стојановић, З., (2005). *Кривично право општи део*, XI измењено издање, Београд.
12. Стојановић, З., (2006). *Коментар Кривичног законика*, Службени гласник, Београд.
13. Важић, Н., (2010). *Одузимање имовине проистекле из кривичног дела и међународни правни стандарди*, Intermex, Београд, стр. 107.
14. Веселиновић, П. Ј., (2009). *Кривична одговорност правних лица у нашем праву*, Право, теорија и пракса, бр. 3-4/2009, Нови Сад.
15. Вићентијевић, М., (2009). *Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела и разлике у односу на претходни систем одузимања имовине стечене криминалом*, Билтен судске праксе, бр. 3/09, Београд, стр. 109.
16. Митровић, Љ., (2010). *Међународни стандарди у новом Закону о одузимању имовине стечене извршењем кривичног дела Републике Српске*, Intermex, Београд, стр. 271-283.
17. Врховшек, М., (2010). *Правно лице као извршилац кривичног дела према Закону о одговорности правних лица за кривична дела*, НБП – Журнал за криминалистику и право, год. XV, бр. 1, стр. 17-42.

LAW ON SEIZURE AND CONFISCATION OF PROCEEDS FROM CRIME – IMPORTANT LINK IN THE SYSTEM OF COMBATING ORGANIZED CRIME

Abstract: *The enactment of the Law on Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime (henceforward: the Law) established goals which are realized in two directions:*

Firstly, the legislator has fully used the opportunity to harmonize the solutions regarding seizure and confiscation of the proceeds from crime with the solutions accepted in certain EU Conventions that our country has ratified since 2000 until present date. On the basis of the conclusions of the European summit held in Tampere in 1999, dedicated to the prevention of crime, the European Council of Justice and Home Affairs adopted in 2000 the European Union Strategy for the beginning of the new millennium in the field of prevention and control of organized crime. The Strategy comprises 39 detailed recommendations. One of the recommendations is to trace, freeze, seize and confiscate the proceeds of crime, because acquisition of illegal financial benefit represents a basic motive for perpetrating the most serious crimes. Income obtained through criminal activities will be used to finance new criminal activities and through money laundering it will be brought back into circulation as clean money. Main strategic directions for the prevention could be separated into: harmonization of legislation on confiscation of proceeds from crime, mutual recognition of decisions and enforcement of criminal judgments and coordination of criminal proceedings when more states have jurisdiction to act in a concrete case. These strategic directions are incorporated into the new Law.

Secondly, the legislator has paid great attention to the main constitutional principles and rights, such as the right to peaceful enjoyment of property, the right to a fair trial within reasonable time and prohibition of the retroactive application of criminal law, having in mind the international standards and case-law of the European Court of Human Rights.

The paper brings critical review of the individual solutions, bearing in mind that it is about questions that were not regulated in our criminal legislation until present date, and being aware of the fact that only practice and application of the Law will show whether the highly set goals will be accomplished by enacting this Law.

It is necessary to amend Article 3 of the Law which should include legal entities as legal persons from whom the proceeds of crime could be seized. This would also be in line with the Law on Responsibility of Legal Entities for Crimes (Article 2). The reason for this would primarily be the fact that economic and

corporate crime have all elements of organized crime and represent a threat to democracy and the rule of law and protection of human rights, free competition and social and economic development.

All state agencies, especially courts, will be under great check on how they apply the Law in order to secure the rule of law and legal certainty.

Key words: *seizure and confiscation of proceeds from crime, organized crime, corporate crime.*

Др Радомир ЗЕКАВИЦА¹
Криминалистичко-полицијска академија

УДК 351.74.2:65.011.8-028.7
Оригинални научни рад
Примљено: 28.6.2010.

Ставови припадника криминалистичке полиције ПУ Београд о најзначајнијим питањима демократске реформе полиције – резултати истраживања

Апстракт: У раду се износе и анализирају резултати добијени у истраживању ставова припадника криминалистичке полиције ПУ за Град Београд о најзначајнијим питањима демократске реформе полиције у Србији – однос полиције према праву и законским ограничењима полицијске делатности и њиховом утицају на ефикасност полицијског посла, као и ставови о законским решењима која регулишу примену оних овлашћења полиције која су од највећег значаја за заштиту људских права и слобода грађана. Осим поменутих, истраживање је обухватило и ставове испитаника о неопходности правне, али и осталих облика контроле полиције и другим питањима. Став испитаника према појединим питањима демократске реформе полиције је у потпуности задовољавајући, посебно њихово уверење да би грађани морали и требали да буду основни предмет заштите. Изнета мишљења према праву уопште, односно према оним законским решењима која регулишу бројна полицијска овлашћења и њихову примену у пракси указују на значајан степен анимозитета испитаника, односно уверење да право и ограничења које право подразумева у демократском друштву и владавини права, могу негативно да утичу на ефикасност полиције у области сузбијања криминалитета. Када је реч о законским решењима која регулишу поједина полицијска овлашћења, може се уочити да испитаници сматрају ранија законска решења више адекватним од оних која се тренутно примењују (то посебно важи за меру задржавања осумњиченог лица и њено временско трајање). Такође се може уочити висок степен неповерења према механизмима спољашње контроле полиције и уверење да су унутрашњи облици контроле довољни. У раду се износе и други закључци поводом резултата истраживања.

Кључне речи: полиција, право, правна ограничења, људска права, осумњичени, ефикасност полиције, правна одговорност.

¹ Доцент на Криминалистичко-полицијској академији у Београду. Е mail: radomirzek@open.telekom.rs

Увод

У претходних неколико година полиција у Србији је прошла, и још увек пролази, кроз интензиван процес демократских реформи. Ове реформе су обухватиле структуралну, функционалну и нормативно-вредносну трансформацију српске полиције. Нарочито битан, ако не и кључан сегмент ових реформи била је примена законодавних решења која се тичу редефинисања појединих полицијских овлашћења и њиховог прилагођавања захтевима очувања основних људских права и слобода (Јанковић, 2009:218; Милидраговић, 2009:205). У том циљу, донети су бројни правни прописи од којих се неки примарно односе на полицију.² При томе се водило рачуна да усвојена законска решења одговарају међународним стандардима поступања полиције. Остаје, међутим, непознаница да ли полиција у Србији и у коликој мери прихвата и види ова решења као саставни део процеса демократизације српске полиције и успостављања владавине права. Не само у Србији, већ и у многим другим државама (укључујући и оне са високо развијеном правном и демократском традицијом) полиција неретко показује изванредан степен анимозитета према праву, нарочито према оним ограничењима које право поставља у циљу заштите основних права и слобода грађана. Велики број научних истраживања у свету потврђује ову чињеницу. Као основни разлог због којег је то тако, обично се наводи тежња полиције да у свом раду буде што ефикаснија, односно уверење да је ефикасност полиције условљена бројним правним ограничењима која могу да је умање на рачун поштовања људских права и слобода. У вези са тим, ефикасност полиције и потреба очувања основних људских права и слобода (нарочито права осумњичених лица) се често манифестују као два антагонистички усмерена циља полицијске делатности, а њихово усаглашавање и довођење у равнотежу као један од највећих изазова демократског друштва.³

² *Законик о кривичном поступку (Службени лист СРЈ, бр. 70/01 и 68/02 и Службени гласник РС, бр. 58/04, 85/05, 115/05, 49/07, 20/09 и 72/09), Закон о полицији (Сл. гласник РС, бр. 101/05), Закон о спречавању насиља и недолжног понашања на спортским приредбама (Сл. гласник РС, бр. 90/07), Закон о безбедности саобраћаја на путевима (Сл. гласник РС, бр. 41/09, ступио на снагу 10. 12. 2009), Правилник о условима и начину употребе средстава принуде (Сл. гласник РС, бр. 133/04), Упутство о полицијској етици и начину обављања послова полиције (Одлука министра, бр. 01/03, 15.04.2003), и други.*

³ Да је баланс ова два легитимна циља полицијске делатности крхког карактера потврђују и актуелна дешавања у свету, нарочито она које се односе на борбу против тероризма. Непосредно после терористичког напада на Њујорк, 11. септембра, многе државе су донеле сет закона чија је основна сврха била омогућавање ефикасније борбе против тероризма. У том циљу су усвојена и она решења које ово, тзв. антитерористичко законодавство чине спорним са становишта заштите људских права и слобода. Спорна решења антитерористичког законодавства се најчешће оправдавају потребом држава да се ефикасно супротставе тероризму, па чак и на начин који озбиљно угрожава зајамчена људска права и слободе. Више о томе: Вајаџић, М., Зекавица, Р., (2009). *Counter Terrorist Legislation, Intelligence agencies and Security agencies and Human Rights*, NBP-Journal of Criminalistics and Law, Beograd, vol. XIV, No. 2, pp. 203-214.

Када је реч о Србији, овај проблем је додатно наглашен. Недостатак адекватних законодавних решења у претходном периоду, нарочито процедуралних гаранција осумњичених лица (обавезно присуство браниоца, обавеза полиције да упозна лице лишено слободе о разлозима лишења и његовим основним правима итд), омогућавао је српској полицији знатно репресивнији начин рада. У њиховим редовним активностима, а још више у ванредним, политички мотивисаним ангажовањима полиције у Србији њен рад је почивао веома често на прекомерној употреби силе и нарушавању основних права и слобода грађана. Оваквом праксом се у великој мери оснажило убеђење да рад полиције мора бити пре свега ефикасан, али не нужно и легалан. Парадоксално, неадекватни законски прописи су управо омогућавали да репресиван начин полиције буде законски утемељен.

Истраживање које је спроведено има за циљ да утврди на који начин припадници криминалистичке полиције ПУ за Град Београд доживљавају темељне принципе и обележја демократске реформе полиције.⁴ Наиме, успостављање демократске полиције представља процес који подразумева промене у неколико кључних области – нормативно правној, организационој, функционалној. Међутим, трансформација било које полиције, па и српске, не може бити успешно извршена уколико се промене не десе у самој свести њених припадника. Реформе обично имају за циљ да убрзају или бар поспеше ову промену, али чак и када се ове реформе успешно изведу, то обично није гарант да је до промене свести заиста и дошло. Због тога смо предузели истраживање које треба да пружи бар делимичан одговор на питање да ли је и у којој мери дошло до промене свести припадника српске полиције, бар кад је реч о полицији главног града.

У тексту који следи биће представљени предмет и циљ истраживања, најзначајније варијабле које су узете у обзир приликом израде истраживачког инструмента, истраживачка питања, узорак и ток истраживања, као и основни резултати до којих се дошло примењеним методолошким поступцима.

Методологија истраживања

Предмет и циљ истраживања

Основни предмет овог истраживања су *ставови припадника криминалистичке полиције ПУ Београд о најзначајнијим питањима демократске реформе полиције, пре свих – однос полиције према праву и законским ограничењима полицијске делатности и њиховом утицају на ефикасност полицијског посла, као и ставови о законским решењима која регулишу*

⁴ Истраживање је део знатно ширег рада аутора на научноистраживачком пројекту Криминалистичко-полицијске академије у Београду, под називом „*Полиција у функцији заштите људских права*” који је још увек у току.

примену оних овлашћења полиције која су од највећег значаја за заштиту људских права и слобода грађана. Осим поменутих, истраживање је обухватило и ставове испитаника о неопходности правне, али и осталих облика контроле полиције и другим питањима.

Основни циљ истраживања је да се на научно релевантан начин утврде ставови полиције о областима које су од највећег значаја за предмет овог истраживања, пре свега: који су примарни циљеви полицијске делатности, затим какав је утицај законских ограничења полицијске делатности на њену ефикасност, питања у вези са односом полиције према законским решењима која дефинишу овлашћења полиције и њен однос према грађанима, посебно осумњиченим лицима, начин и методе обављања полицијских задатака, као и бројна друга питања која су у вези са основном тематиком истраживања (став о потреби сарадње са грађанима, темељним институцијама правосудног система, механизмима контроле полицијског рада, одговорности полиције, девијантним облицима полицијске делатности и друго).

Требало би истаћи да у досадашњем научном проучавању полиције у Србији недостају емпиријска истраживања, што додатно потврђује оправданост таквих настојања. Спроведеним истраживањем је обухваћена криминалистичка полиција ПУ за Град Београд. Разлог због којег се истраживање ограничило на припаднике криминалистичке полиције је тај што се у области сузбијања криминалитета од стране полиције најнепосредније уочава веза полиција – право – људска права. Заправо, најозбиљнији облици кршења људских права се обично манифестују управо у сегменту рада криминалистичке полиције. Истраживање је ограничено на припаднике криминалистичке полиције ПУ за Град Београд, као управе са највећим бројем запослених припадника криминалистичке полиције (око 900 запослених), али и као управе у којој је безбедносно-криминалистичка проблематика изузетно комплексна и сложена. Фокусирање спроведеног истраживања на главни град Србије може бити од користи за каснија истраживања те проблематике на нивоу територије целе Републике Србије.

Узорак испитаника

Узорак је обухватио 250 испитаника из свих 16 полицијских станица и 12 одељења криминалистичке полиције у седишту Управе, у периоду септембар-октобар 2009. године. Истраживањем је тако постигнута адекватна просторна покривеност и репрезентативан узорак (25%).

Узорак варијабли

У циљу што јаснијег увида у основни предмет истраживања дефинисали смо неколико кључних варијабли од којих зависи однос полиције према најзначајнијим питањима њене демократске реформе. Дефинисани

списак варијабли почива на уверењу у њихову релевантност за предмет и циљ истраживања. Анализом наведеног списка варијабли може се уочити да се неке од њих односе на социо-демографске карактеристике, затим на разлику у полној припадности, степену и врсти образовања, неке од варијабли су психолошке природе јер говоре о степену задовољства припадника полиције радом у служби, али и о задовољству односом према надређеним и подређеним старешинама. Највећи број варијабли се односи на мишљење полиције о праву, основним циљевима полицијске делатности и њиховој класификацији према критеријуму приоритета, односу правна ограничења – ефикасност полицијског посла, као и на мишљење полиције о најзначајнијим полицијским овлашћењима, основним правима грађана и њиховим процедуралним гаранцијама. Међу варијаблама су и оне које се односе на однос полиције према најзначајнијим субјектима правосудног система, облицима незаконитог деловања у полицији, основним механизмима контроле и правној одговорности полиције, али и према правима самих полицајаца. Утврђене варијабле су:

1. Старост;
2. Пол;
3. Ниво образовања;
4. Врста образовања;
5. Радно искуство у полицији и врста послова којима се испитаник примарно бавио (криминалистичка полиција, јавни ред и мир, безбедност саобраћаја, административни послови);
6. Индикатори задовољства послом: задовољство садашњим радом у полицији, задовољство сарадњом са надређеним старешинама, задовољство сарадњом са себи подређенима;
7. Индикатори сарадње са грађанима: мишљење о примарним циљевима полицијске функције и њиховом приоритету, о сарадњи са грађанима у превенцији криминалитета, о корисности информативних разговора са грађанима, о дискриминацији;
8. Став према праву и потреби заштите основних људских права и слобода – индикатори става: мишљење о праву као потенцијалном фактору ограничења ефикасности рада полиције у области сузбијања криминалитета, о правним ограничењима полицијске делатности и потреби за доследним поштовањем закона, знање о основним правима лица лишених слободе, мишљење о присуству браниоца у преткривичном поступку, мишљење о појединим овлашћењима полиције и њиховој примени – примена средстава принуде, мишљење о примени овлашћења задржавања – временско трајање периода који се полицији даје да лице лишено слободе приведе истражном судији, ширина овлашћења, корисност његове примене за ефикасност полиције и преткривичног поступка, ду-

- жина задржавања, мишљење о примени овлашћења претресања стана и других просторија, мишљење о примени овлашћења надзора и снимања телефонских и других разговора или комуникација и оптичка снимања лица, мишљење о повећавању броја полицијских овлашћења за која су потребна одобрења истражног судије или неког другог надлежног органа;
9. Став о сарадњи са основним субјектима правосудног система – индикатори става: мишљење о раду и сарадњи са истражним судијама, мишљење о раду и сарадњи са тужилаштвом, мишљење о судбини кривичне пријаве, односно о судском поступку поводом кривичне пријаве, став према раду суда уопште;
 10. Мишљење о обиму овлашћења полиције у борби против организованог криминала и тероризма и степену њене самосталности;
 11. Мишљење о најтежим облицима незаконитог рада полиције и њеним основним разлозима;
 12. Став о контроли полиције – индикатори става: мишљење о механизмима контроле полиције и потреби за њеном правном одговорношћу, потреба и оправданост контроле законитости рада полиције од стране Европског суда за људска права, и
 13. Став према правима полицијаца – индикатори става: мишљење према политичком ангажовању и деловању полиције, синдикалном удруживању и праву на штрајк полиције.

Истраживачка питања – претпоставке

Истраживање полази од неколико начелно постављених истраживачко-теоријских питања (претпоставки), које су резултат уопштавања бројних теоријско-емпиријских истраживања у свету. Те претпоставке су:

- У односу полиције према праву, нарочито ограничењима које право поставља пред полицију, постоји извештан степен анимозитета који је резултат уверења полиције да доследно поштовање закона (нарочито у сегменту заштите основних права и слобода осумњиченог) може да умањи степен ефикасности у раду полиције. Сходно томе, доследна примена закона, иако пожељна, није увек могућа и оправдана, нарочито не са становишта ефикасности рада полиције у расветљавању кривичног дела и проналажењу учиниоца.⁵
- Наведена претпоставка указује и на то да се став према праву одражава и на мишљење полиције према њиховим законским овлашћењима и слободама и правима грађана, пре свега, осумњи-

⁵ Види: Skolnick, J., *Justice Without Trial: Law Enforcement in Democratic Society*, John Wiley Sons, Inc. New York. 1966; Banton, M., *The Policeman in the Community*, Basic Books, Inc., Publishers, New York, 1964; Reiner, R., *The Politics of the Police*, Brighton: Wheatsheaf Boks, 1985; Bayley, D., (2002) *Law enforcement and the Rule of Law: Is there a trade-off?*, Criminology&Public Policy, Columbus, vol. 2, Issue 1, pp. 133-15.

ченим лицима. То мишљење се у већини случајева своди на захтев за ширим овлашћењима полиције.

- Став према праву као фактору ограничења полицијске делатности утиче и на мишљење полиције о основним механизмима контроле и институцијама правосудног система које имају одговарајући значај у томе, нарочито према раду суда. Полиција критички и са дозом резерве доживљава улогу суда у утврђивању правне одговорности полиције и контроли законитости њеног рада. Критика полиције најчешће истиче да суд нема пуно разумевања за полицијски посао, његову комплексност, тежину и труд који би полиција требало да уложи да би се расветлиле све околности у вези са кривичним делом и проналажењем учиниоца. Такав став према суду утиче и на извршен степен анимозитета према суду као кључном носиоцу спољашње контроле законитости рада полиције.⁶

Инструмент истраживања

У истраживању је коришћен анонимни упитник као основни инструмент за прикупљање емпиријских података. Упитник се састојао од 49 питања од којих су прва четири демографска. Већина питања је била у затвореном формату. Од 250 послатих упитника, 249 је враћено попуњено, што говори о високом проценту одзива, мада број датих одговора на поједина питања из упитника варира.

Ток истраживања

Истраживање је започето почетком октобра 2009. године у ПУ за Град Београд. Упитници су расподељени у групе према броју полицијских станица и одељења криминалистичке полиције (укупно 28 група). Дате су усмене инструкције претпостављенима да би упитници требало да буду подељени испитаницима применом метода случајног узорка, тако што ће са списка запослених по азбучном реду бити изабран сваки трећи запослени као испитаник. Наравно, реализација тог метода одабира је била ван наше контроле с обзиром да нисмо имали увид у то да ли је метод који је предложен у пракси стварно и спроведен. Истраживање је завршено у периоду октобар-новембар 2009. године, са враћеним попуњеним упитницима.

Резултати и дискусија

Најпре су обрађени одговори испитаника из првих шест варијабли. Нешто мање од половине испитаника (43%) је у старосној групи од 30 до

⁶ Више о томе: Reiner, R., наведено дело; Bitner, E., *The Functions of the Police in Modern Society*, Oelgeschlager, Gunn Hain, Publishers, Inc. Cambridge, 1980; Skolnick, J., наведено дело; Lundman, R. J., *Police and Policing an Introduction*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1980.

39 година. Нешто више од четвртине испитаника је у старосним групама од 20 до 29 година – њих 29%, и од 40 до 49 година – 27%. Свега 1% испитаника у узорку има преко 50 година. Од 246 испитаника који су дали одговор, њих 79% припада мушком полу, док 21% припада женском полу.

Чињеница да је 72% испитаника млађе од 40 година говори о релативно *младој кадровској популацији београдске криминалистичке полиције*. Недостатак људи преко 50 година је могућа последица ранијег пензионисања или премештаја на друге врсте послова. Чињеница да петина запослених припада женском полу говори о *задовољавајућем нивоу присуства жена*, нарочито уколико се има у виду чињеница да највећи број жена запослених у МУП-у Р Србије и даље ради ван оперативног састава.

За предмет истраживања значајно је утврдити ниво и врсту образовања који испитаници поседују јер од нивоа образовања може у значајној мери да зависи став испитаника о праву. Резултати казују да 90% испитаника поседује више (48%) или високо (42%) образовање, 8% испитаника има средњу школску спрему, док 2% поседује диплому мастер студија. Однос између нивоа образовања и старосне групе је различит, у зависности од тога да ли се ради о млађим или старијим старосним групама. Наиме, скоро дупло више испитаника у старосној групи од 20 до 29 година поседује више образовање од оних који поседују високо. У старосној групи од 30 до 39 година тај однос је изједначен, док је у старосној групи од 40 до 49 година већи број оних који поседују високо од оних који поседују више образовање. *Ниво образовања испитаника је задовољавајући* и указује да послове криминалистичке полиције у Београду у великом проценту обавља високо образована полиција.

Осим нивоа образовања, значајан податак за предмет истраживања је и врста образовања. Чињеница да за рад у полицији Србије није законски предуслов да кандидат поседује образовање из полицијских или правних наука често доводи у питање компетентност полицијских службеника у обављању послова и задатака за које је потребно одговарајуће стручно знање. У нашем узорку 77% испитаника поседује високо или више образовање које је повезано са полицијским или правним наукама, и то високо – 34%, више – 43%. Може се, дакле, закључити да *испитаници у високом проценту поседују одговарајуће знање за послове које обављају*.

Када је реч о радном искуству, 28% испитаника поседује радно искуство мање од 5 година, 40% је са радним искуством у трајању између 5 и 15 година, 26% у трајању од 15 до 25 година, док 7% испитаника има радно искуство дуже од 25 година. Највећи проценат испитаника, њих 88%, је у највећем делу свог радног искуства био ангажован на пословима криминалистичке полиције, 8% на пословима јавног реда и мира и патролној делатности, а 4% на пословима административне природе. Индикатори који указују на степен задовољства послом и сарадњом са надређеним и подређеним колегама говоре да је 6% испитаника веома

незадовољно досадашњим радом у полицији, 9% је незадовољно, 26% није ни задовољно ни незадовољно, 55% је задовољно, док је 4% испитаника веома задовољно досадашњим радом у полицији. Када је реч о степену задовољства досадашњом сарадњом у раду са себи надређенима, 3% испитаника се изјаснило да је веома незадовољно, 6% да је незадовољно, 22% да није ни задовољно ни незадовољно, 59% да је задовољно и 10% да је веома задовољно. По питању степена задовољства досадашњом сарадњом са себи подређенима, 6% испитаника се изјаснило да је веома незадовољно, исти проценат да је незадовољно, 19% да није ни задовољно ни незадовољно, 57% да је задовољно, док се 11% изјаснило да је веома задовољно том сарадњом. Може се закључити да су испитаници *у високом степену задовољни досадашњим радом у полицији, а посебно сарадњом са себи подређеним и надређеним колегама.*

Затим, испитаницима је постављено питање о томе који је примарни циљ полицијске делатности. Понуђена су четири одговора од којих два спадају у ред традиционалних полицијских задатака (борба против криминала и очување јавног реда и безбедност државног поретка и институција), док се преостала два одговора односе на полицијске задатке који су примарно усмерени ка заштити грађана (заштита уставом и законом загарантованих права и слобода грађана и услужна делатност у функцији грађана). Више од половине испитаника, тачније 57,5%, сматра да је примарни циљ полицијске делатности сузбијање криминалитета. Њих 27,5% сматра да је то заштита уставном и законом загарантованих права и слобода грађана, 8,5% да је то очување јавног реда и мира и безбедност државног поретка и институција, и 7% њих сматра да је примарни циљ полиције услужна делатност у функцији грађана (табела 1).

Табела 1 – *Шта је, према Вашем мишљењу, примарни циљ полицијске делатности?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Сузбијање криминалитета	141	57,5
Очување јавног реда и мира и безбедност државног поретка и институција	21	8,5
Заштита уставом и законом загарантованих права и слобода грађана	66	27
Услужна делатност у функцији грађана	17	7
Укупно	245	100

Високо вредновање сузбијања криминалитета је очекивано с обзиром да се ради о полицијским службеницима који се превасходно баве сузбијањем

криминала. Међутим, није занемарљив ни проценат оних који су се определили за оне циљеве који су примарно у функцији грађана. *Из наведеног се може закључити да испитаници високо вреднују оне циљеве који јесу у функцији грађана.* Такав закључак нам се чини оправданим нарочито ако се има у виду да борба против криминала (која се у одговорима испитаника вреднује као примарни циљ полицијске делатности) јесте у функцији стабилности друштва и личне и имовинске безбедности грађана.

Када је реч о сарадњи са грађанима у превенцији и откривању криминала, резултати указују да испитаници у високом проценту вреднују улогу грађана у томе, као и да верују да би у раду полиције требало примењивати једнак третман према свим грађанима, без обзира на разлике међу њима. Чак 94% испитаника сматра да је сарадња полиције са грађанима веома корисна и неопходна у превенцији криминалитета, док 5,5% сматра да је корисна али да се може и без ње, а само један испитаник види ту сарадњу као некорисну за полицију (табела 2).

Табела 2 – *Да ли сматрате да је сарадња полиције са грађанима од користи у превенцији криминалитета?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Да, веома је корисна и неопходна	233	94
Корисна је, али се може и без те сарадње	14	5,5
Сарадња са грађанима није од користи за полицију	1	0,5
Укупно	248	100

Слични су резултати и када је реч о потреби и корисности информативних разговора полиције са грађанима. Изузетно висок проценат испитаника сматра веома корисним и неопходним информативне разговоре са грађанима – 91%, док свега 8,5% сматра да се може и без њих (табела 3).

Табела 3 – *Да ли сматрате да су информативни разговори са грађанима корисни и колико?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Да, веома су корисни и неопходни	226	91
Да, корисни су, али се може и без њих	21	8,5
Некорисни су	1	0,5
Укупно	248	100

Изузетно висок проценат испитаника сматра да у раду полиције не сме бити дискриминације без обзира на припадност грађана (расну, полну или етничку), или опредељење (верско, сексуално, политичко), те да сви грађани заслужују један третман приликом примене закона – 98% (табела 4).

Табела 4 – *Да ли сматрате да сви грађани, без обзира на њихову припадност (расну, полну или етничку), или опредељење (верско, сексуално, политичко) заслужују једнак третман приликом примене закона?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Слажем се	242	97.5
Не слажем се	6	2.5
Укупно	248	100

Када је реч о заштити интереса грађана као примарном циљу демократске полиције, може се закључити да су испитаници *показали висок степен свести о томе да би примарни циљ полиције требало да буде заштита њихових интереса*. Нарочито су задовољавајући резултати који указују на велику спремност београдске полиције за сарадњу са грађанима у превенцији криминалитета, као и на одсуство различитих видова дискриминације приликом примене закона.

Једно од основних обележја полиције у демократском друштву руковођеном начелима владавине права јесте доследно спровођење закона и поштовање начела легалитета. Начин на који београдска полиција доживљава право уопште, посебно начело легалитета је испитивано у контексту захтева за ефикасним поступањем полиције. Наиме, досадашња истраживања у свету су указала на доста распрострањено уверење полиције да стриктно придржавање закона често негативно утиче на ефикасност полиције (посебно у области сузбијања криминалитета). Као резултат таквог уверења обично се ствара изванредан степен анимозитета према праву и правним ограничењима полицијске делатности, али и спремност полиције да се право понекад прекрши зарад ефикасности.

Сличну тенденцију показују и резултати спроведеног истраживања. Тако, 57,5% испитаника сматра да стриктно придржавање закона приликом обављања полицијских задатака може полицији да веже руке и спречи је да свој посао одради ефикасно и како би требало (табела 5).

Табела 5 – Да ли сматрате да стриктно придржавање закона приликом обављања полицијских задатака може полицији да веже руке и онемогући је да свој посао одради ефикасно и како би требало?

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Слажем се	142	57.5
Не слажем се	105	42.5
Укупно	247	100

Када је реч о спремности испитаника да прекрше право зарад ефикасности, резултати показују доста висок проценат оних који кршење права зарад ефикасности у начелу не оправдавају, али га сматрају често нужним. На питање да ли оправдавају кршење закона приликом обављања полицијских задатака уколико резултат тога може да буде прибављање адекватних доказа за почињено кривично дело или одговорност учиниоца, 13,5% испитаника се изјаснило да то оправдава, 40,5% не оправдава, али сматра да је то често нужно, док 46% не оправдава кршење закона без обзира мотиве или резултате тога (табела 6).

Табела 6 – Да ли оправдавате кршење закона приликом обављања полицијских задатака уколико резултат тога може да буде прибављање адекватних доказа за почињено кривично дело или за одговорност учиниоца?

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Сматрам оправданим	33	13,5
Не сматрам оправданим, али тако нешто је често нужно	100	40,5
Не сматрам оправданим, без обзира на мотиве или резултате тога	115	46
Укупно	248	100

Однос испитаника према праву, односно захтеву да рад полиције буде стриктно утемељен на закону није задовољавајући. Београдска полиција очигледно показује висок степен анимозитета према праву јер право види као ограничавајући фактор сопствене ефикасности. Резултати истраживања јасно указују на то да испитаници високо вреднују потребу за ефикасним радом, чак и на начин који тај захтев ставља испред захтева за строгим поштовањем права. У вези са тим уочено је да *такво мишљење не зависи од нивоа образовања*, с обзиром да је готово идентичан проценат

оних који имају то мишљење међу испитаницима који поседују средње (55%), више (58%) или високо образовање (56%). Извесна одступања и разлике постоје ако такво мишљење доведемо у везу са старосним добом и полом испитаника, као и годинама радног искуства. Тако исти проценат испитаника из старосних група од 20-29 (62,5%) и 30-39 (63%) година деле то мишљење, док је проценат нешто мањи код старијих испитаника (41%). Донекле изненађује да је наведено мишљење знатно израженије код жена (71%), него код мушкараца (53%).

Кад је реч о радном искуству, резултати показују да су испитаници са мање година искуства склонији напред наведеном уверењу од оних са дужим радном стажом. Тако је скоро изједначен проценат оних који деле уверење да стриктно придржавање права може да има негативан утицај на ефикасност полиције међу испитаницима који имају мање од 5 година радног искуства у полицији (62%) и оних који имају радно искуство између 5 и 15 година (62%). Како се број година радног искуства повећава, тако опада проценат оних који имају такво уверење, тј. 31% испитаника који имају радно искуство између 15 и 25 година деле то уверење, док међу онима који раде у полицији дуже од 25 година 17% сматра да стриктно придржавање закона приликом обављања полицијских задатака може полицији да веже руке и спречи је да свој посао одради ефикасно и како би требало. Уколико ту појаву доведемо у везу са чињеницом да проценат оних који деле такво уверење опада у познијим годинама, можемо да закључимо *да временом, животно и радно искуство позитивно утиче на то да се право мање доживљава као фактор ограничења полицијске делатности, него на почетку радног века.*

Уверење да је право потенцијални фактор ограничења полицијске ефикасности не подразумева нужно спремност да се право прекрши зарад ефикасности. Поводом тога, може се уочити да је *доста висок проценат оних који кршење права зарад ефикасности у начелу не оправдавају, али га сматрају често нужним.* С тим у вези, свега 28% оних који су се изјаснили да право сматрају фактором ограничења полицијске ефикасности (претходно питање) не сматра оправданим кршење права зарад ефикасности, док остали испитаници или то у потпуности оправдавају (16%) или сматрају тако нешто веома често нужним (55%). Може се, дакле, закључити да је међу испитаницима *доминантно уверење да би ефикасност полиције често требало ставити испред захтева за доследним поштовањем права, чак и по цену његовог кршења.* Разлике у нивоу образовања не утичу у великој мери на то уверење, док је разлика уочљива када је реч о припадницима мушког и женског пола, и то у смислу нешто израженије спремности жена да се право прекрши зарад ефикасности. Такође постоји сличност са претходним питањем, у смислу да се повећавањем радног и животног искуства смањује спрем-

ност да се право прекрши зарад ефикасности и повећавање уверења у неоправданост тако нечег.

У оквиру истраживања односа београдске полиције према основним правима и слободама грађана утврдили смо мишљење испитаника о законским решењима која се тичу примене принуде и обавезног присуства браниоца приликом саслушања осумњиченог, затим мишљење о законским решењима која регулишу задржавање лица, претресање стана и других просторија, надзор и снимање телефонских или других разговора или комуникација и оптичка снимања лица.

Када је реч о примени принуде, 63% испитаника сматра да би полиција требало да има шира законска овлашћења у примени средстава принуде, 36% сматра да су постојећа законодавна решења адекватна, док свега 1% испитаника сматра да би полиција требало да има ужа законска овлашћења од постојећих (табела 7).

Табела 7 – *Да ли сматрате да би полиција требало да има шира законска овлашћења у примени средстава принуде?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Слажем се	156	63
Смаграм да су постојећа законска решења адекватна	89	36
Смаграм да би требало да има ужа законска овлашћења	2	1
Укупно	247	100

Посебно су нас занимала мишљења испитаника о примени принуде приликом саслушања осумњиченог лица. Питање које смо поставили је јасно доводило у везу принуду и саслушање осумњиченог, чиме је наглашено да се мисли на нелегалну примену принуде. На тај начин је откљоњена могућности да се примена принуде схвати у смислу њене легалне употребе у оним ситуацијама када на основу закона постоје услови за то. Примена принуде у саслушању осумњиченог ни у ком случају не може бити легална метода рада, па нас је, сходно томе, занимало да ли испитаници и у коликој мери виде такву праксу као корисну или неопходну. С тим у вези, 8,5% испитаника сматра да је примена принуде корисна и неопходна; 57% испитаника сматра да примена принуде (физичке или психичке) приликом саслушања осумњиченог може да буде од користи полицији у расветљавању околности везаних за кривично дело или учиноца, али да је треба свести на минимум; 34,5% сматра да је она некорисна и да би је требало у потпуности елиминисати (табела 8).

Табела 8 – *Да ли сматрате да примена принуде (физичке или психичке) приликом саслушања осумњиченог може да буде од користи полицији у расветљавању околности везаних за кривично дело и учиниоца?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Примена принуде је некорисна и треба је у потпуности елиминисати	85	34,5
Примена принуде може да буде од користи, али је треба свести на минимум	139	57
Примена принуде је корисна и неопходна	21	8,5
Укупно	245	100

Јасно се може уочити спремност испитаника за ширим законским овлашћењима у примени средстава принуде. Уверење о потреби проширења законских овлашћења полиције у примени принуде је повезано са уверењем да принуда може да буде од користи. У случају наших испитаника то се такође потврђује, па тако свега 24% оних који сматрају да треба проширити овлашћења полиције у примени принуде мисли да примена принуде (психичке или физичке) приликом саслушања осумњиченог не може бити од користи за расветљавање околности везаних за кривично дело или учиниоца, и да би је требало у потпуности елиминисати. Као што се види и на том примеру, испитаници у високом проценту показују спремност или разумевање за примену таквих начина рада који се никако не могу сматрати легалним. Сходно томе, може се закључити да су *прихватањем могућности да се такав начин рада прихвати или оправда, испитаници истовремено прихватили могућност нелегалног односа према осумњиченим лицима, што свакако удаљава такву праксу рада од оних стандарда које демократска полиција подразумева.*

У складу са претходним уверењем је и однос испитаника према законском решењу по коме је присуство браниоца обавезно приликом саслушања осумњиченог. Додуше, подаци указују да готово половина испитаника – 48%, сматра присуство браниоца неопходним и оправданим. Међутим, 47,5% испитаника сматра да би обавезно присуство браниоца требало дозволити тек када полиција обави све потребне оперативно-тактичке радње, док 4,5% испитаника сматра да би обавезно присуство браниоца приликом саслушања осумњиченог требало у потпуности укинути (табела 9).

Табела 9 – Да ли сматрате оправданим и неопходним обавезно присуство браниоца приликом саслушања осумњиченог?

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Сматрам то изузетно оправданим и неопходним	118	48
Сматрам да браниоца треба дозволити тек када полиција обави све своје оперативно-тактичке радње	117	47,5
Обавезно присуство браниоца треба у потпуности укинути	11	4,5
Укупно	246	100

Неприхватљиво је одсуство вишег нивоа свести о неопходности обавезног присуства браниоца приликом саслушања осумњиченог. Податак да готово половина испитаника сматра да би обавезно присуство браниоца требало тек накнадно дозволити (4,5% сматра да би га требало потпуно укинути) наводи на закључак да испитаници у високом проценту виде то законско решење као потенцијалну сметњу за обављање оперативно-тактичких радњи полиције.

Од посебног значаја су мишљења испитаника о законским решењима која регулишу временски период који полиција има да лице лишено слободе спроведе истражном судији, и осталим решењима која се односе на меру задржавања. Велики проценат од 73,5% испитаника се слаже да би полицији требало продужити законски одређен временски период да лице које је лишено слободе приведу истражном судији; 25,5% сматра да је постојеће законско решење адекватно, док свега 1% испитаника сматра да би тај рок требало да буде краћи (табела 10).

Табела 10 – Да ли сматрате да би требало продужити временски период који се полицији даје да лице лишено слободе приведу надлежном судији?

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Слажем се	183	73.5
Сматрам да је постојеће законско решење адекватно	63	25.5
Сматрам да тај рок треба да буде краћи	2	1
Укупно	248	100

Када је реч о временском трајању мере задржавања, 72% испитаника су присталице дужег задржавања, 27% сматра да је постојеће законско решење адекватно, док свега 1% испитаника сматра да би временско трајање задржавања требало да буде краће (табела 11).

Табела 11 – *Да ли сте присталица дужег или краћег задржавања?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Присталица сам дужег задржавања	178	72
Сматрам да је постојеће законско решење адекватно	67	27
Присталица сам краћег задржавања	2	1
Укупно	247	100

На питање колико би конкретно задржавање осумњиченог требало да траје, 22,5% испитаника је одговорило да је постојеће законско решење, по којем је тај период 48 часова, адекватно, док се више од половине испитаника, укупно 53%, определило за решење по којем би задржавање требало да траје 72 сата (три дана), 12% испитаника сматра да задржавање треба да траје 4 дана, 7% сматра да би требало да траје од 5 до 10 дана, док свега 2,5% испитаника сматра да би задржавање требало да траје краће од 48 сати (табела 12).

Табела 12 – *Колико би задржавање, према Вашем мишљењу, требало да траје?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Требало би да траје мање од 48 сати	6	2,5
Требало би да траје 48 сати	56	22,5
Требало би да траје три дана	132	53,5
Требало би да траје четири дана	29	12
Требало би да траје између 5 и 10 дана	18	7
Требало би да траје више од 10 дана	6	2,5
Укупно	247	100

Задржавање осумњиченог испитаници виде као изузетно корисно средство у функцији ефикасности полиције. Наиме, 99% испитаника сматра да задржавање осумњиченог доприноси ефикасности полиције и преткривичног поступка, а 79% испитаника сматра да би дужег задржавање још више допринело ефикасности полиције у сузбијању криминалитета (табела 13).

Табела 13 – *Да ли сматрате да би дуже задржавање од постојећег законског решења допринело већој ефикасности полиције у сузбијању криминалитета?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Слажем се	196	79
Не слажем се	53	21
Укупно	249	100

Када је реч о овлашћењу полиције да врше претресање стана и других просторија, занимало нас је да ли испитаници сматрају да је оправдано решење по којем је за примену те радње потребна наредба истражног судије. При томе, 62,5% испитаника сматра то решење оправданим, док се 37,5% испитаника са тим не слаже (табела 14).

Табела 14 – *Да ли сматрате оправданим законско решење по којем у највећем броју случајева мора да постоји наредба истражног судије за претресање стана и других просторија?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Смаграм оправданим	156	62.5
Не смаграм оправданим	93	37.5
Укупно	249	100

Међутим, када смо то питање довели у контекст ефикасности полиције, резултати су показали да 64,5% процената испитаника сматра да би претресање стана и других просторија од стране полиције допринело ефикасности полиције уколико примена те мере не би увек била условљена претходном наредбом истражног судије (табела 15).

Табела 15 – *Да ли сматрате да би претресање стана и других просторија од стране полиције допринело ефикасности полиције уколико би ово овлашћење увек могло да буде примењено без претходне наредбе истражног судије?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Слажем се	160	64.5
Не слажем се	88	35.5
Укупно	248	100

На сличан начин смо приступили утврђивању мишљења испитаника поводом овлашћења полиције за надзор и снимање телефонских и других разговора или комуникација и оптичка снимања лица. При томе, 79,5% испитаника сматра оправданим законско решење по којем је неопходна претходна наредба истражног судије за примену тог овлашћења. Међутим, када смо примену тог овлашћења, и у вези са њим обавезу претходне наредбе истражног судије, довели у везу са ефикасношћу полиције добили смо нешто другачије резултате него код претходног овлашћења. Наиме, 57% испитаника не сматра да би примена тог овлашћења допринела ефикасности полиције уколико његова примена не би била условљена претходном наредбом истражног судије (табела 16).

Табела 16 – *Да ли сматрате да би примена полицијског овлашћења надзора и снимања телефонских и других разговора или комуникација и оптичка снимања лица допринело ефикасности полиције уколико његова примена не би била условљена претходном наредбом истражног судије?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Слажем се	106	43
Не слажем се	141	57
Укупно	247	100

Утврдили смо и начелан став испитаника поводом обавезе полиције да поступа на основу претходно добијеног одобрења истражног судије или неког другог надлежног органа. Тим поводом, највећи број испитаника, њих 60%, сматра да су постојећа решења адекватна, и да самим тим не би било потребно повећати ни смањити број полицијских овлашћења за која су потреба претходна одобрења поменутих органа. При томе, 8,5% сматра да би тај број требало повећати, 14% сматра да би тај број требало смањити, док 17,5% сматра да полиција не би требало уопште да буде ограничена претходним одобрењем или наредбом истражног судије или неког другог надлежног органа (табела 17).

Табела 17 – *Да ли сматрате да би требало повећати број полицијских овлашћења за чију је примену потребно одобрење истражног судије или неког другог надлежног органа?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Слажем се	20	8,5
Постојећа решења су адекватна	143	60
Сматрам да би требало смањити тај број	33	14
Сматрам да полиција у свом раду не би требало уопште да буде ограничена претходним одобрењем или наредбом истражног судије или неког другог надлежног органа	41	17,5
Укупно	237	100

Незадовољство постојећим законским решењима је најизраженије према оним решењима која се односе на временски период који је полицији дат да лице лишено слободе спроведе истражном судији и према мери задржавања. Очигледно доминантан став испитаника да ти временски периоди треба да буду дужи у односу на постојеће, указује на то да су за београдску полицију *прихватљивија решења која су била на снази у ранијем законодавству, док се решења у актуелним законима сматрају неадекватним и за ефикасност рада полиције отежавајућим*. Позитивно је то што већина испитаника прихвата као адекватна постојећа решења на основу којих је неопходно претходно одобрење надлежног органа (пре свега, суда) за примену појединих полицијских овлашћења (претресање просторија, надзор комуникација). Ипак, и ту је могуће уочити да београдска полиција види та решења као потенцијално отежавајући фактор по ефикасност свог рада.

Тенденција ка знатно самосталнијем раду полиције нарочито се испољава у сегменту борбе против организованог криминала и тероризма. Наше истраживање то у великој мери потврђује. Тако, 80% испитаника сматра да су полицији потребна знатно шира овлашћења у борби против организованог криминала и тероризма, 18,5% сматра да су постојећа решења адекватна, док свега 1,5% испитаника сматра да су потребна ужа овлашћења од постојећих (табела 18).

Табела 18 – *Да ли сматрате да борба против организованог криминала и тероризма захтева шири овлашћења полиције од постојећих?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Сматрам да су потребна знатно шири овлашћења	196	80
Постојећа законска овлашћења су сасвим адекватна	45	18.5
Сматрам да су потребна ужа овлашћења полиције	4	1.5
Укупно	245	100

У складу са тим је и уверење 62% испитаника да би полиција требало да буде самосталнија у примени својих овлашћења у борби против организованог криминала и тероризма, 37% њих сматра да су постојећа решења адекватна, док само 1% испитаника сматра да би рад полиције требало да буде на нижем степену самосталности (табела 19).

Табела 19 – *Колико би, према Вашем мишљењу, полиција требало да буде самостална у примени својих овлашћења у борби против организованог криминала и тероризма?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Требало би да буде знатно самосталнија	151	62
Постојећи ниво самосталности је задовољавајући	91	37
Требало би да рад полиције буде на нижем нивоу самосталности	3	1
Укупно	245	100

У истраживању је утврђено мишљења испитаника о томе колико су задовољни сарадњом са основним субјектима правосудног система – истражним судијама, јавним тужиоцима, судом, као и мишљење о њиховом раду (суда, пре свега). Веома задовољних сарадњом са истражним судијама је свега 18% испитаника. Највећи проценат испитаника – 75%, сматра да та сарадња није лоша али да би могла бити много боља, док је 7% испитаника веома незадовољно сарадњом са истражним судијама (табела 20).

Табела 20 – *Како бисте оценили досадашњи сарадњу са истражним судијама?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Веома сам задовољан/на том сарадњом	44	18
Није лоше, али би могло бити много боље	185	75
Веома сам незадовољан/на том сарадњом	18	7
Укупно	246	100

Донекле слични резултати су добијени и поводом питања о сарадњи са јавним тужилаштвом. Тако је 24% испитаника веома задовољно том сарадњом, 68% њих сматра да није лоша али да би могла да буде много боља, док је 9% испитаника веома незадовољно сарадњом са јавним тужилаштвом (табела 21).

Табела 21 – *Како би оценили досадашњу сарадњу са јавним тужилаштвом?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Веома сам задовољан/на том сарадњом	58	24
Није лоше, али би могло бити много боље	166	68
Веома сам незадовољан/на том сарадњом	21	9
Укупно	245	100

Рад суда уопште као добар оцењује 21% испитаника, 48% сматра да већина њих ради како мора и како може, док 31% испитаника сматра да суд ради лоше (табела 22).

Табела 22 – *Како бисте оценили рад суда уопште?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Већина њих ради добро	52	21
Већина ради како мора и може	117	48
Већина њих ради лоше	76	31
Укупно	245	100

Степен задовољства постојећом сарадњом са јавним тужилаштвом, истражним судијама и судом није задовољавајући. Доминантно уверење

јесте да та сарадња може да буде много боља, док није занемарљив ни проценат оних који су том сарадњом потпуно незадовољни.

С обзиром на чињеницу да у највећем броју случајева полиција не добије повратну информацију о судбини кривичне пријаве у поступку пред судом, занимало нас је мишљење испитаника о томе да ли сматрају да би за полицију било од користи уколико би имала податке о судбини кривичне пријаве и поступку који је поводом ње вођен пред судом. Највећи број испитаника, њих 73%, сматра да би то било од велике користи за полицију, 24% њих сматра да би то било корисно, али да није неопходно, док свега 4% испитаника сматра да не може бити од користи за полицију (табела 23).

Табела 23 – *Да ли сматрате да би за полицију било од користи уколико би имала податке о судбини кривичне пријаве и поступку који је поводом ње вођен пред судом?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Сматрам да би то било од велике користи за полицију	180	73
Било би корисно, али то није неопходно	59	24
Не сматрам да то може да буде од користи за полицију	9	4
Укупно	248	100

Београдска криминалистичка полиција очигледно сматра да је потребно да има повратну информацију о судбини кривичних пријава у судском поступку, што указује на висок проценат оних који јесу мотивисани да сазнају коначни резултат свог рада.

Као најтеже облике незаконитог рада полиције, највећи број испитаника види корупцију (58%) и злоупотребу службених положаја (38%), док знатно мањи проценат испитаника наводи прекорачење овлашћења у примени средстава принуде, непотизам, мобинг и друго. Када је реч о корупцији, резултати показују да 67% испитаника сматра да је основни разлог корупције полиције неповољан социјално економски статус полицајаца, док 32% сматра да је то лична склоност ка незаконитом понашању и стицању материјалног богатства (табела 24).

Табела 24 – Који су, према Вашем мишљењу, основни разлози због којих се јавља корупција у полицији?

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Неповољан социјално економски статус полицајца	175	67
Лична склоност ка незаконитом понашању и стицању материјалног богатства	75	32
Неки други разлог	3	1
Укупно	233	100

Оно што охрабрује јесте да испитаници у високом проценту показују свест о корупцији и злоупотреби службеног положаја као изузетно штетним појавама по рад полиције, али се може приметити да као основни разлог томе наводе, пре свега, неповољан социјално економски статус полицајца.

Од испитаника је тражено да се изјасне о основним разлозима злоупотребе законских овлашћења. Тако, 35% испитаника сматра да је то недовољна стручна обученост полицајца, 38% сматра да су то околности саме ситуације у којој се полицајац може наћи, 23% сматра да је то непромишљена или неадекватна процена полицајца, док свега 3% наводи неки други разлог (социјални статус, ниски лични морал, или лоша законска решења), (табела 25).

Табела 25 – Који су, према Вашем мишљењу, основни разлози због којих полиција злоупотребљава своја законска овлашћења?

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Недовољна стручна обученост полицајца	83	35
Околности саме ситуације у којој се полицајац може наћи	90	38
Непромишљена или неадекватна процена полицајца	54	23
Неки други разлог	8	3
Укупно	235	100

У истраживању смо покушали да утврдимо став испитаника о основним питањима правне одговорности полиције и контроли законитости рада

полиције. Најпре смо покушали да утврдимо у којој мери испитаници виде контролу полиције као потребну и корисну. На то питање се 68% испитаника изјаснило да сматра да је контрола полиције потребна и корисна, 31% испитаника сматра да је она потребна, али не увек и корисна, док свега 1% испитаника сматра да је контрола полиције непотребна и некорисна (табела 26).

Табела 26 – *Да ли сматрате да је контрола рада полиције потребна и корисна?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Сматрам да је потребна и корисна	169	68
Потребна је, али она није увек корисна	77	31
Контрола полиције није потребна и некорисна је	3	1
Укупно	249	100

Наведени податак довољно говори о позитивном мишљењу београдске полиције према потреби контроле њеног рада, мада не би требало занемарити чињеницу да није мали проценат оних који сматрају да је она понекад некорисна. Такво уверење се може разумети уколико се има на уму да су се испитаници у највећем броју определили за системе унутрашње контроле као потребније и корисније од оних који су део система спољашње контроле. Тако је, рецимо, на питање да ли сматрају да је спољашња контрола полиције потребна, 40% испитаника одговорило да јесте, али да сматра да је унутрашња контрола значајнија, 21% испитаника сматра да је непотребна и да су средства унутрашње контроле сасвим довољна, 10% испитаника се определило да је спољашња контрола сасвим непотребна, док се 29% испитаника определило да је спољашња контрола апсолутно потребна (табела 27).

Табела 27 – *Да ли сматрате да је спољашња контрола полиције потребна?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Сматрам да је апсолутно потребна	71	29
Сматрам да је потребна, мада је унутрашња контрола ипак значајнија	99	40
Не сматрам да је потребна, унутрашњи облици контроле су сасвим довољни	52	21
Не сматрам да је потребна	24	10
Укупно	246	100

У истраживању смо утврдили да 59% испитаника сматра да је улога суда у успостављању законитог рада полиције битна, али не и пресудна, 20% испитаника сматра да суд нема никакву улогу у томе, док 21% њих сматра да је улога суда у томе од пресудног значаја (табела 28).

Табела 28 – *Како би оценили улогу суда у успостављању законитости рада полиције?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Улога суда је од пресудног значаја	52	21
Сматрам да је улога суда битна, али не и пресудна	146	59
Суд нема никакву значајну улогу у томе	50	20
Укупно	248	100

Као најкориснији и најефикаснији облик спољашње контроле полиције највећи број испитаника види комисију за жалбе на рад полиције – 34%, контролу од стране парламентарних одбора – 33,5%, судску контролу – 15,5%, контролу од стране грађанских одбора за контролу полиције – 13%, и омбудсман – 3% (табела 29).

Табела 29 – *Од наведених облика спољашње контроле полиције заокружите онај који сматрате најефикаснијим и најкориснијим*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Парламентарна контрола (контрола од стране парламентарних одбора)	76	33,5
Судска контрола	35	15,5
Омбудсман	7	3
Контрола од стране грађанских одбора за контролу полиције	30	13
Контрола од стране независних комисија за жалбе на рад полиције	77	34
Неки други облик	2	1
Укупно	227	100

Када је реч о облицима унутрашње контроле, као најкориснији и најефикаснији облик те контроле највећи број испитаника види хијерархијску

контролу (контролу од стране претпостављених) – 55,5%, контролу од стране посебних служби за контролу полиције (Сектор унутрашње контроле МУП-а Р Србије) – 32%, инстанциону контролу (контрола у оквиру редовног управног поступка у којем се врши оцена законитости и целисходности аката и радњи полиције) – 8%, и контролу у поступку утврђивања дисциплинске одговорности – 4,5% (табела 30).

Табела 30 – Од наведених облика унутрашње контроле полиције заокружите онај који сматрате најефикаснијим и најкориснијим

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Хијерархијска контрола (контрола од стране старешина)	136	55.5
Инстанциона контрола (контрола у оквиру редовног управног поступка у којем се врши оцена законитости и целисходности аката и радњи полиције)	19	8
Контрола у оквиру утврђивања дисциплинске одговорности	11	4.5
Контрола од стране посебних служби унутрашње контроле полиције (пример – Сектор унутрашње контроле МУП-а)	78	32
Укупно	244	100

Контролу законитости рада полиције од стране Међународног суда за људска права у Стразбуру подржава 25,5% испитаника, 43,5% начелно подржава, али сматра да су национални механизми контроле сасвим довољни, док 31% не подржава тај облик контроле полиције (табела 31).

Табела 31 – Да ли подржавате механизме међународне контроле рада полиције, пре свега контролу рада законитости полиције од стране Европског суда за људска права?

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
У потпуности подржавам	63	25,5
У начелу подржавам, али сматрам да су национални механизми контроле ипак довољни	107	43,5
Не подржавам ту врсту контроле рада полиције	75	31
Укупно	245	100

Када је реч о контроли и правној одговорности полиције, резултати нам дају за право да закључимо да београдска полиција показује задовољавајући ниво спремности да контролу свог рада прихвати као неопходну и за полицију корисну делатност. Оно што се јасно уочава јесте да испитаници ниже вреднују механизам спољашње од стране Сектора унутрашње контроле (посебно хијерархијску и контролу од стране Сектора унутрашње контроле), што је добрим делом резултат и њиховог односа према раду суда (као најзначајнијег облика спољашње контроле законитог рада полиције) уопште, посебно према улози суда у успостављању законитог рада полиције.

Однос полиције према темељним питањима демократске реформе се не може у потпуности сагледати уколико се не обрати пажња и на права која уживају сами припадници полиције. У том смислу посебно нас је занимало мишљење испитаника о праву на политичко удруживање и деловање припадника полиције, праву на синдикално удруживање и праву на штрајк. Кад је реч о праву на политичко удруживање и деловање, највећи број испитаника, њих 50%, се не слаже да би припадници полиције требало да уживају то право, 39% сматра да би требало, док се 11% испитаника слаже са тим да би полиција требало да ужива то право, али уз извесна ограничења (табела 32).

Табела 32 – *Да ли сматрате да би припадници полиције требало, без изузетака и ограничења, да уживају право на слободу политичког удруживања и деловања?*

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Слажем се	96	39
Слажем се, али уз извесна ограничења овог права – наведите која	26	11
Не слажем се	124	50
Укупно	246	100

Право на синдикално удруживање подржава 95% испитаника, док се свега 5% њих са тим не слаже (табела 33).

Табела 33 – Да ли сте присталица права полиције на синдикално удруживање и деловање?

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Јесам присталица тог права	233	95
Нисам присталица тог права	13	5
Укупно	246	100

Изузетно висок проценат испитаника подржава и право полиције на штрајк, њих 88%, док се 12% њих са тим не слаже (табела 34).

Табела 34 – Да ли сте присталица права полиције на штрајк?

Понуђени одговори	Број испитаника који су дали одговор	%
Јесам присталица тог права	217	88
Нисам присталица тог права	29	12
Укупно	246	100

Коначно, када је реч о правима полицајаца, може се закључити да испитаници подржавају, и то у изузетно високом проценту, не само право на синдикално удруживање полицајаца, већ и право на штрајк. Нешто резервисаније мишљење је могуће уочити када је реч о политичким правима полицајаца као службених лица којима се обично не даје право политичког удруживања и деловања. То очигледно указује на присутну свест испитаника да полиција не би требало да буде активно укључена у политичке процесе, с обзиром да у супротном то обично води ка политичкој инструментализацији полиције.

Уместо закључка

Као што је истакнуто, основни циљ спроведеног истраживања је био да се на научно релевантан начин утврде мишљења припадника криминалистичке полиције ПУ за Град Београд о најзначајнијим питањима демократске реформе полиције у Србији. Желимо да изразимо задовољство због начина на који је руководство МУП-а, као и ПУ за Град Београд прихватило идеју да се једно такво истраживање спроведе, и задовољство због чињенице да је оно изузетно брзо и успешно спроведено уз висок степен одзива испитаника и њихову личну спремност да дају свој допри-

нос истраживању и на коректан начин одговоре на питања садржана у упитнику. Не би требало посебно наглашавати чињеницу да је предмет спроведеног истраживања значајан не само у контексту актуелног процеса демократизације српског друштва, већ је значајан и за саму полицију која тим путем може да искаже своја уверења о питањима и проблематици коју подразумева процес демократских промена полиције и српског друштва у целини.

Нема сумње да, када је реч појединим захтевима које демократско друштво поставља пред полицију (попут примарне усмерености у раду полиције ка интересима грађана, одсуству дискриминације, потреби за сарадњом са грађанима нарочито у аспекту превентивне борбе против криминала итд.), можемо у потпуности да будемо задовољни мишљењима која су тим поводом изнета и утврђена. Висок степен спремности испитаника за сарадњу са грађанима охрабрује и може да служи као потврда демократских уверења полиције и њене спремности да служи грађанима и заједници у целини.

Анализа неких других резултата истраживања наводи, међутим, на умерену забринутост, додатна размишљања и нова питања. Најпре, *да ли је представа полиције о ефикасности полицијског рада у потпуности исправна?* Наиме, очигледно је да испитаници, у значајном проценту, доживљавају право као фактор ограничења ефикасности рада полиције, а сам степен ефикасности доводе у везу са проширивањем законских овлашћења полиције (не свих и не подједнако, али је очигледно да је то уверење доминантно). Стиче се, дакле, утисак да се ефикасност посматра преваходно као могућност (не превише ометана понекад дугим и компликованим правним процедурама, временским ограничењима или потребним наредбама надлежних органа) да полиција дође до потребних података, доказа и сл., како би се на основу тога поднела кривична пријава и започело кривично процесуирање одређеног лица. Анимозитет према праву се очигледно испољава управо као последица тога што се извесна правна решења доживљавају као нешто што, у већој или мањој мери, спречава полицију да оствари своју ефикасност на поменути начин. Међутим, истинска ефикасност полиције *мора се заснивати на праву и мора се кретати у оквирима права*. Само тада је могуће говорити о квалитативној ефикасности чији је основни параметар однос између броја поднетих кривичних пријава и броја правоснажно осуђујућих пресуда. Дакле, тек тада, када се у судском поступку и формално правно, од стране суда, верификује рад полиције у преткривичном поступку као рад на основу којег је оптужено лице могло да буде и правоснажно осуђено. То је квалитативно мерило полицијске ефикасности. Неспорно је да нема веће штете за једно друштво и осећај правичности у њему до оне када се невино лице осуди, али исто тако и када се криминалац ослободи због

тога што докази који потврђују његову кривицу нису на законит начин прибављени. Одговорност полиције је ту огромна, наравно не и једина и највећа (ту одговорност деле тужилаштво, истражне судије, браниоци и коначно сам суд). Од пресудне је важности *омогућити полицији повратне информације о судбини кривичних пријава у поступку који се поводом њих води пред судовима, јер на такав начин омогућавамо полицији да добије релевантне информације не само о квалитету свог рада, већ и о степену његове ефикасности*. Оно што охрабрује јесте чињеница да наша полиција у веома високом проценту показује жељу и мотив за добијањем таквих повратних информација од суда, што управо показује и њену мотивисаност да сазна крајње резултате свог рада.

У вези са наведеним намеће се још једно питање: *да ли су правни прописи на основу којих ради наша полиција у потпуности адекватни?* Примена неких полицијских овлашћења је законски тако одређена да очигледно изазива висок степен незадовољства полиције (на пример, мера задржавања и њено временско трајање). Питање је да ли смемо да игноришемо то незадовољство полиције појединим законским решењима и да ли има простора и потребе за другачијим нормативним решењима? Да ли је постало ирелевантно шта полиција мисли, или је проблем у томе што не знамо шта мисли? Нема сумње да у односу на поједина полицијска овлашћења и начин на који су она законски регулисана не може бити компромиса (на пример, обавезно присуство браниоца). Али да ли се то може рећи за све? Сва наведена питања морају бити предмет пажљивог разматрања у којем би учешће требало да узму како људи из полицијске праксе, тако и они задужени за њено нормирање. Допринос науке може бити у сагледавању целине проблема и евентуалном покушају да се за њих понуде решења. То је уосталом и била сврха овог рада који свакако отвара нова научна истраживања.

Литература:

1. Bajagić, M., Zekavica, R., (2009). *Counter Terrorist Legislation, Intelligence and Security agencies and Human Rights*, NBP-Journal of Criminalistics and Law, Beograd, vol. XIV, No 2, pp. 203-214.
2. Bayley, D., (2006). *Changing the Guard – Developing Democratic Police Abroad*, Oxford University Press, Oxford, New York, p. 19-22.
3. Bayle, Loubet del J. L., (1994). *La police. Approche socio-politique*, Patrice Mann, Revue française de sociologie, Année, Volume 35, Numéro 3, p. 487-490.
4. Berkley, G. E., (1970). *The Democratic Policeman*, Boston.
5. Beyley, D., (1994). *Police for the Future*, Oxford University Press, Oxford.

6. Bayley, D., (2002). *Law enforcement and the Rule of Law: Is there a trade-off?*, Criminology&Public Policy, Columbus, vol 2, Issue 1, pp. 133-154.
7. Bitner, E., (1980). *The Functions of the Police in Modern Society*, Oelgeschlager, Gunn Hain, Publishers, Inc. Cembidge.
8. Dixon, D., (1997). *Law in Policing: Regulation and Police Practices*, Oxford University Press, Oxford.
9. Downes, (2004). *Reforma policije u Srbiji, ka stvaranju savremene i odgovorne policijske slube*, Odeljenje za sprovođenje zakona OEBS, Beograd.
10. Fisher, E., (2004). *The European Union in the Age of Accountability*, Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 24, No. 3, pp. 495-515.
11. Јанковић, Б., (2009). Контрола употребе средстава принуде у полицији Републике Србије, Безбедност, год. 51, бр. 3/2009, стр. 218-231.
12. Милидраговић, Д., (2009). Задржавање лица у позитивном законодавству Републике Србије, Безбедност, год. 51, бр. 3/2009, стр. 204-219.
13. Reiner, R., (1985). *The Politics of the Police*, Brighton: Wheatsheaf Boks.
14. Skolnick, J., (1966). *Justice Without Trial: Law Enforcement in Democratic Society*, John Wiley Sons, Inc. New York.
15. Tyler, T., (1990). *Why People Obey the Law*, Yale University Press, London.

ATTITUDES OF BELGRADE CRIMINAL INVESTIGATION DEPARTMENT OFFICERS RELATED TO THE MOST IMPORTANT ISSUES OF DEMOCRATIC REFORM OF POLICE – RESEARCH RESULTS

Abstract: *In a democratic society the police are in charge of maintaining public order, which should be done in accordance with the rule of law. Democratic societies postulate democratic policing. The manner in which the police perform their function can significantly influence peoples' lives. If the police abuse their powers, basic civil rights and freedoms are seriously violated. In democracy, the police role should be harmonized with democratic principles and values. Democracy implies the rule of law and efficient protection of basic human rights and freedoms. In determining the role of the police in a democratic society, the focus is placed on the protection of human rights and freedoms and other democratic values, without underestimating the traditional police tasks such as protecting law and order, combating crime, etc. However;*

these traditional police tasks should be performed in accordance with the values of democracy. The main subject of this paper is the analysis of attitudes of criminal police officers in the Belgrade Police Department about the core principles of democratic policing – protecting the citizens, commitment to the law, legal constraints of police activities and their impact on the effectiveness of policing, control of police and their legal liability. We also analyzed their views on legal solutions regulating the use of the police powers which are of greatest importance for the protection of human rights and freedoms of citizens. The paper is based on empirical research (questionnaire method) conducted in the period from September to October 2009 which included 250 (out of the total number of 900 employees) criminal police officers in the Belgrade Police Department. The results of the research show that Belgrade police highly value objectives that are in the function of protecting interests of citizens, cooperation with citizens and absence of all forms of discrimination. They have shown animosity towards the law, as they perceive the law as a factor that limits their efficiency. Efficiency of the police work is highly valued even at the cost of potentially violating human rights during the investigation. They consider the control of police work necessary, perceiving the forms of internal control to be more useful than external control, especially the ones exerted by courts. Research results can be useful for police managers and for trainers in adjusting performance and attitudes of police officers in Belgrade PD. This is an exploratory research – its results show tendencies and broad generalizations are not possible. In this paper the attitudes of police officers of Belgrade PD towards the most important issues of democratic reform of the Serbian police are examined for the first time.

Key Words: *police, law, legal restraints, human rights, suspects, police efficiency, accountability.*

Мр Јасна ЂИРИЋ
НКТЦ, МУП Републике Србије
Др Слободан АНИЋ
научни саветник и професор,
ИХТМ и Факултет за физичку хемију, Београд

УДК 543.5:343.137
Прегледни научни рад
Примљено: 3.6.2010.

Валидност физичкохемијских метода анализе у форензичком вештачењу

Апстракт: У раду је приказана примена физичкохемијских метода анализе неких форензички интересантних супстанција и материјала, које су једино поуздане за утврђивање њихове природе (детекцију и идентификацију), количине и молекулске структуре.

Кључне речи: физичкохемијске методе, токсичне материје, форензика.

Увод

При утврђивању присуства органских супстанција, у које спадају и токсичне хемијске супстанције, а које могу имати озбиљне последице по здравље људи и њихову околину и које својим дејством на животне процесе могу да изазову смрт, или пак привремено или трајно оштећење људског организма, неопходно је користити осетљиве и поуздане методе сепарације и идентификације хемијских врста. С обзиром на бројност органских једињења, такође је неопходно користити оне аналитичке методе и поступке који су довољно неспецифични како би се могло утврдити присуство било које органске супстанције, али и које су и довољно селективне како би се поједине хемијске врсте могле и идентификовати и у неким случајевима и квантитативно одредити. При томе, данас неопходне аналитичке захтеве, посебно у погледу поузданости идентификације супстанција, задовољавају софистициране методе анализе као што су гасна хроматографија куплована са масеним спектрометром (GC/MS), течна хроматографија куплована са масеним спектрометром (LC/MS), инфрацрвена спектрофотометрија (IR), гасна хроматографија куплована са инфрацрвеном спектрофотометријом (GC/IR) и неке друге методе и технике (Eckert, 1992; Skoog et al., 1998; Ђирић et al., 2001; Inman, 2002; Skender et al., 2002; Pejić et al., 2003; Hodgson, 2004; Melentev, 2004; Schulz

et al., 2004; Fernandez et al., 2006; Bosch et al., 2007; Yount., 2007; Pejić et al., 2007 a, b; Pujadas et al., 2007; Бошковић, 2007; Wheelr, Wilson, 2008; Gallardo, 2008).

У форензици је приоритетно и императивно да се да валидан, са апсолутном тачношћу и сигурношћу, одговор експерата на децидиране захтеве везане за конкретан криминални акт, а у складу са преузетим међународним обавезама и стандардима,¹ како би се обезбедили успешност и ваљаност суђења у складу са међународним правним поретком.

Циљ

Циљ овог рада је да укаже на изванредан број донетих правних аката – закона и листа забрањених супстанција и њихових прекурсора² у име државе Србије, као међународног субјекта за спровођење одредби међународних Конвенција, а којим су и регулисане казнене одредбе и то не само као привредни преступи и прекршаји, већ и као кривична дела.

Листе забрањених супстанција и њихових прекурсора (Листа отрова 1 и 2, Листа хемијског оружја 1, 2 и 3, као и листа допинг средстава Ц₁-Ц₅), садрже наводе токсичних супстанција које су често предмет злоупотребе, односно предмет криминалних дела.

Објекти и методе анализе

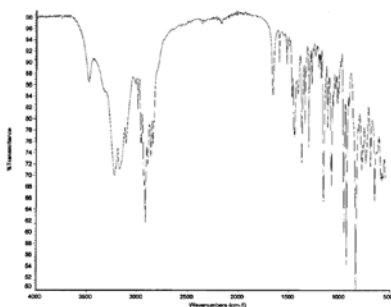
Наша пажња је овом приликом усмерена на само неке објекте анализе са којима се често срећемо у свакодневној пракси и који су предмет законске регулативе.

Анаболици. Анаболици су најчешће злоупотребљавају и од стране рекреативних и од стране професионалних спортиста, који их узимају у циљу повећања телесне масе. Наиме, употреба анаболичких стероида снажно подстиче повећање мишићне масе, снагу и агресивност. Последица њиховог коришћења је прво, оштећење репродуктивног система, затим тешко обољење јетре и на крају, инфаркт срца (Варагић, Милошевић, 2001).

Наведени анаболички стероиди у облику таблета (слика 1) по својим спољашњим карактеристикама веома подсећају на илегалне таблете чији је активни принцип на бази амфетамина и његових деривата (упадљивих су боја, различитих облика и понекад садрже лого).

¹ *Recommended Methods for the Detection and Assay of Heroin, Cannabionoids, Cocain, Amphetamine, Methamphetamine and Ring-Substitued Amphetamine Derivates*, United Nations, New York, 1995.

² *Закон о производњи и промету отровних материја, Листа отрова 1 и 2* Сл. гласник РС, бр. 91/08, 2008. *Закон о забрани развоја, производње, складиштења и употребе хемијског оружја и о његовом уништавању, Листа хемијског оружја 1, 2 и 3*, Сл. гласник РС, бр. 36/09, 2009. *Закон о спречавању допинга у спорту, Правилник, Листа допинг средстава*, Сл. гласник РС, бр. 118/09, 2009.

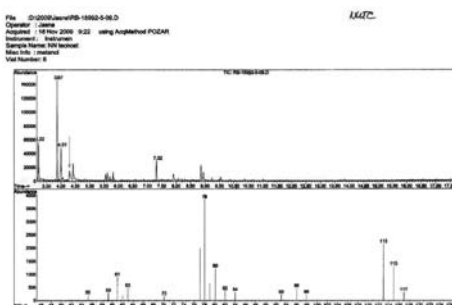
Слика 1 – Изглед и конфекционирање анаболика Слика 2 – IR спектар станозолола

Правилном припремом узорака датих на анализу и применом поузданих аналитичких метода, инфрацрвене спектрофотометрије (IR), (слика 2), (Moffat et al., 1986) или масене спектрометрије (MS) (Pfleger et al., 1992), врло прецизно и тачно се може идентификовати супстанција типа анаболичког агенса, а које наводи и захтева и једино признаје *Правилник о Листи забрањених допинг средстава*.³

Супстанције важне за хемијско и биолошко оружје. Хемијско и биолошко оружје сматра се изузетно тешко доступним па је тиме и конципиран и усвојен јединствен став и мишљење да и супстанције важне за њихову производњу реално могу бити предмет злоупотребе од стране добро обучених диверзантско-терористичких и саботирајућих група. Зато је неопходно спровести и дате анализе које се односе на супстанције непознатог порекла и природе. У том смислу даје се пример физичкохемијске анализе непознате течности у бочици непознатог порекла (слика 3).

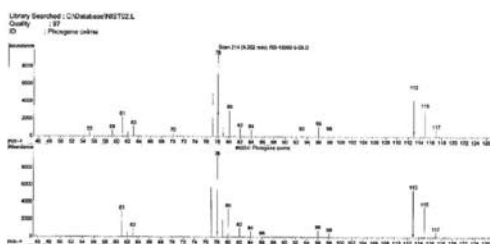
Слика 3 – Фотографија предмета анализе

Слика 4 – Хроматограм и масени спектар једне, из течности издвојене, компоненте идентификоване као фозген оксим-СХ

³ Закон о спречавању допинга у спорту, Правилник, Листа допинг средстава, Сл. гласник РС, бр. 118/09, 2009.

Гасно хроматографском (GC) методом (Pfleger et al., 1992) је из испитиване течности (слика 3) извршено раздвајање више испарљивих компонената на бази нитрита (амил нитрит, циклохексил нитрит, бутил нитрит, ...), а масеном спектрометријом (MS) (Pfleger et al., 1992) у истом је утврђено и идентификовано присуство фозген оксима-CX, пликавца са опште токсичним дејством, који се у организам може унети, на пример, удисањем.

Слика 5 – Идентификација масеног спектра непознате компоненте у смеси употребом NIST библиотеке (Pfleger et al., 1992)

Слика 6 – Листа пликаваца по међународној Конвенцији о хемијском оруђу (CWC)

Пестициди. Злоупотреба отровних материја из групе пестицида је дугогодишња и честа на нашим просторима са којима се врше најтежа кривична дела, убиства (чедоморство, убиство одраслих особа, убијање паса и мачака), а не само тровања.⁴

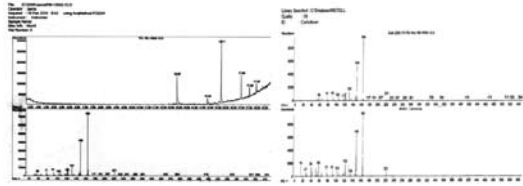
Са форензичког становишта ове анализе су интересантне јер је садржај активне супстанције и у готовим препаратима изузетно мали и спушта се до саме границе детекције примењене методе анализе. То значи да уколико се са спорним објектом анализе не поступа изузетно пажљиво и зналачки, може се десити да се активна, форензички значајна супстанција не детектује и не идентификује.

У овом случају, поред неопходног специфичног искуства форензичара, у припреми узорака за анализу неопходна је и веома осетљива квалитативна метода анализе за идентификацију супстанција у траговима (Pfleger et al., 1992).

⁴ Конвенција о хемијском оруђу (CWC), Хаг, 7-18. 4. 2008.

Слика 7. – Фотографија објекта анализе

Слика 8. – Хроматограм, масени спектар, и идентификација карбофурана употребом NIST библиотеке (Pfleger et al., 1992)

Карбофуран, 3 dihidro-2,2-dimetil-benzofuran-7-il-metilkarbamat, спада у прву групу отрова, ознаке T+, што значи јака отровност, ознаке N, што значи опасан за животну околину, ознаке упозорења R 26/28, 50, 55, 57, што значи да је опасно уношење у људски организам, инхалацијом и гутањем, да је опасан за рибе, животиње и пчеле. Наведени отров се налази под редним бројем 384 Листе отрова 1, (Сл. гласник РС, бр. 91/08).

Закључак

Приказани примери анализе неких токсичних супстанција коришћењем IR и GC/MS технике, које су биле предмет форензичке обраде за потребе наших и правосудних органа, у складу су са савременим форензичким стандардима признатим као валидни основ за доношење судских одлука.

Литература:

1. Bosch, M. E., Sanchez, A. R., Rojas, F. S., Ojeda, C. B., (2007). *Morphine and its Metabolites: Analytical Methodologies for its Determination (Review)*, 43, p. 799-815.
2. Бошковић, М., (2007). *Форензика животне средине – идентификација доказа почињених дела еколошког криминала*, Безбедност, год. 49, бр. 3/2007, стр. 132-143.
3. Ђирић, Ј., Ерцег, М., Колар-Анић, Љ., Анић, С., (2001). *Одређивање непознате супстанције у бунарској води помоћу гасне хроматографије и инфрацрвене спектроскопије*, IV југословенски симпозијум: Немија и заштита животне средине, Todorović, M., Veselinović, D. (Eds.), SHD, Zrenjanin, стр. 106-108.

4. Eckert, W. G., (1992). *Introduction to Forensic Sciences*, SE, Elsevier, New York.
5. Fernandez, P., Morales, L., Vazquez, C., Bermejo, A. M., Tabernero, M. J., (2006). *HPLC–DAD determination of opioids, cocaine and their metabolites in plasma*, *Forensic Science International*, No. 161, p. 31-35.
6. Gallardo, E., Queiroz, J. A., (2008). *The role of alternative specimens in toxicological analysis*, *Biomedical Chromatography*, No. 22, p. 795–821.
7. Hodgson, E., (2004). *A textbook of modern toxicology*, John Wiley and Sons, New Jersey.
8. Inman, K., (2002). *An Introduction to Forensic DNA Analysis*, 2nd edition, CRC Press LLC Boca Raton London – New York – Washington.
9. *Konvencija o hemijskom oružju (CWC)*, Hag, 7-18. 4. 2008.
10. Moffat, A. C., Jackson, J. V., Moss, M. S., Widdop, B., (1986). *Clarke's isolations and identifications of drugs, in Pharmaceuticals, body fluids and post-mortem material*, Second Edition, The Pharmaceutical Press, London.
11. Melentev, A. B., (2004). *Gas Chromatography – Mass Spectrometry Determination of Morphine and Codeine in Blood as Their Propionic Esters*, *Journal of Analytical Chemistry*, 59(6), p. 566–570.
12. Pflieger, K., Maurer, H. H., Weber, A., (1992). *Mass Spectral and GC Data of drugs, poisons, pesticides, pollutants and their metabolites*, Second Edition, Wiley-VCH-Germany.
13. Pejić, N., Anić, S., Mijatović, M., Milenković, S., Ćirić, J., Grozdić, T., (2003). *Doprinos razvoju nove mikrozapreminske/mikrokoncentracione kvantitativne analize. Određivanje morfina*, *Nauka Tehnika Bezbednost*, бр. 1, 67-74.
14. Pejić, N. D., Blagojević, S. M., Anić, S. R., Vukojević, V. B., Mijatović, M. M., Ćirić, J. S., Marković, Z. S., Marković S. D., Kolar-Anić Lj. Z. (2007a). *Kinetic Determination of Morphine by means of Bray-Liebhafsky Oscillatory Reaction System using Analyte Pulse Perturbation Technique*, *Anal. Chim. Acta*, No. 582 (2), p. 367-374.
15. Pejić, N., Blagojević, S., Vukelić, J., Kolar-Anić, Lj., Anić, S., (2007b). *Analyte Pulse Perturbation Technique For the Determination 6-Monoacetylmorphine in Seized Street Drug Sample*, *Bulletin of the Chemical Society of Japan*, No. 80, p. 1942-1948.
16. Pujadas, M., Pichini, S., Civat, E., Santamarina, E., Perez, K., Rafael de la Torre, (2007). *A simple and reliable Procedure for the Determination of Psychoactive Drugs in Oral Fluid by Gas Chromatography-mass Spectrometry*, *Pharmaceutical and Biomedica Analysis*, 44, 594-601.
17. *Recommended Methods for the Detection and Assay of Heroin, Cannabionoids, Cocain, Amphetamine, Methamphetamine and Ring-Substitued Amphetamine Derivates*, United Nations, New York, 1995.

18. Skoog, D. A., Holler, F. J., Neiman, T. A., (1998). *Principles of Instrumental Analysis (Fifth Edition)*, Saunders College Publishing, Philadelphia.
19. Skender, L., Karačić, V., Brčić, I., Bagarić, A., (2002). *Quantitative Determination of Amphetamine, Cocaine, and Opiates in Human Hair by Gas Chromatography/mass Spectrometry*, Forensic Science International, No. 125, p. 120-126.
20. Schulz, H., Baranska, M., Quilitzsch, R., Schütze, W., (2004). *Determination of Alkaloids in Capsules, Milk and Ethanolic Extracts of Poppy (Papaver somniferum L.) by ATR-FT-IR and FT-Raman spectroscopy*, Analyst, No. 129, p. 917-92.
21. Варагић, В. М., Милошевић, М. П., (2001). *Фармакологија*, Елиц-Медика, Београд.
22. Wheelr, B. P., Wilson, L. J., (2008). *Practical Forensic Microscopy*, Wiley-Blackwell, Chistester,
23. Yount, L., (2007). *From Fibers to Fingerprints*, Chelsea Hous, New York.
24. Закон о производњи и промету отровних материја, Листа отрова 1 и 2, Сл. гласник РС, бр. 91/08, 2008.
25. Закон о забрани развоја, производње, складиштења и употребе хемијског оружја и о његовом уништавању, Листа хемијског оружја 1, 2 и 3, Сл. гласник РС, бр. 36/09, 2009.
26. Закон о спречавању допинга у спорту, Правилник, Листа допинг средстава, Сл. гласник РС, бр. 118/09, 2009.

VALIDITY OF PHYSICOCHEMICAL ANALYSIS IN THE FORENSIC EXPERTS' REPORTS

Abstract: *The paper focuses on the application of physicochemical methods which are used for analysing some interesting forensic substances and materials and which are the only reliable methods for determination of their nature (detection and identification), their quantity and the molecular structure.*

Key Words: *physicochemical methods, toxic substances, forensics.*

др Милосав Р. СТОЈАНОВИЋ,

Полицијска управа за град Београд – УКП¹

др Слободан Р. ПЕТРОВИЋ,

професор КПА у пензији²

Рашко СТЕПАНОВИЋ,

Управа за стручно образовање, МУП Републике Србије³

УДК 004:336.717:343.222.1

Прегледни научни рад

Примљено: 7.9.2010.

Значај информационе технологије у банкарству на сузбијању кривичног дела преваре као савременог вида криминала под окриљем „легалног“ пословања

Апстракт: Овај рад би кроз сажет, али свеобухватан приказ контекста дефинисаног насловом требало да представља допринос у правцу конкретизације успешног супротстављања кривичним делима преваре у банкарском сектору. Кроз разраду и анализу једне од класичних шема преваре фокусирани су отворени проблеми у вези са откривањем и доказивањем ове врсте кривичних дела и дефинисана су три кључна правца деловања.

Кључне речи: банкарско пословање, преваре, информациона технологија, политика безбедности, превентива, заштита.

Увод

Сигурно је да није потребно посебно доказивати да данас на нашим просторима, али и шире, кривична дела преваре заузимају значајно место у структури укупног криминала, како по квантитету, тако и по динамици и материјалним последицама (Урошевић, 2009:145). Проучавање кривичног дела преваре као поливалентне, друштвене и уже криминолошке појаве, повезане са многим сегментима друштвеног живота, добија на актуелности, с обзиром на суштинске и бурне промене које се тренутно одвијају у социјалном, економском и политичком бићу друштва. Ове промене, без наде да ће се брзо окончати, веома погодују, између осталог, и криминалној

¹ milosav.stojanovic@mup.gov.rs

² slobo.petrovic@nadlanu.com

³ r.stepanovic@sbb.rs

делатности, односно снажно подстичу њено настајање, ширење и интензитет, а једно од „почасних“ места у том контексту припада *преварама*.

С тим у вези, нарочиту пажњу изазивају појаве организованог вршења кривичног дела преваре које добијају све карактеристике професионалног криминалитета, уз напомену да је ефикасност органа откривања и гоњења у обрнутој сразмери са степеном организованости и бројем лица која учествују у извршењу дела. На то указују статистички подаци о откритим кривичним делима преваре, као и број спорних потраживања по банкама (невраћени кредити – банке након извесног времена невраћања, по *Закону о вођењу пословних књига*, кредитну партију – кредит који није враћен књиже на спорна потраживања). Број спорних потраживања јасно ставља до знања да велики број кривичних дела преваре остаје неоткривен увећавајући и онако забрињавајуће велику „тамну бројку“ превара.

Информациона технологија

Широке могућности информационе технологије у домену услуга међу првима је у ширем обиму почео да користи банкарски сектор са циљем да снизи трошкове и увећа конкурентност, квалитет, ефикасност и разноврсност својих услуга (чекови, рачуни, хипотеке, кредити, штедња, ...). Крајњи резултат шире употребе ове технологије је осетна корист за клијенте и друштво у целини.

Међутим, широка лепеза сервиса које банкарски сектор нуди својим клијентима, као и добра са којима располаже, за многе појединце, групе и организовани криминал представљају велики изазов да, пре свега на преваран начин, покушају да реализују неке од сервиса и тако остваре материјалну добит (Урошевић, Уљанов, 2010:13). С друге стране, као главна компонента финансијског система сваке државе, банкарски сектор је од виталног значаја за економију и финансијски напредак и представља кључни фактор у привреди. Као такав, он је један од стубова на којима почива друштвена заједница. Зато свако угрожавање тог сектора, посебно на криминалан начин, може имати и те како озбиљне реперкусије не само у банкарском сектору, већ и на нивоу целе друштвене заједнице.

Из тих разлога примарни интерес друштва јесте да банкарски сектор функционише на дефинисан, поуздан и очекиван начин. Да би се то постигло, том сектору је, поред добре организације, квалитетне кадровске структуре, технолошке подршке и успешног менаџмента, неопходан и целовит и квалитетан систем заштите којим би се ономогућило свако случајно или намерно, из било којих непланираних и неочекиваних разлога, нарушавање његовог функционисања.

Међутим, и поред свести о постојању бројних ризика у банкарском сектору, мноштво познатих случајева у свету, али и код нас, недвосмис-

лено потврђује да на безбедносном плану није остварен задовољавајући ниво. Да би се добио одговор на питање зашто је то тако, било би неопходно урадити детаљну и целовиту анализу тог врло сложеног вишедимензионалног проблема. У сваком случају, према мишљењу аутора, сваки систем заштите би бар једанпут годишње морао бити подвргнут контроли и оцени интерних, али и независних екстерних експерата.

Политика безбедности у банкарском сектору

Полазећи од места, улоге и значаја банкарског система у функционирању сваке друштвене заједнице, осетљивости података и информација с којима систем послује, процеса који се унутар система одвијају и утицаја поремећаја у банкарском сектору на опште стање у држави, једна од кључних компонената за успешно, поуздано и стабилно функционисање тог сектора је свакако *безбедносна компонента*. Наведена констатација заснива се на чињеници да је банкарско пословање високо ризичан посао изложен мноштву претњи у којима значајну улогу играју криминалне активности (крађе, преваре, проневере, шпијунажа конкуренција, ...). То је довољан разлог да предузимање адекватних мера у циљу безбедносне заштите банака прерасте у императив.

С тим у вези мора се схватити и прихватити да:

***Заштита није трошак већ веома исплатива инвестиција!
На њој се не штеди, иако је скупа, јер троши хиљаде да би
уштедела милионе.***

Зато је први и најзначајнији корак у том правцу дефинисање и усвајање *Политике безбедности*, без које је илузорно говорити о било каквој, а посебно не о целовитиј заштити. Без ње, заштита је импровизација, спуштена на технички ниво, „скрпљена” из некохерентних делова и, самим тим, до крајности раштумована, препуна „шупљина”, недостатака и слабости, која само ствара илузију добре заштићености. А илузија може бити опасна, чак врло опасна. Дакле, кључни индикатор безбедности и незаобилазан показатељ стања заштите је постојање *јасно дефинисане, целовите и од топ менаџмента усвојене и подржане Политике безбедности* (Petrović et al., 2010).

У банкарским системима *Политика безбедности* требало би у суштини да дефинише однос банке према добрима са којима располаже. У том контексту, ради јасноће и значаја, веома је важно нагласити да у ери информационе технологије и аутоматизације активности и послова највећу вредност у свим организационим ентитетима, самим тим и у банкама, представљају информациона добра. Она чине најосетљивији и најрањи-

вији део сваког банкарског система, а њихово угрожавање може да резултира последицама у распону од минорних до катастрофалних, укључујући **финансијски губитак, поремећај пословних процеса, губитак пословног угледа у јавности, губитак тржишта, смањење конкурентне способности** и сл.

У таквим околностима један од императива сваког озбиљног пословног система, а нарочито оног са одговорном и високо ризичном друштвеном функцијом, јесте потреба да се дефинише захтев за изградњу целовитог система безбедности. Због тога је, имајући у виду **законске обавезе** и **сопствене потребе** заштите имовине (добара), неопходно дефинисати **Политику безбедности**. Та политика би требало да буде економски **изводљива, разумљива, реалана, доследна, процедурално подношљива** и да пружа **разумну заштиту** у односу на наведене циљеве и намере менаџмента, а њено доношење и усвајање требало би да представља **стратешки циљ** сваке банке.

Изнети захтев је далеко лакше исказати него реализовати. Оно што представља отежавајућу околност и врло значајну чињеницу која се не сме превидети је да **не постоји јединствена метода за развој безбедносне политике, нити постоје готова, опште важећа решења**. Многи фактори, општи али и они специфични за конкретан амбијент, морају бити узети у обзир, укључујући величину, бројност и разноврсност запослених, врсте послова, обим, разноврсност и осетљивост пословних података које поседује и са којима послује, број и врсту рачунарских система и радних станица који се користе, распрострањеност и разуђеност рачунарске мреже, разноликост коришћеног софтвера и сл.

Зато стављање **Политике безбедности** у жижу безбедносних активности омогућава рационалан *top-down* приступ укупном проблему безбедности, првенствено базиран на препорукама међународног стандарда ISO/IEC 27001, у којем се архитектура система безбедности, по принципу лево коцкица, гради од хијерархијски (по вертикали) и функционално (по хоризонтали) повезаних, али садржински у великој мери независних компонената.

Анализа шеме преваре

Као што је већ поменуто, нашу пажњу ћемо овог пута фокусирати на преваре у банкама усмерене на кредите које банке по разним основама и под одређеним условима одобравају грађанима. Међутим, да би се схватила и разумела природа и суштина тих превара, неопходно је бар у најосновнијим цртама упознати основне карактеристике амбијента у којем се оне одигравају. Наиме, проласком кроз ратна дешавања и транзицију која је захватила Републику Србију, од краја 90-их година прошлог века па

до данашњих дана, прихватањем појава и промена које су се одвијале продајом предузећа (банака, цемента, осигуравајућих друштава, производних и услужних предузећа, итд.), многи су радници остајали без запослења, уз или без помоћи социјалног програма, која је код неких предузећа била испод симболичног износа.

Сва та дешавања представљају плодно тло за манипулисање одређеним слојем људи који у потрази за новцем олако пристају и на ризике, прихватајући обећања за лаког зарадом и понуде за које и сами не верују да је могуће легално остварити, а све у намери и са циљем да се заради новац за најосновније животне потребе. Незапослени радници су били принуђени да раде разне послове који нису били у складу са њиховим образовањем и стручном спремом, тако да је постојала основа за лица из криминогене средине, која се баве том врстом криминала, да лажним обећањима и разним преварама у незаконите радње увуку и одређени број лица из напред описане категорије.

Лица из криминогених средина су искористила стање у којем се друштво налазило да се појаве на легалном тржишту привређивања отварањем својих предузећа у којима су присвајала функцију директора и менаџера, иако многи од њих до тада нису никада били запослени. На руку им је ишло и то да је након уласка земље у транзицију поједностављен систем отварања предузећа, па је свако мало информисанији могао да за пар дана региструје сопствено предузеће.

С друге стране, ова лица су, у спреси са радницима банака или на други начин, долазила до прецизних информација шта је све потребно да би се добио неки кредит или друга погодност у самој банци. За њих су посебно атрактивни готовински кредити који се могу добити у износима који се крећу од 1.000 до 10.000 еура, у зависности од банке, и то уз гаранцију само бланко менице или жиранта. Са таквом процедуром многа физичка лица су испуњавала услове за добијање кредита, где је потврда о запослењу један од основних услова.

Након добијања потребних информација, извршиоци кривичних дела су, знајући за „глад” банака за пласирањем средстава становништву (где се камата кретала и до 40% на годишњем нивоу), кренули у акцију. Прво су проналазили физичка лица која су била заинтересована за добијање кредита (а заинтересованост је била огромна због велике незапослености), у почетку међу својим ближним сарадницима, пријатељима и рођацима, а касније су то ширили и на друга лица.

Када би неко лице прихватило понуду, уз претходно јасно дефинисан договор на који начин ће се делити средства која се буду добила од банке, извршиоци криминалног дела би од заинтересованих лица која су желела кредите узимали само копију личне карате, а сву осталу документацију која је била потребна припремали би сами: *потврде о запослењу, адми-*

нистративне забране, пореске потврде (ако до њих нису могли да дођу легално, скенирали би туђе потврде, а постојећа имена мењали именима лица која тражи кредит), *просек плата* (као да су радници предузећа иако никада нису у том предузећу радили) итд. Сачињену документацију криминалци би оверавала користећи печат предузећа које је легално регистровано у Агенцији за привредне регистре само за такве (криминогене) потребе.

Тако припремљена документација, која је сачињавана по инструкцијама радника банке (саучесника), била би пре предаје на шалтеру банке детаљно прегледана од стране тог истог радника. Уколико нешто не би било одрађено у складу са процедуром банке, радник банке би пропустио исправљао или би инсистирао да се захтев за кредит доради.

После припреме захтева за кредит и пратеће документације позива се лице заинтересовано за кредит да их лично преда на шалтеру банке. По предавању документације на шалтеру, радник банке прати дешавања у вези са захтевом за добијање кредита и, у зависности од свог радног места у банци, утиче да се кредит што пре одобри. Након одобравања кредита радник банке о томе обавештава лично криминогено лице, а овај позива заинтересовано лице да подигне кредит – новац који му је одобрен. Са лицем које је тражило кредит обавезно у банку долази и лице из криминогене средине. Одмах по подизању готовине са благајне банке новац се дели на договорене делове, при чеми један део припада раднику банке, део лицу из криминогене средине и остатак физичком лицу.

Схватајући да могу сами, без помоћи радника банке, да завршавају кредите и користе друге погодности (јер су филијале и експозитуре добијале месечне квоте колико средстава морају да пласирају становништву), извршиоци криминала су кренули у разграњавање „посла”, заобилазећи у наредним акцијама посредовање раднике банке јер нису хтели да део профита деле са њима. Њихово стално присуство у банкама и дружење са радницима који ту раде имало је за циљ да се прикупи што више информација о новим дешавањима у банкама. Како се од стране менаџмента банке стално инсистирало на испуњењу квота и зацртаних планова, то су руководиоци филијала и експозитура тежили да пошто-пото испуне план пласирајући средства физичким лицима, некада и не проверавајући многе податке.

Дакле, када су лица из криминогене средине након извесног времена „савладала материју, почели су сами да завршавају кредите и без радника банке проналажењем оних који су заинтересовани за добијање кредита. Та су лица уцењивали да њима, као особама које „сређују” комплетан кредит, остане између 40 и 60% од укупно одобрених средстава, и даље се покривајући обавезом да већи део тог новца треба да дају раднику банке. Физичка лица су пристајала на такве врсте договора јер су унапред знала

да кредит неће враћати. Пошто је углавном реч о незапосленим особама које нису имале сталне изворе прихода, оне једноставно нису ни имале одакле да враћају кредит, па су ишле логиком „боље ишта него ништа”.

С обзиром да су показали спремност да ризикују, тим лицима је пружана и додатна могућност да за одређену надокнаду проналазе нове потенцијалне клијенте за подизање кредита. На тај начин мрежа се ширила и у неким случајевима достигала цифру од више десетина учесника.

Како се „посао” ширио, то је један број криминогених лица који су се бавили извршењем тог кривичног дела почео да користи сопствена предузећа за добијање кредита у више банака и то у кратком временском интервалу (од једног до два месеца, ретко и дуже, као у случају предузећа „Вања Ђурђевић и остали” из Београда). У том периоду је подношено што више захтева за кредит јер су након месец дана долазиле рате за отплату кредита, а како нису уплаћиване то је банка алармирала да се тим предузећима, односно њеним радницима не одобравају кредити.

Разлог због којих су предузећа тако кратко коришћена је и тај да криминалне радње не буду откривене, или ако буду откривене, да се откривање ограничи на десетак корисника и да се цео случај на њима и заврши. Односно, да се контрола заврши на једном предузећу или једној банци, а да се не открије цео ланац превара и више десетина корисника кредита.

У том циљу, одмах након престанка рада са једним предузећем, креће се са другим које је само за ту прилику купљено или регистровано. Дакле, за те потребе су отварања нова предузећа са „бомбасти” називима и/или додацима као што је компанија или слично, која су регистрована на лица сумњиве прошлости, наркомане, бескућнике, лица из сеоских средина, незапослене, а све уз обећање успешног пословања и тврдњу да су им потребни баш такви кадрови. Та лица су само фиктивно постојала на папиру и на челу тих предузећа, а све остало су радили „мозгови операције” који су све то и осмислили. Одмах након отварања предузећа узимана им је сва документација и печати и они су долазили у контакт само у крајњој нужди када без њих није могао да се одради посао у некој од банака или надлежних институција, уз минималну надокнаду која је на име „плате” износила 10.000 – 20.000 динара.

Поред оваквих врста кредита, односно производа (кеш кредити) који се нуде клијентима, у понуди банака постоје и такозвани наменски кредити који се одобравају под повољнијим условима, то јест са мањом каматом на годишњем нивоу за одређену врсту робе (бела техника, намештај, аутомобили и др.).

Лица из криминогене средине, користећи тај моменат у банкама, расписују огласе у новинама да траже раднике за разне послове (возаче, трговце, секретарице и др.). Када се јави лице заинтересовано за заснивање радног односа, после кратког разговора и сазнања који је посао лице

заинтересовано да ради, извршиоци кривичног дела му саопштавају да је примљен на посао и да већ сутрадан донесе своју личну карту и радну књижицу. Након добијања личне карте, лица из криминогене средине сачињавају документацију за добијање кредита (у провереним банкама где су већ аплицирали за неки кредит који им је одобрен) на већ устаљен начин са тачним информацијама и документацијом која им је потребна. Приликом припреме документације лица из криминогене средине преко својих ранијих или актуелних предузећа која су регистрована, сами сачињавају профактуру или предрачун за неку робу (аутомобил, секретарске гарнитуре, намештај за канцеларију и др.) која је у складу са акцијом банке и са профилом радника кога треба да „запосле”, то јест отвореног радног места.

После припреме документације „примљени” радник се обавештава да треба да оде до банке и потпише пар докумената да би му се отворио текући рачун на који ће му се уплаћивати плата, и још неке формалне папире. По доласку у банку, у присуству тада већ свог директора, чека их припремљена документација (комплетирана, попуњена и оверена печатом предузећа) са захтевом за добијање кредита, која физичко лице, уз констатно пожуривање, потписује не водећи рачуна шта све потписује.

Уколико, пак, неко од лица примети да је у питању кредит и изјави да он то неће да потпише, онда му се објашњава да се купује баш оно што треба за отварање његовог радног места и, наравно, да он нема ништа са тим, већ да ће све обавезе да плати предузеће у којем је и запослен или сам власник предузећа.

Након одобравања кредита средства лежу на текући рачун предузећа које је под контролом криминогенних лица и тај новац се подиже и дели, а обавезе кредита остају физичком лицу, односно „новозапосленом” раднику који нема средстава да плаћа рате.

Оно што даје посебну тежину овој врсти преваре је чињеница да лица из криминогене средине раде преко предузећа која су легално регистрована и проверама које радници банака врше преко сајта Агенције за привредне регистре није могуће установити да се ради о превари. Провером на сајту Агенције добијају се подаци да је предузеће легално регистровано и да није у блокади, што је био један од услова за одобравање кредита радницима таквог предузећа, а за све те провере, методе рада и контроле које се врше пре доношења одлуке да се одобри кредит или нека друга погодност – извршиоци криминалног дела су сазнавала баш од раднике банака.

Како је систем одлучивања у банкама био да се за одобравање кредита или других погодности ангажује кредитни одбор, документација је тако припремана да су само у ретким случајевима кредити одбијани због документације, јер је припрема била пропраћена од самих банкара који

су имали интереса да се кредити одобравају. Они су знали шта све по процедури банке треба од документације и она је припремана баш онако како су банке и тражиле да би се услови за добијање кредита испунили, и кредит био одобрен.

Откривање и доказивање преваре

Тврдња да разматрани проблем није ни безазлен ни наиван може бити истинита само ако се непобитно докаже. С тим у вези послужимо се конкретним показатељима. У табели 1 су наведени подаци за откривена кривична дела привредног криминала, кривична дела преваре и кривична дела фалсификовања службене исправе у Републици Србији и кључним градовима (Београду, Новом Саду и Нишу) за 2008. и 2009. годину⁴:

Табела 1 – Преглед откривених кривичних дела привредног криминала, кривичних дела преваре и кривичних дела фалсификовања службене исправе у периоду 2008-2009.

Област	Кривична дела привредног криминала		Кривична дела преваре		Кривична дела фалсификовање службене исправе	
	2008.	2009.	2008.	2009.	2008.	2009.
Р. Србија	10.393	10.879	1.398	1.436	1.897	2.012
Београд	1.708	1.705	373	376	76	172
Нови Сад	882	750	171	156	161	167
Ниш	688	685	63	101	170	113

Описана слика стања, која је веома забрињавајућа, управо је главни разлог што у многим, посебно финансијским организацијама, откривање превара све више постаје једна од виталних пословних функција чији је циљ смањење врло озбиљних негативних ефеката преварних радњи. С тим у вези, због непрекидног усавршавања начина и шема преваре, у одговору на ту појаву организације би морале да се померају ка проактивним методама за откривање превара у реалном времену, као и ка проналажењу превентивног одговора пре окончања преварне радње, у циљу минимизирања дефицита потенцијалних злоупотреба. Имплементација проактивних метода повећава потенцијал за *рано узбуњивање* и *адекватно реаговање* на превару која је започела или је у току.

Један од праваца деловања у том смислу свакако је онемогућавање лажне или непотпуне идентификације, односно омогућавање у сваком тренутку потпуне и истините идентификације и појединачно и групно, по

⁴ Извор: Евиденција МУП-а Републике Србије

одређеном критеријуму који повезује чланове групе. Да би се то омогућило, неопходно је да се пре активирања било ког новог производа уради анализа и дефинисање података и критеријума потребних за недвосмислену идентификацију и појединаца и група, потенцијалних клијената за нови производ. То је екстремна потреба и велика одговорност људи у банци а, с тим у вези, од суштинског значаја може бити њихова кооперација са криминалистичком службом чији радници располажу стручним знањем и великим искуством по овим питањима. Заједничко дефинисање неопходних података значајно ће олакшати и убрзати сваку будућу потребу провере, било од стране менаџмента банке, што је превасходно и логично, било од стране криминалистичких инспектора. То посебно због чињенице да није ретка ситуација у којој подаци употребљиви за полицију нису истовремено употребљиви и за раднике банке и обрнуто. С тога, с обзиром да имају заједнички циљ и интерес, сарадња на дефинисању идентификационих података постаје неминовна.

У том контексту изузетно је значајно схватити и разумети да је управо информациона технологија та која омогућава релативно лако прикупљање свих релевантних података, њихову интеграцију, брзу, тачну, комплетну и разноврсну обраду (селекцију по различитим критеријумима, сортирање, поређење, укрштање, повезивање, статистичко обрађивање и сл.). Неопходно је само дефинисати потребан скуп података, а то је најлакши али и најзначајнији део посла. Јер, када се **сви потребни** подаци нађу на рачунару, онда не постоји ни податак ни комбинација података (информација) који се не могу добити „притиском на дугме”. Дакле, разлог за проблем по том питању може бити само недостатак **хтења** или **знања**.

Иначе, под откривањем кривичних дела преваре подразумева се ситуација у којој је почетно сазнање (прва информација) за извршено кривично дело добијено од стране одређеног субјекта (грађана, радника банке или полиције) који је до сазнања дошао непосредним или посредним путем. Само откривање и још више доказивање кривичног дела преваре све више је резултат заједничког и координираног деловања више органа и организација, које својим радом, свако у оквиру својих надлежности и примењујући овлашћења којима располажу, доприносе том циљу.

С тим у вези потребно је указати на отежавајућу чињеницу да та кривична дела врше лица која се одликују динамичношћу и сналажљивошћу, брзо се прилагођавају актуелним условима (акцијама банака, новим условима привређивања, новим производима које банке нуде, итд.) и често су у спрези са радницима банке. Својом креативношћу и способношћу да непрекидно мењају и усавршавају шеме деловања, теже да своје криминалне активности и понашање што дуже прикрију и на тај начин онемогуће откривање самог дела. У томе им у знатној мери помажу радници банака на нижем нивоу (не стално), са којима су у спрези и уз чију помоћ

прикривају своју криминалну делатност, а противправну имовинску корист деле на договорене делове.

Да би се открила оваква и слична кривична дела, јер је поред к. д. преваре заступљено и к. д. фалсификовање исправе из чл. 355 КЗ за кредитне који нису одобрени, а документација комплетно припремљена, неопходно би било да свако од учесника у целости обави свој део обавеза. Наиме, за раднике банке сазнање да је извршено фалсификовање и сама фалсификована документација нису интересантни, јер је за њих одбијен захтев завршена процедура и таква се документација ставља у архиве или уништава. Због таквог односа и саме процедуре дешава се да многа кривична дела из чл. 355 КЗ остану непримећена, чиме се имплицитно подстиче криминогено лице да аплицира за кредит у некој другој банци.

Пријављивање таквог лица и његово процесуирање надлежним органима, представљало би превентивно деловање које би за резултат имало мању вероватноћу да ће оно поднети нови захтев у другој или у истој банци, али сада као запосленик неког другог предузећа.

Када је реч о откривању организованог деловања више лица у извршавању кривичних дела преваре која су предмет овог рада, проблем настаје из разлога што банке не располажу индикацијама на основу којих би се поједина лица могла препознати као група и према њима предузети благовремене и адекватне мере. Због тога велики број физичких лица која организовано учествују у преварним радњама остаје неоткривен. Јер када се, према садашњем стању ствари, дође до оперативних сазнања да су оваква дела извршена и када се има податак да су у то укључени радници одређеног предузећа, банка није у могућности да открије имена свих радника истог предузећа који су добили или само аплицирали за добијање неких погодности (кредит, картица и др.) јер не располаже једнозначном идентификацијом која би то омогућила.

Проблем, који је у суштини крајње тривијалан, постаје нерешив или тешко решив. Наиме, откривање имена свих лица која се појављују као радници одређеног предузећа и као такви су корисници неких од услуга банке, већи број банака врши на крајње непоуздан – мануелни начин. Наиме, након лоцирања таквог проблема у банци и територије на којој се случај догодио, а имајући у виду да нису аутоматизовани сви релевантни подаци неопходни за жељену идентификацију, једино могући систем рада је мукотрпно ручно претраживање документације на основу радног налога, који се у пракси доставља електронском поштом радницима банке по експозитурама са захтевом да се пронађу „радници” одређеног предузећа. Ипак, и такав начин решавања проблема на „мишиће”, да би се дошло до потребних података и документације, иако неефикасан и нерационалан, у недостатку бољег може да помогне али се, нажалост, примењује само у ситуацијама када су саме банке заинтересоване за случај.

Међутим, када се од стране полицијских службеника траже такви подаци на основу чл. 225, ст 2 *Законика о кривичном поступку*, тада настаје проблем јер банкарски радници који су задужени за комуникацију са државним органима нису баш вољни за „вишак” ангажовања, већ контрирају нелогичним захтевом да им се доставе имена или матични бројеви физичких лица. У противном, одговори су да такве врсте података немају и нису у могућности да их обезбеде. Оно што олако превиђају је чињеница да је тражилац имао те податке (имена или матичне бројеве физичких лица) не би ни постављао иницијални захтев.

Кључну улогу у таквим ситуацијама може да има информациона технологија. Када се врши обрада захтева за кредит или, како се банкарски назива, „матичење предмета”, искуство и пракса су показали и потврдили да је поред *имена и презимена* подносиоца захтева за кредит, *адресе становања, јединственог матичног броја грађана (ЈМБГ) и имена предузећа* у којем је лице запослено, потребно предвидети и *матични број предузећа* и његов *пореско-идентификациони број (ПИБ)*. Ако би се још та мала група од седам података унела и у рачунар, тада би само та „ситница” омогућила, олакшала и значајно убрзала откривање и доказивање преварних радњи организованих група, што би допринело да се многе организоване преваре благовремено „пресеку” а потенцијална штета сведе на најмању могућу меру.

А да није реч о занемарљивим сумама, најбоље говори податак да су лица из криминогене средине на већ описани начин на месечном нивоу преко само једног предузећа аплицирали и добили око двадесетак готовинских кредита, у просеку око 5.000 еура по једном лицу, што је за банку представљало штету од око 100.000 еура, а било је случајева да је преко истог предузећа аплицирано у више банака у истом временском интервалу од једног до два месеца.⁵

Некоришћење технолошких могућности, посебно када су „у игри” безбедносна питања, никако не би могло ни да се објасни ни да се оправда, јер ефикасност, као и позитивни ефекти примене информационе технологије у сузбијању, откривању и доказивању криминалних радњи тренутно немају бољу алтернативу.

Сарадња пословодних органа банака и криминалистичке службе

Безбедност банкарског пословања, због његове виталне друштвене функције, није само потреба самих банака, већ и друштва у целини. Зато је неопходно апострофирати да је реч о обједињеном циљу: заштити бан-

⁵ Извор: Евиденција МУП-а Републике Србије

карских, али и ширих друштвених интереса. У успешном разрешавању заштите тих интереса сарадња пословодних органа банака и криминалистичке службе постаје неминовна, односно обавезна, јер проблем је и превише озбиљан, значајан и сложен да би његово разрешавање било препуштено доброј вољи било које стране.

Тако експлицитан захтев за сарадњом произилази из потребе превентивног уклањања свих вештачких сметњи и препрека за ефикасно и успешно разрешавање случајева преварних радњи. Наиме, често је присутна пракса да поједини непосредни извршиоци на нижим нивоима, из мотива који могу бити веома разнолики, одбијају сарадњу са инспекторима или се невољно укључују у активности откривања и доказивања криминалне радње, а то представља врло озбиљну сметњу криминалистичким радницима у разрешавању кривичних дела преваре. Такође, није радак случај да су појединци из банке и директно или индиректно укључени у преварне радње, због чега чине све да блокирају било какву акцију на откривању преваре.

Зато, да би се ове и сличне препреке успешно превазишле сарадња мора бити подигнута на ниво пословодног органа, а у *Политици безбедности* морају експлицитно бити дефинисане обавезе радника банке у сарадњи са криминалистичким радницима у откривању и доказивању криминалних радњи. Јер, није схватљиво, нити прихватљиво да у аутоматизованом амбијенту, а такав амбијент је у скоро свим банкама, радници криминалистичке службе не могу да добију податке који су битни за откривање и доказивање кривичног дела преваре, јер исти нису предвиђени, или нису доступни зато што нису обухваћени важећим програмом и слично.

Наведена чињеница указује на то да или је безбедност другоразредна тема, а последица таквог става нецеловит (незаокружен) систем заштите, или нема довољно знања, или се намерно опструира давање правих информација, зашта постоје бројни разлози (незаинтересованост, необавезност, саучесништво и сл.). Озбиљан и важан разлог може да буде и недовољна сарадња пословодних органа банака и криминалистичке службе, што често није лако објаснити. Сарадња са криминалистичком службом је неопходна не само када се појаве основи сумње да је извршено кривично дело преваре, већ је она веома значајна и у фази припреме новог производа (нпр., одлука о давању кредита одређеној категорији грађана под одређеним условима), када се дефинишу услови за нови производ, као и идентификациони подаци за потенцијалне клијенте.

У наведеном контексту веома је значајно указати и на потребу да радници банке морају проактивно деловати када проверавају идентитет потенцијалног клијента. Уколико установе да је идентитет клијента у целости или делимично фалсификован, они не могу клијента само одбити, већ морају адекватно реаговати на покушај преваре, то јест морају да,

преко својих органа који су задужени за комуникацију са државним органима, сигнализирају или пријаве случај достављањем кривичне пријаве МУП-у Р Србије и надлежном Тужилаштву, који ће у границама својих овлашћења предузети одговарајуће мере на откривању и процесуирању криминалног дела. На тај начин се и превентивно делује на лица из криминогене средине која сигурно један извештај период неће покушати да „раде“ преко те банке и преко тог предузећа. С друге стране, нереаговањем на покушај преваре и несвесно се постаје саучесник и подстрекач, јер такав однос према тој појави омогућава преваранту да накнадно са коригованим (боље фалсификованим) подацима поново покуша да проба у истој или у некој другој банци.

И на крају, вредна помена је у свету (а од скора и код нас) распрострањена ризична пракса финансијских институција да се проневере извршене у њиховој средини, посебно ако су у њих укључени сопствени радници, покушавају прикрити од јавности, а то значи и од криминалистичке службе, решавајући проблем у „кругу породице“, без обзира на цену тога. При томе се не води рачуна о погубним последицама овакве праксе по саме банке, али и по друштво у целини.

Закључак

Ограничен простор није омогућио да се на нивоу детаља разраде сва кључна питања покренута у овом раду. Ипак, и поред општости у приступу, аутори верују да су та питања обрађена у мери у којој читалац може да добије грубу, али јасну и целовиту представу о разматраном проблему, његовој озбиљности и сложености, о опште друштвеном значају његовог успешног разрешавања и посебно о правцима и могућностима тог разрешавања.

Аутори такође упозоравајуће указују на чињеницу да је изложена шема кривичног дела преваре само „врх леденог брега“. Упозорења и сугестије изнете у овом раду не морају се безусловно прихватити, али би их свакако требало бар озбиљно схватити и врло пажљиво размотрити – ако ни због чега другог, оно ради сопственог добра и интереса. Кривична дела преваре, посебно у банкарском сектору, али и шире сигурно неће нестати сама од себе, нити их ико може у потпуности искоренити, али се зато, првенствено адекватним превентивним, а по потреби и репресивним мерама, ова појава може ставити под контролу, а њене последице свести на најмању могућу (прохватљиву) меру. Одговорни за стање у тој области могу се сматрати упозореним!

На крају, имајући у виду о каквом озбиљном друштвеном проблему је реч, аутори истичу своја запажања да је у нашој научно-стручној литератури забрињавајуће неадекватна пажња посвећена обрађиваном пробле-

му, узимајући у обзир и све фазе и делове његовог решавања: превентивно деловање у најширем смислу речи (васпитно, образовно, безбедносно, ...), сузбијање, откривање и, посебно, доказивање. Зато, да би се стекао увид у стање проблема (извори, обим, распрострањеност, динамика, циљне области, ...) и анимирали аутори да својим научно-стручним анализама, приказима, упутствима, смерницама, сугестијама и саветима помогну успешном разрешавању предметног проблема, неопходне су им релевантне информације о третираној тематици које би, у опште друштвеном интересу, морале бити јавно доступне, како оне из банкарског сектора, тако и оне из полиције, тужилаштва и судства.

Проблем је превише озбиљан, сложен и са великом опасном по друштво специфичном тежином због чега у његово разрешавање морају бити укључени сви релевантни друштвени фактори, јер се само њиховим заједничким деловањем може се стати на пут овој невољи.

Литература:

1. Бошковић, М., (1998). *Организовани криминалитет* – први део, Полицијска академија, Београд.
2. *Crime Prevention Tips — Typical Fraud Schemes Explained*, доступан 8.08.2010, http://www.sjpd.org/bfo/community/Crimeprev/PreventionTips/Fraud_Schemes.html
3. *FBI – Common Fraud Schemes*, доступан 15.08.2010, <http://www.fbi.gov/majcases/fraud/fraudschemes.htm>
4. Игњатовић, Ђ. (2007). *Криминологија*, Досије, Београд.
5. Кривокапић, В. (2005). *Криминалистика*, Полицијска академија, Београд.
6. *Место и улога полиције у превенцији криминалитета*, (2007). Студија, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
7. *NCSA Security Policies and Procedures*, Updated June 26, 2009, доступан 15.08.2010, http://www.ncsa.illinois.edu/UserInfo/Security/policy/NCSA_SPP.pdf
8. Petrović, S., (2004). *Kompjuterski kriminal*, III izdanje, Vojno-izdavački zavod, Beograd.
9. Petrović, S., (2010). *Znanjem protiv zloupotrebe znanja*, ZITEH, Zbornik radova (CD-ROM), ISBN 978-86-909511-0-6, COBISS SR-ID 173688076, Beograd.
10. Petrović, S., Čekerevac, Z., Milanović, Z., (2010). *Politika informacione bezbednosti kao element prevencije kriznih situacija*, Međunarodna naučna konferencija Menadžment 2010, ISBN 978-86-84909-69-7, Zbornik radova (CD-ROM), COBISS.SR-ID 174005772, Kruševac.
11. *Special Report on Possible Fraud Schemes*, доступан 8.08.2010, <http://www.justice.gov/criminal/fraud/documents/reports/2000-01/special-report.pdf>

12. Урошевић, В., (2009). *Нигеријске преваре*, Безбедност, год. 51, бр. 3/2009, стр. 145-156.
13. Урошевић, В., Уљанов, С., (2010). *Утицај кардерских форума на експанзију и глобализацију злоупотребе платних картица на интернету*, НБП – Журнал за криминалистику и право, год. 15, бр. 2/2010, стр. 13-24.

THE IMPORTANCE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN THE BANKING SECTOR TO COMBAT THE CRIME OF FRAUD AS A MODERN FORM OF CRIME UNDER THE ‘LEGAL’ BUSINESS

***Abstract:** This paper should, through a concise but comprehensive review of the context defined by the title, present a contribution to the concretization of the successful opposition to the crime of fraud in the banking sector. Topical problems in detecting and proving this kind of fraud are focused on through elaboration and analysis of one of the classic fraud schemes and three key directions of activity are defined.*

***Key Words:** banking, fraud, information technology, security policy, prevention, security.*

Јелена Д. ЗОРИЋ¹,
МУП Републике Србије,
Војкан М. ЗОРИЋ²,
МУП Републике Србије

УДК 004.38:343.982
Прегледни научни рад
Примљено: 17.6.2010.

Форензика у области рачунара – основе

Апстракт: Форензика у области рачунара или рачунарска форензика је веома интересантна област рада. Како предузећа постају комплекснија и размена информација електронским путем све обимнија, високотехнолошки криминал расте астрономском брзином. У складу са тим, многе компаније и професионалци развијају методе рачунарске форензике.

Кључне речи: рачунар, форензика, идентификација, конзервација, докази.

Увод

Рачунарска форензика се дефинише (Solomon et al., 2005) као испитивање и анализа рачунара употребом техника које укључују идентификацију, конзервирање, екстракцију, документовање и интерпретацију рачунарских података у циљу утврђивања потенцијалних законских доказа о криминалном делу. Новије дефиниције сврставају рачунарску форензику у науку у служби закона, као апликацију техника форензичке науке на материјалима заснованим на рачунарима, или као дисциплину која има потенцијал да значајно утиче на специфичне типове истрага и кривичног гоњења (Ранђеловић, Богдановић, 2010:25). Такође се сматра да је рачунарска форензика не само наука, него и уметност.

Форензика у области рачунара је занимљива област. У складу са тим, често питање које се поставља је – шта то форензичари из ове области заправо раде? Циљ овог рада је дефинисање основних појмова рачунарске форензике, на начин који је посебно интересантан за пионире истраживаче те области. Многе ТВ емисије указују на значајну улогу истраживача форензичара у решавању случајева. Рачунарска форензика се заиста не

¹ Јелена Зорић, дипл. ел. инж., главни инжењер у Одељењу за везе ПУ Нови Сад, МУП Републике Србије

² Др Војкан М. Зорић, проф. физике, дугогодишњи криминалистички и стални судски вештак, НКТЦ – УКП, МУП Републике Србије

разликује много од тога што гледамо преко телевизије. Она је за нијансу мање привлачна, али је у суштини иста. Пошто се деси злочин или случај (инцидент) где је укључен рачунар, специјалиста који је обучен да ради као форензичар за компјутере може да испита поменути рачунар како би пронашао решење и утврдио шта се догодило.

Рад покрива поље рачунарске форензике, укључујући основне елементе, концепте, алате и заједничке активности које омогућавају добро разумевање те проблематике. На основу наведеног стичу се знања помоћу којих је могуће учествовати у истраживању и разумевању процеса проналажења, скупљања и анализирања доказа, односно извршавања већине заједничких послова који се сусрећу током истраживања.

Основа је добро познавање рачунарског хардвера и софтвера, у циљу избегавања случајног поништавања или разарања доказа и потом њихова конзервација за касније анализе. У складу са тим неопходно је добро познавање апликација, односно специјалних софтверских алата и процедура за истраживање и анализу рачунарских података, с обзиром да се рачунарска форензика може описати као критичка анализа хард диска рачунара (као и других делова где могу бити смештени подаци) после напада, односно злочина.

Електронско проналажење доказног материјала

Практичан део анализа и истраживања у области форензике рачунара је такозвано електронско проналажење доказног материјала. Тим процесом се електронска документа прикупљају, чувају, критички оцењују и расподељују према законским поступцима. Наиме, тим поступком се производи електронска документација за судско процесуирање.

Предмети електронског проналажења података укључују податке који су креирани или сачувани на рачунару, рачунарској мрежи или другом медију за складиштење података. Примери тога су e-mail, документи креирани у Word-у, једноставни текстови, датотеке база података, табеле, дигиталне фотографије или презентације. Електронско проналажење употребом техника рачунарске форензике захтева добро познавање рачунара и могућност локалног исецања рачунарског система или мреже са циљем лоцирања жељеног доказа. Такође, од експерта за рачунарску форензику може се захтевати да објасни који је конкретан метод или методи коришћен да би доказ био добијен.

Да би се могло говорити о рачунарској форензици, неопходно је дефинисати следеће појмове:

а) Вирус

Програм или део кода који се смешта у рачунар без претходног знања корисника рачунара о томе, а који је дизајниран тако да додаје себи

друге програме (кодове). Понавља (копира) се када је инфицирани фајл покренут или извршен.

б) Логичка бомба

Вирус или неки други програм који је креиран тако да се извршава када се догоде одређени догађаји или после истека одређеног времена. На пример, програмер може да креира логичку бомбу да би избрисао све своје програме са сервера у неком тренутку у будућности, најчешће пошто напусти компанију. У том случају, докази форензичара могу укључити конкретан програм или логичку бомбу, датум и време када је фајл креиран, и корисничко име онога ко га је креирао. Печати времена и датума су веома важан део у форензичком рачунарском процесу.

в) Backdoor (заобилазни или тајни програм)

Рачунарски програм који дозвољава приступ систему без коришћења безбедносних провера.

г) Инциденти

Пропусти који су претећи за безбедност рачунарског система и треба ло би да се отклоне у што краћем временском периоду.

д) Одговор на инциденте

Радње које се спроводе као одговори на ситуације тако да систем може бити опорављен веома брзо.

ђ) Детекција упада

Софтверска или хардверска подршка која контролише мрежни саобраћај у смислу облика који могу бити покушај упада у мрежу. Акцент се ставља на минимизирање потенцијалне штете од неауторизованих покушаја приступа кроз превенцију, детекцију и идентификацију неауторизованог упада. То се углавном ради помоћу тзв. безбедносних полиса које диктирају ниво безбедности различитих области рачунара.

е) Безбедносне полисе

Спецификације које дефинишу безбедан амбијент, укључујући ствари као што су захтеви везани за физичку безбедност, планирање детаља о безбедности рачунарске мреже, детаљна листа лиценцног софтвера, као и људских ресурса у смислу запошљавања и отпуштања.

ж) Црв

Сличан је вирусу по функцији и понашању, са изузетком што црви не захтевају интервенцију корисника. Користи „безбедносне рупе” у постојећим апликацијама или оперативним системима и потом проналази друге системе који извршавају исти софтвер и аутоматски се понавља као главни.

з) Свест о безбедности

Рачунарска мрежа је толико снажна колико и њена најслабија тачка! Та фраза се може чути веома често. Најслабијом тачком се сматрају управо људи. Није битно колико су хардвер и софтвер безбедни, мрежа може бити угрожена путем једног телефонског позива или клика мишем, ако корисници не познају опасности које прете од електронске поште, тзв. социјалног инжењеринга, вируса, логичких бомби и црва.

и) Социјални инжењеринг

Социјални инжењеринг је метод за добијање осетљивих информација о предузећу искоришћавањем људске природе. То се може објаснити пратећи следећи сценарио: потпредседник предузећа се телефонским путем обраћа за помоћ својој подршци. Наиме, покушава да презентује слајдове које је припремио веома важном клијенту, али је заборавио шифру. Због тога не може да се улогује на сајт предузећа. Неопходна му је што пре пошто презентацију чека велики број веома важних људи преко којих компанија може остварити значајан профит. Уколико запослени радник који ради као подршка каже шифру, могао би је на тај начин дати не потпредседнику него упадачу.

Рачунари имају централну улогу у свим активностима, како легалним тако и илегалним, те је неопходно имати знања из области истраживања злочина, и познавати радње које се спроводе као одговор на злочин извршен помоћу рачунара. У том смислу акценат се ставља на коришћење такозваних уобичајених форензичких алатки.

Припрема поступка

То је процес припрема поступака које би требало урадити пре самог истраживања: познавање различитог хардвера рачунара, испитивање неовлашћеног хардвера, познавање нових трендова у смислу рачунарских јединица, познавање различитих оперативних и фајл система, идентификација алата за одржавање рачунара итд.

Доказни материјал

Након припремног поступка врши се испитивање доказног материјала рачунара: описивање наведеног материјала; његово тематско адресирање, односно разврставање; идентификација, прикупљање, одржавање документације о свим корацима који су предузети са доказним материјалом, од тренутка када је лоцирано место злочина, до тренутка када је унет у судницу; чување доказа на регуларан и прописан начин тако да буду прихватљиви за суд; обезбеђивање анализе доказног материјала која на њему неће оставити никакав траг.

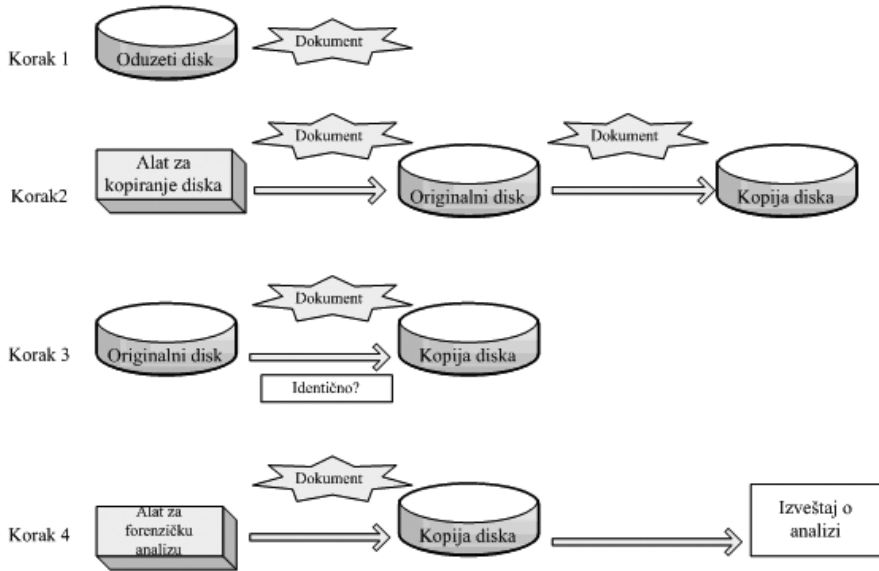
Идентификација доказног материјала

Иницијални задатак у једном истраживању је идентификација доказног материјала, што представља сложен процес с обзиром да је сваки случај различит и да су стога неопходни разни докази. Веома је битно очувати материјал тако да се ништа не промени, од тренутка његовог сакупљања до следећег корака, који подразумева анализу. Пре било какве анализе мора се направити одговарајућа копија материјала. Тада се приступа анализи и на крају приказу резултата.

Снимање копије података

Прављење копије података подразумева могућност снимања неколико врста копија и то: копије целог диска, парцијалне копије, потом испитивање диска и меморије и познавање алата за копирање. Веома је битно доношење одлуке „за или против” прављења копије целог диска или одређеног дела (партиције). Улога форензичара је да направи што бољи снимак система. Једини проблем са тим је што скоро све што се уради на систему може да га промени. На пример, искључивање рачунара из рачунарске мреже мења систем. Али исто тако, остављање мрежног кабла недирнутим такође може да изазове промене. Чак и не предузимање било каквог корака може да промени систем зато што се време на систему константно мења! Најбоље што се може урадити је „хватање” што бољег приказа система, документовање свега што је урађено и зашто је то урађено.

Следећи пример показује кораке које би требало предузети да би се исправно руковало диском рачунара за који се сумња да садржи доказни материјал. Први корак је одузимање диска, на начин да се све учињене радње документују укључујући: одобрење за одузимање, процес одузимања, мере предострожности, локацију места одузетог диска, време и особу која је извршила одузимање, методи паковања и транспорта диска, локација безбедног места где се диск односи, време и особу која врши ту радњу, опис складиштења, укључујући процедуру обезбеђења сигурне локације. Пошто је диск одузет, требало би да се подеси да буде у моду рада када је могуће само читање садржаја (чиме се врши заштита од уништавања података). Накона тога се врши копирање. Током тог процеса врши се документовање свих корака копирања. Наредни корак је упоређивање садржаја оригиналног диска са садржајем копије, која мора бити идентична. Тек пошто постоји чиста копија диска, приступа се анализи. Наведени кораци могу се приказати графички:

Слика 1 – Графички приказ поступања са диском рачунара као доказним материјалом

Екстракција информација из података

Пошто је направљена копија, форензичар претражује и пописује комплетан садржај диска без модификовања података, чувајући тиме доказни материјал. Може се десити да доказа нема! Криминалци или они који врше упад у рачунарски систем бришу електронску пошту, слике или документа. Искусни форензичари тада морају имати неопходне алате који им помажу да опораве те информације и припреме доказ за презентацију. Битно је добро познавање процеса проналажења конкретне информације из података који су „ухваћани” током прављења копије. Потом наступа процес анализирања и организовања прикупљених информација.

Шифре и шифровање (енкрипција)

Главно виђење форензичара у свим активностима је неутралност. Свакој истрази се приступа на исти начин, осигуравајући тиме поновљивост и доследност процеса истраживања. Пошто се изврши идентификација и конзервација доказа, приступа се анализи да би се одредио његов утицај на конкретан случај. У многим ситуацијама је актуелни доказ заштићен од неауторизованог коришћења и разоткривања. Када се претражују до-

кази, форензичар мора бити ауторизован са тачке гледишта података. Све то зависи од тога ко поседује рачунар и ко је извршио скривање података. Форензичар би требало да зна како да искористи своја овлашћења и знање, и приступи подацима који су заштићени. Две најчешће контроле које се користе за заштиту података од разоткривања јесу контрола приступа и шифровање. Стога форензичар мора да познаје технике за добијање шифара и података са контролом приступа. Процес шифровања или енкрипције је сложен и користи математичке алгоритме, као што су симетрични алгоритам, који користи исти кључ и за шифровање и за дешифровање, асиметрични алгоритам где је шифровање различито од дешифровања и неопходна су два различита кључа итд. Наводимо неке од корисних програма за дешифровање:

- ZIP архива-PKZip Cracker, ZIP Crack;
- Microsoft Word докумената – Word Unprotect;
- Word Perfect докумената – WP Crack itd.

Уобичајени форензички алати

Уобичајени форензички алати су: алати за истраживање копија диска, сет форензичког и разноврсног софтвера. Поред софтвера, неопходно је форензичко познавање рачунарског хардвера.

Први кораци готово увек подразумевају традиционални детективски рад. Неопходно је посматрање и бележење. Није неопходно тражење документованог доказа све док се не сагледа физички доказ. Пошто почне процес испитивања садржаја медија, неопходно је коришћење алата који помажу у проналажењу и дефинисању смисла смештених података.

Истражитељима и рачунарским испитивачима требало би неколико различитих типова алата да би се извршила идентификација и прикупљање доказа. Неки од њих су скривени од случајних посматрача те стога захтевају веома специјализоване алате за приступ.

У следећем тексту се наводе најпознатији и најчешће коришћени форензички алати, чија су имена написана у изворном облику:

a) Ultimate Toolkit

Access Data Ultimate Toolkit (UTK) или главни алат за приступ подацима је индустријски најсвеобухватнији сет алата за прикупљање шифара и форензичко испитивање дигиталних доказа. UTK укључује напредно дешифровање, обнављање шифара, могућност потпуног претраживања и обележавања текста, опоравак избрисаних фајлова, електронске поште, графичку и регистарску анализу, генерисање аутоматских извештаја итд.

UTK укључује следеће производе за приступ подацима: алат за опоравак шифара (Password Recovery Toolkit), посматрач регистара (Registry

Viewer), форензички алат (Forensic Toolkit), сто клијентских лиценци за дистрибуирани мрежни напад итд.

б) X-Ways Forensics

X-Ways Forensics је најефикаснији форензички алат. Има широку примену у процесу прикупљања дигиталних доказа. X-Ways Forensics подржава технику управљања догађаја, аутоматско генерисање извештаја, директан приступ направљеним копијама података дискова, различите технике за опоравак података итд. Такође поседује могућности у смислу уштеде времена за процес израчунавања процентуалног удела боје у кожи у свим пронађеним фајловима и онемогућава технике скривања података у зонама заштићеним од стране хост рачунара, NTFS алтернативних токова података и фалсификованих назива екстензија фајлова. X-Ways Trace је такође додатни алат за дешифровање и приказивање историје Web претраживача (browser history) и избрисаних фајлова (recycle bin log).

в) Forensicware

Forensicware софтвер пружа 20 основних алата за форензичко истраживање рачунара. Анализирање и тумачење података, издвајање фајлова, пописивање фајлова и директоријума су само неке од многобројних могућности. Програмска решења тог форензичког алата чине посао реконструкције података много једноставнијим.

Форензичари често проналазе кодиране или шифром заштићене фајлове током својих испитивања. Да би могли да виде и анализирају садржај тих фајлова, користе посебне алате. У следећем тексту наводе се неки од тих софтверских алата.

г) Passware

Passware је софтверски пакет који омогућава реконструкцију шифара. Нова могућност која је дизајнирана у том пакету је налажење фајлова са NTFS партиција са кодираним фајл системом (EFS). Програм је једноставан за коришћење што га чини посебно интересантним.

д) ElcomSoft

ElcomSoft је софтвер за обнављање шифара које су направљене у најчешће коришћеним рачунарским програмима. Подржава више од 80 типова докумената: Microsoft Office, Adobe Acrobat PDF, Lotus SmartSuite, Corel, WordPerfect Office, Intuit Quicken и QuickBooks и многе друге. Microsoft Windows NT/2000/XP/2003 оперативни системи са кодираним фајл системима и заштићени од стране корисника и његовог нивоа такође су подржани.

Повремено, форензичари имају потребу да анализирају CD-ове или DVD-ове, као саставни део испитивања. За то се користе посебни софтвер-

ски алати који омогућавају локацију скривених сесија, где је претходно извршено снимање на оптички медијум.

ђ) IsoBuster

IsoBuster је један високо специјализовани алат који је дизајниран да обавља реконструкцију података са оптичких медијума за складиштење (CD-ови и DVD-ови свих формата). Има јединствен приступ с обзиром да показује тачан и потпун садржај медијума. CD и DVD технологија се базира на специјалним техникама које деле медијум на траке и сесије. Различите сесије могу садржавати различите податке и лако је сакрити старији садржај код популарних оперативних система Windows или Mac OS. Осим тога, сесије могу да садрже различите фајл системе, где сваки указује на исте или другачије фајлове у тој сесији или некој старијој. Популарни оперативни системи бирају само један од фајл система, тако да је на тај начин омогућено лако скривање података. Пошто IsoBuster показује све те различите траке, сесије и фајл системе, истраживачи добијају савршену слику садржаја медијума и истовремено одличне информације о томе које су технике уписивања и складиштења података коришћене.

е) CD/DVD Inspector

CD/DVD Inspector је професионалан софтвер за интензивну анализу и екстракцију података са CD-R, CD-RW и DVD медијума. Производ је намењен стручњацима за обнављање података у циљу спровођења закона. CD/DVD Inspector чита све водеће CD и DVD фајл системе. Када се испитује диск који садржи више од једног фајл система, сви ти системи се пронађу и прикажу. Извештаји су такви да описују садржај диска у неколико формата. Додатно, CD/DVD Inspector активира такозвани Hashkeeper софтвер. То је специјализовани програм који убрзава анализу медијума са подацима тако што се смањује број анализираних фајлова током истраживања. Наиме, Hashkeeper ради тако што смешта такозване MD5 вредности, односно „дигиталне отиске прстију” уобичајених софтверских апликација и упоређује те вредности са вредностима које се налазе у фајловима у рачунару који се истражује.

Microsoft Office фајлови, између осталог, садрже велику количину информација уграђених унутар документа. Metadata Viewer омогућава испитивање управо тих података, који су веома често од круцијалног значаја за анализирање неког догађаја.

ж) Metadata Assistant

Metadata Assistant је најпопуларнији „чистач” који се користи. Наиме, тај програм уклања све непотребне податке (metadata) из Microsoft Word, Excel, PowerPoint и RTF (Reach Text Format) документа. Има додатну предност аутоматског обавештавања о покушају слања фајла као attachmenta у e-mail-у. Када корисник покрене опцију слања e-mail-a, Metadata Assistant

врши анализу да ли је Word документ, Excel документ, PowerPoint презентација као фајл припојен e-mail поруци. О томе обавештава корисника који одабира неку од понуђених опција, у смислу анализе и чишћења документа пре слања.

Обрада графичких фајлова без промене оригинала као доказног материјала је један од најчешћих послова форензичара. Постоје програмски алати који омогућавају безбедну анализу поменутих фајлова.

3) Quick View Plus

Quick View Plus убрзава форензичку анализу и умањује трошкове софтвера омогућавањем тренутног посматрања преко 225 типова фајлова без захтевања изворне апликације. Quick View Plus је кључно софтверско решење за бројне организације, агенције, форензичаре.

Форензички хардверски уређаји

Обрада хард диска рачунара може бити урађена са стандардног РС хардвера. Међутим, коришћење самосталних, специјализованих хардверских уређаја (Зорић, 1999:613) може поједноставити процес форензичке анализе и обраде доказног материјала. У ту групу уређаја спадају уређаји за копирање хард дискова, уређаји за софтверско клонирање података, дијагностиковање система итд.

Литература:

1. Ранђеловић, Д., Богдановић, Т., (2010). *Алати за дигиталну форензику*, НБП – Журнал за криминалистику и право, год. 15, бр. 2/2010, стр. 25-47.
2. <http://www.ics-iq.com>, доступан 11.6.2010. год.
3. <http://www.accessdata.com>, доступан 11.6.2010. год.
4. <http://www.x-ways.net>, доступан 11.6.2010. год.
5. <http://www.datalifter.com>, доступан 12.6.2010. год.
6. <http://www.lostpassword.com>, доступан 12.6.2010. год.
7. <http://www.elcomsoft.com>, доступан 13.6.2010. год.
8. <http://www.isobuster.com>, доступан 14.6.2010. год.
9. <http://www.avantstar.com>, доступан 16.6.2010. год.
10. Solomon, G. M., Barrett, D. and Broom, N., (2005). *SYBEX Computer Forensics JumpStart*, United States of America.
11. Зорић, В. М., Зорић, Ј. Д., (1999). *Соларне ћелије: Настанак и примена*, Безбедност, год. 41, бр. 5/99, стр. 613-625.

THE BASICS OF COMPUTER FORENSICS

Abstract: *Computer forensics is a fascinating field. As enterprises become more complex and exchange more information online, high-tech crime is increasing at a rapid rate. In addition, numerous companies and professionals now develop computer forensic methods.*

Key words: *computer, forensics, identification, preservation, evidence.*

Саша СТЕФАНОВИЋ,
ПУ за Град Београд
Раџо ГОЈАКОВИЋ,
МУП Републике Србије, Управа Полиције
доц. др Слободан МИЛАДИНОВИЋ,
Криминалистичко-полицијска академија

УДК 351.749.2
Прегледни научни рад
Примљено: 10.6.2010.

Улога полиције у остваривању безбедности на међународним пловним рекама у Србији

***Апстракт:** Улога полиције у остваривању безбедности на међународним пловним рекама обрађена је само у погледу безбедносне проблематике којом се баве полицијски службеници у полицијским станицама и полицијским испоставама подручних полицијских управа кроз чију територију протичу међународне пловне реке и одвија се међународна и унутрашња пловидба, као и полицијски службеници ПИИ за безбедност на рекама у Београду. Шире гледано, улога МУП-а Републике Србије као субјекта безбедности знатно је већа, имајући у виду да одређене сегменте послова и задатака безбедности на међународним пловним рекама обављају и друге организационе јединице Министарства и то: Сектор за ванредне ситуације, САЈ, ПТЈ, Ронилачки центар жандармерије, Управа граничне полиције и др., али и у тим случајевима не треба занемарити сарадњу са Полицијском управом за град Београд, подручним полицијским управама и полицијом опште надлежности. Међународне пловне реке у Србији протежу се у дужини од око 1.000 км (река Дунав у дужини од 588 км, Сава 207 км и Тиса 168 км) и само су део унутрашњих вода и водних путева у Србији. Такође, унапређење и повећање нивоа безбедности на унутрашњим водама у Србији област је која се ће се у наредном периоду још интензивније разматрати, анализирати и развијати.*

***Кључне речи:** водни пут и међународни водни пут, унутрашње воде, пловни пут, унутрашња пловидба, пловило, плутајући објекат и пловидбена незгода.*

Увод

Кроз Републику Србију протичу три међународне пловне реке: Дунав, Тиса и Сава, које су повезане у јединствен систем и заједно са осталим водним путевима чине пловну мрежу наше земље. Пловна мрежа Србије „такође чини јединствени систем са европском мрежом пловних путева преко Дунава као главне водене саобраћајнице средње и југоисточне Европе” (Петровић, Стошић, 2002:6).

Слика 1 – Међународне пловне реке у Србији¹

Ради бољег разумевања и разграничења појмова: *међународни водни пут, водни пут, унутрашње воде, унутрашња пловидба, пловило, плутајући објекат*, који ће се користити у раду, осврнули бисмо се на њихово дефинисање и одређење у новом *Закону о пловидби и лукама на унутрашњим водама*².

Закон о пловидби и лукама на унутрашњим водама у члану 4, став 1 дефинише³:

¹ Интернет: <http://www.plovput.rs/?strana=66>, доступно 16. 11. 2010.

² Дана 20. 10. 2010. године ступио је на снагу нови *Закон о пловидби и лукама на унутрашњим водама*, Сл. гласник РС, бр. 73/10, који у члану 4, став 1 дефинише значење појмова, које се разликује у односу на дотадашње појмовно одређење у *Закону о поморској и унутрашњој пловидби*, Службени лист СРЈ, бр. 12/98, 44/99, 74/99, 73/2000; Сл. гласник РС, бр. 85/2005, 101/2005 и *Закону о унутрашњој пловидби*, Сл. гласник СРС, бр. 54/90; Сл. гласник РС, бр. 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005.

³ Више о томе: *Закон о пловидби и лукама на унутрашњим водама*, Сл. гласник РС, бр. 73/10.

- „*водни пут* је део унутрашњих вода на коме се обавља пловидба, категорисан и отворен за пловидбу”;
- „*међународни водни пут* је водни пут на коме важи међународни режим пловидбе на коме је дозвољена пловидба пловилима свих застава”;
- „*унутрашње воде* су реке, канали и језера на територији Републике Србије”;
- „*пловни пут* је део водног пута прописане дубине, ширине и других техничких карактеристика, који је уређен, обележен и безбедан за пловидбу”;
- „*унутрашња пловидба* је пловидба која се обавља на водном путу”;
- „*пловило* је брод, технички пловни објекат, јахта, чамац, пловеће тело, плутајући објекат, пвило које обавља риболов и други објекат који је оспособљен за пловидбу и који учествује у пловидби”;
- „*плутајући објекат* је пвило без сопственог погона које по правилу није предвиђено за премештање нити за обављање посебних радова на унутрашњим водама (купатило, хангар, воденица, рибарска тиквара, кућа за одмор, понтон, понтонски мост, стамбена лађа, угоститељски објекат, сплав кућица, плутајућа радионица и слично)”;
- „*пловидбена незгода* је ванредни догађај на унутрашњим водама настао у пловидби или искоришћавању пвила, водног пута или објекта на њему при којем је дошло до људских жртава или телесних повреда, материјалне штете или загађивања животне средине”.

Међународне пловне реке Србије: Дунав, Сава и Тиса, протичу кроз подручје више полицијских управа и то: Полицијска управа за град Београд, Подручна полицијска управа Нови Сад, Подручна полицијска управа Сомбор, Подручна полицијска управа Кикинда, Подручна полицијска управа Зрењанин, Подручна полицијска управа Сремска Митровица, Подручна полицијска управа Шабац, Подручна полицијска управа Панчево, Подручна полицијска управа Смедерево, Подручна полицијска управа Пожаревац и Подручна полицијска управа Бор.

Такође, од укупне дужине државне границе Републике Србије према суседним земљама, која износи 2.351,8 км, 697 км је природна граница на води, и то:

- „према **Републици Мађарској**: 174,7 км, од чега је 170 км на копну и **4,7** км на води;
- према **Румунији**: 547,9 км, од чега је 290,6 км на копну и **257,3** км на води;

- према **Републици Бугарској**: 360,4 км, од чега је 343,5 км на копну и **16,9** км на води;
- према **Републици Македонији**: 283 км, од чега је 281,3 км на копну и **1,7** км на води;
- према **Републици Албанији**: 113,4 км, од чега је 113 км на копну и **410** м на води;
- према **Црној Гори**: 249,5 км, од чега је 245 км на копну и **4,5** км на води;
- према **Босни и Херцеговини**: 363 км, од чега је 102 км на копну и **261** км на води, и
- према **Републици Хрватској**: 259 км, од чега је 108,5 км на копну и **150,5** км на води.”⁴

„Природну границу Републике Србије чине и три међународне пловне реке: Дунав – према Р Хрватској и Р Румунији, на коме је режим пловидбе регулисан *Конвенцијом о режиму пловидбе на Дунаву*, Сава – према Босни, на којој је режим пловидбе регулисан *Оквирним споразумом о сливу реке Саве са Анексима* и *Протоколом о режиму пловидбе*, и Тиса – на којој је режим пловидбе регулисан билатералним споразумом са Р Мађарском. Такође, плаву границу чини и река Дрина према БиХ, која није међународни пловни пут.”⁵

Међународне пловне реке које протичу кроз Србују не треба посматрати само као саобраћајнице, као водне путеве којима се одвија пловидба. Њихов значај свакако је много већи имајући у виду, поред саобраћајног, још и стратешки, транзитни, економски, еколошки, туристички, спортски, културни значај, као и многе друге могућности које пружају друштву, држави и међународној заједници уопште. Управо због значаја који има за државу, остваривање безбедности на међународним водним путевима и рекама у Србији је сложен, комплексан и мултидисциплинаран процес у којем Министарство унутрашњих послова Републике Србије и полицијски службеници који обављају послове безбедности на рекама имају значајну улогу.

Основне географске карактеристике међународних пловних река у Србији

Дунав – „Дунав је најдужа река у Европској унији и друга најдужа река у Европи након Волге. Извире у Шварцвалду од мањих река Берге и Бригах код града Донаушингена. Дунав је дугачак око 2.850 км, протиче

⁴ Интернет: http://www.mup.gov.rs/cms_cir/direkcija.nsf/granicna-policija.h, доступно 17. 11. 2010. Примера ради: река Дунав од ушћа реке Нере, до тремеђе Србије, Румуније и Бугарске, у дужини од 230 км, чини границу између Србије и Румуније. Од Нештинске Аде (1.295 пловни км) до Бездана (1.425 пловни км), у дужини од 130 км, Дунав чини апроксимативну границу са Републиком Хрватском.

⁵ *Стратегија интегрисаног управљања границом у Републици Србији*: 5.2 Географске карактеристике – Плава граница, Сл. гласник РС, бр. 11/2006.

кроз неколико централноевропских главних градова, пре него што се улије у Црно море кроз делту Дунава у Румунији и Украјини. Река Дунав представља веома важан транспортни коридор (пан-европски коридор VII). То је једини унутрашњи пловни пут међу 10 пан-европских коридора. Кроз Србију Дунав тече у дужини од 588 километара, од Бездана до Тимока. Од тога, 137,6 километара представља заједнички сектор са Хрватском, а 299,35 километара са Румунијом (Дукић, Гавриловић, 2002:35-43).

Сава – Река Сава је по дужини трећа, а по протоку највећа притока Дунава. Дужина Саве од њеног извора у планинама западне Словеније до ушћа у Дунав у Београду је око 944 км. Протиче кроз четири земље (Словенију, Хрватску, Босну и Херцеговину и Србију) и повезује три главна града: Љубљану у Словенији, Загреб у Хрватској и Београд у Србији. Површина слива од 97.713 км², покрива знатан део Словеније, Хрватске, Босне и Херцеговине, Србије, Црне Горе и мањи део територије Албаније. Река Сава представља међународни пловни пут. *Оквирни споразум о сливу реке Саве* потписан је 2004. године од стране Словеније, Хрватске, Босне и Херцеговине и Србије, а Међународна комисија за слив реке Саве почела је са радом 2006. године. Што се тиче капацитета пловидбе, река Сава је данас пловна за велика пловила од Београда до Славонског брода (км 377) и за мања пловила до Сиска (км 583) (Дукић, Гавриловић, 2002:45-51).

Тиса – Река Тиса је највећа лева притока Дунава. Протиче кроз Панонску низију. Извире у Украјини, на Карпатима, у области Буковина, и даље пролази кроз Мађарску, Румунију, Словачку и Србију. Улива се у Дунав насупрот Старог Сланкамена. Тиса је дугачка 1.358 км. У Војводини Тиса дели Бачку (десна обала) и Банат (лева обала). Највећа притока Тисе је Муреш, а затим следе Бегеј, Бодрог, Златица, Кереш, Самош и Шајо. Тиса је пловна у дужини од 532 км, а протиче кроз Србију у дужини од 168 км. Река Тиса има статус међународног пловног пута. То значи да је пловидба на њој слободна за бродове који плове под мађарском и српском заставом.⁷⁶

Најчешћи облици угрожавања безбедности на рекама и улога полиције у њиховом спречавању и сузбијању

Поред евидентног значаја који међународне пловне реке имају за Републику Србију у целини, оне истовремено представљају и погодан простор за појаву и ширење недозвољених активности у најразличитијим облицима, као и за повећано присуство других чиниоца угрожавања безбедности. Довољно је посматрати само неколико аспекта безбедности на

⁶ Преузето са интернета: <http://www.plovput.rs/?strana=97>, доступно 17. 11. 2010.

међународним пловним рекама, као што су: *безбедност саобраћаја на пловним путевима, безбедност са аспекта извршења кривичних дела и прекршаја, безбедност инфраструктуре, објеката и личности од виталног значаја за државу и могућност угрожавања терористичким актима, еколошка безбедност, безбедност условљена утицајем природних појава и различитих хидрометеоролошких услова и сл.*, да би се уочио обим обављања полицијских послова на међународним пловним рекама и значај очувања безбедности на рекама.

Када посматрамо облике угрожавања безбедности на међународним пловним рекама са аспекта водног саобраћаја, евидентна је појава константног, из године у годину, повећања броја пловила на међународним водним путевима. Повећан број пловила односи се како на пловила који су намењена за спорт и рекреацију (чамци, глисери, скутери за воду, сплав кућице и сл.), тако и на пловила намењена за превоз путника и терета (међународни и домаћи туристички бродови, теретни бродови и састави и сл.). Према подацима Управе за аналитику Министарства унутрашњих послова, граничне прелазе у просеку годишње прође преко 15.000 пловила.

Најчешћи прекршаји и недозвољене радње из области безбедности водног саобраћаја су свакако коришћење и управљање пловилима која нису регистрована, односно нису подвргнута редовном или ванредном техничком прегледу; управљање пловилом без одговарајуће пловидбене, односно плутајуће дозволе; управљање пловилом без одговарајућег звања, односно без положеног одговарајућег стручног испита; подизање таласа на местима где је то забрањено; неисписивање важеће регистарске ознаке и сл. Посебан безбедносни проблем представља и неадекватно сидрење пловила без надзора посаде, којом приликом долази до неконтролисаног плутања пловила (риновања), а често и до удара у мостове, угоститељске и друге објекте на води и у приобаљу, чиме се угрожавају животи људи и имовина грађана.

Област водног саобраћаја и безбедност пловидбе регулисана је првенствено новим *Законом о пловидби и лукама на унутрашњим водама* (Сл. гласник РС, бр. 73/10), а поједини делови и старим *Законом о поморској и унутрашњој пловидби* (Сл. лист СРЈ, бр. 12/98, 44/99, 74/99, 73/2000, Сл. гласник РС, бр. 85/2005, 101/2005), *Законом о унутрашњој пловидби* (Сл. гласник СРС, бр. 54/90, Сл. гласник РС, бр. 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005), као и другим законским и подзаконским актима.⁷ Такође, поред домаћих прописа, режим пловидбе на унутрашњим водама и међународним водним путевима у Републици Србији регулисан је и одређеним међународним билатералним конвенцијама и споразумима⁸.

⁷ Више о томе: интернет – <http://www.plovput.rs/?strana=38>, доступно 8. 9. 2010.

⁸ Више о томе: интернет – <http://www.plovput.rs/?strana=36>, доступно 8. 9. 2010.

Важно је напоменути да су послови из области водног саобраћаја и безбедности пловидбе у надлежности Министарства за инфраструктуру и да су приоритетан задатак Сектора за водни саобраћај и безбедност пловидбе, односно лучких капетанија као ужих унутрашњих јединица ван седишта Министарства за инфраструктуру⁹, а да је улога полиције и Министарства унутрашњих послова уопште у тој области секундарна, али свакако значајна, пре свега у погледу превенције извршења прекршаја и недозвољених радњи.¹⁰ Полицијски службеници који обављају послове безбедности на рекама својим присуством на међународним пловним путевима превентивно делују на учеснике у пловидби и имају значајну улогу у смањењу броја извршених прекршаја и недозвољених радњи у области водног саобраћаја, као и у спречавању тежих облика угрожавања безбедности водног саобраћаја. У случајевима кад уоче прекршаје и друге недозвољене радње из области водног саобраћаја, полицијски службеници такве догађаје евидентирају и о томе обавештавају надлежне лучке капетаније, које предузимају даље мере и радње из своје надлежности (подносе захтеве за покретање прекршајног поступка и др.). Свакако да је сарадња полиције и лучке капетаније, односно инспектора безбедности пловидбе, у очувању безбедности на међународним пловним путевима значајна и обострана, а огледа се кроз међусобно обавештавање о незаконитим радњама, спровођење заједничких акција на сузбијању облика угрожавања безбедности (свако из своје надлежности), као и кроз рад на превенцији облика угрожавања безбедности на рекама и међународним водним путевима¹¹.

Као облике угрожавања безбедности на међународним пловним путевима који су предмет интересовања полиције, свакако уочавамо кривична дела и прекршаје. У последње време најчешћа кривична дела која се извршавају на међународним пловним путевима су кријумчарење¹² и недо-

⁹ Више о томе: *Закон о министарствима*, Сл. гласник РС, бр. 65/08, и интернет страница Министарства за инфраструктуру, <http://www.mi.gov.rs/nadleznosti.htm>, доступно 8. 9. 2010.

¹⁰ Погрешно је схватање да је „речна полиција” у водном саобраћају, исто што и „саобраћајна полиција” у друмском. Надзор над применом одредби *Закона о пловидби и лукама на унутрашњим водама* и прописа донетих на основу *Закона*, којима се уређује безбедност пловидбе врши Министарство за инфраструктуру, док инспекцијски надзор врши Министарство преко инспектора безбедности пловидбе, а што је дефинисано чл. 245 и 246 поменутог *Закона*.

¹¹ Прекршаји из области водног саобраћаја врло често могу да буду узрок прекршаја из *Закона о јавном реду и миру*. Примера ради: прекршај подизања таласа на местима где је то забрањено манифестује се, између осталог, и тиме да талас који пловило подигне причини штету власницима других пловила, која се огледа у оштећењу делова пловила, оштећењу других предмета на пловилу или, пак, може доћи до повреде лица која се налазе на пловилу, а неретко и до упада лица у воду. Такви догађаји изазивају негодовање и реакцију грађана и веома често узрокују нарушавање јавног реда и мира.

¹² Чл. 230 *Кривичног законика*, Сл. гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009. Најчешћа кривична дела на која наилазе инспектори безбедности пловидбе лучких капетанија су фалсификати, кријумчарење и недозвољена трговина акцизном робом, а није искључена ни могућност пружања значајних информација у вези са трговином људима и кријумчарењем оружја и дроге.

звољена трговина¹³, и то пре свега нафте и нафтних деривата, житарица, вештачког ђубрива и друге акцизне робе. Ова кривична дела најчешће се врше у делу међународног водног пута који се протеже кроз територију која је мање уочљива са копна и тешко приступачна, урасла густим растињем погодним за скривање пловила прилагођених и намењених транспорту акцизне робе. Носивост тих пловила је и по неколико десетина, чак и стотине тона, опремљени су снажним моторним пумпама за претакање течности (нафте и нафтних деривата) и ванбродским моторима велике снаге за брз транспорт на планирано одредиште. Извршиоце ових кривичних дела карактерише висок степен организованости и опремљеност квалитетним техничким средствима. Располажу квалитетним средствима везе којима комуницирају међусобно и са посадама бродова, као и уређајима за ноћно осматрање, што им омогућује извршење дела ноћу и у условима смањене видљивости. Поседују велики број разноврсних превозних средстава (камиона, цистерни, трактора) којим превозе робу од обале до купаца. Приликом извршења ових кривичних дела укључен је и веома добро организован већи број људи, који имају тачно одређене задатке које извршавају. Није искључена ни могућност успостављања сарадње и удруживање са појединим припадницима полиције, ради вршења кривичних дела.¹⁴ Тако организовани прате и осматрају шири простор, а у случају уочавања потенцијалне опасности веома брзо успевају да побегну.

Подред кријумчарења и недозвољене трговине акцизном робом, за које постоје конкретни докази, међународне пловне реке представљају погодну средину и за извршење других друштвено опасних кривичних дела, као што су трговина људима, кријумчарење миграната (Мијалковић, 2007:75), кријумчарење оружја, кријумчарење опојних дрога и сл. Сва ова кривична дела карактерише висок степен организованости, коришћење савремених техничких средстава, пловила са посебно адаптираним скривеним просторима и скривање иза наводно тзв. „легалног“ бизниса – транспорта робе и сл.

Када говоримо о кривичним делима кријумчарења и недозвољене трговине, не смемо занемарити „тамну бројку“ криминалитета, за коју постоје информације, сазнања и индиције да је много већа од броја евидентираних дела, посебно када је у питању акцизна роба. Узрок таквог стања можемо тражити у доброј организованости извршилаца кривичних

¹³ Чл. 243 *Кривичног законика*, Сл. гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009.

¹⁴ „На територији Смедерева и Пожаревца ухапшена је деветочлана криминална група која је осумњичена да је шверцом нафте стекла имовинску корист већу од милион евра, чиме је оштетила буџет државе за више од пола милиона евра. Међу ухапшенима су и службеници полиције. Осумњичени су од октобра 2009. године у више наврата, на дојаву ухапшених полицајаца, куповали дизел гориво са страних бродова који саобраћају реком Дунав, у близини Смедерева, а затим су га продавали у Смедереву и околини.” <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/134/Хроника/729878/Ухапшени+због+шверца+нафте>, доступно 9. 9. 2010.

дела, као и у недовољној покривености акваторија и приобаља међународних пловних река полицијским службеницима који обављају послове безбедности на рекама.

Анализом *modus operandi* извршилаца ових кривичних дела могу се уочити неке доминантне одлике организованог криминалног деловања на рекама Србије, као што су: постојање трајне криминалне организације; рационално криминално деловање; стицање профита као крајњи циљ криминалног деловања; коришћење силе или претњи, и прибегавање корупцији ради реализације циљева и очувања имунитета од примене права (Мијалковић, 2009: 119).

На акваторији међународних пловних река у Србији нису занемарљиви ни случајеви кривичних дела из области имовинског, привредног и еколошког криминалитета, кривична дела против здравља људи, као и кривична дела и прекршаји са елементима насиља, и то најчешће: крађе, тешке крађе, преваре, разни облици фалсификата, неовлашћено бављење одређеном делатношћу, незаконит лов, незаконит риболов, шумске крађе, неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога, неовлашћено држање опојних дрога, убиства, покушаји убиства, тешке и лаке телесне повреде, насилничко понашање, нарушавање јавног реда и мира и сл. За кривична дела из области имовинског криминалитета карактеристично је да се најчешће извршавају у урбаним и економски развијеним подручјима, а дела из области привредног криминалитета везују се за пословање привредних субјеката који за обављање својих делатности користе пловне путеве. Кривична дела еколошког криминалитета најчешће се извршавају у деловима акваторија међународних пловних река и њиховом приобаљу која су забачена, ван урбаних делова, како би извршиоци дела остали непримећени. Кривична дела и прекршаји са елементима насиља, као што су: убиства, покушаји убиства, тешке и лаке телесне повреде, насилничко понашање, нарушавање јавног реда и мира свађом, виком, тучом, гласном музиком, просјачењем, скитничењем и сл., најчешће се извршавају у угоститељским објектима на води (сплавови), као и испред угоститељских објеката.

Иако последњих година нису евидентирана тежа угрожавања безбедности на међународним пловним рекама, свакако не би требало искључити могућности угрожавања безбедности:

- инфраструктурних објеката (мостови – друмски, железнички и пешачки, луке, пристаништа, речни бунари, претакалишта горива и сл.);
- објеката и личности од значаја за државу (штићене личности, представници највиших државних институција, дипломатски кор, стране делегације, јавне личности и сл., као и објекти њиховог боравка на води);

- живота грађана и имовине условљене утицајем природних појава и различитих хидрометеоролошких услова (елементарне непогоде – поплаве, пожари и др.), и
- терористичким актима и сл.

Безбедност наведених друштвених и државних интереса остварује се заједничким активностима свих линија рада и специјализованих организационих јединица (САЈ, ПТЈ, Жандармерија, Сектор за ванредне ситуације) у оквиру Министарства унутрашњих послова, као и координацијом и сарадњом са другим државним органима (БИА, лучке капетаније, инспекцијске службе, Тужилаштво и др.).

Сви наведени облици угрожавања безбедности на међународним пловним рекама предмет су активности организационих јединица и полицијских службеника који обављају послове безбедности на рекама. Послови које полицијски службеници свакодневно обављају у очувању безбедности на рекама дефинисани су *Законом о полицији*¹⁵.

Приликом обављања послова безбедности на рекама полицијски службеници свакодневно добијају и извршавају задатке у зависности од безбедносне процене и планираних и очекиваних догађаја, који се састоје у оперативном раду; превентивном присуству на терену, осматрању, откривању и уочавању места (објеката, средина и сл.) и носилаца угрожавања безбедности и криминалних активности; у прикупљању обавештења и подношењу оперативних информација о свим сазнањима која указују да се припрема или да је извршено кривично дело, као и о учиниоцима кривичних дела; у предузимању оперативних мера и радњи у циљу хватања извршилаца кривичних дела на месту извршења; у вршењу потражне делатности која се односи на трагање за лицима, возилима и другим предметима за којима је расписана потрага; у спречавању нарушавања јавног реда и насилничког понашања; у предузимању потребних мера ради заштите одређених личности и објеката, као и објеката од посебног значаја; у опсервацији и контроли места и објеката на пловним рекама на којима може доћи до недозвољених искрцавања или ради вршења прекршаја, кривичних дела или других криминалних активности; у контроли кретања и боравка странаца, и у многим другим задацима у зависности од конкретних потреба службе.

Активност организационих јединица које обављају послове безбедности на рекама, посебно Полицијске испоставе за безбедност на рекама у Београду, по којој су познате јавности и која је предмет интересовања средстава јавног информисања, је спасилачка активност. Она се огледа у спашавању животно угрожених лица која су приликом суицидних, задесних и авантуристичких скокова и падова, као и приликом пловидбених

¹⁵ Види: чл. 10 наведеног *Закона*, Сл. гласник РС, бр. 101/05.

незгода, елементарних непогода и других догађаја, упали у реку. У тим случајевима полицијски службеници, у што је могуће краћем времену, излазе на место догађаја, извлаче лице из воде, пружају прву помоћ и збрињавају га до доласка екипе Службе хитне медицинске помоћи. Током спашавања лица полицијски службеници обавештавају Хитну помоћ о догађају, евентуалним повредама, тачној позицији и усмеравају их на локацију до које могу прићи, имајући у виду да су у већини случајева то тешко проходни и неприступачни делови река. Током оваквих интервенција посебно долази до изражаја координација и сарадња са Службом хитне медицинске помоћи, као и искуство, ефикасност, оријентација у простору и познавање територије.

Активност која је такође карактеристична за полицијске службенике који обављају послове безбедности на рекама је и „асанација лешева”. Специфичност ове активности огледа се томе што се обезбеђење лица места, увиђај и друге оперативно-тактичке и истражне мере и радње не могу предузети као на копну, наравно из разлога што се лице места (воде-на средина) непрестано мења са протоком реке. Такође, немогуће је фиксирати трагове без нарушавања лица места, статичка и динамичка фаза увиђаја умногоме се разликују у односу на копно. У већини случајева приликом асанације лешева, полицијски службеници предузимају мере да тело адекватно, са што је могуће мање нарушавања лица места, прихвате и превезу на позицију одакле се може извршити увиђај.

Стручна оспособљеност и опремљеност полицијских службеника за обављање послова безбедности на рекама

Ако изузмемо Полицијску управу за град Београд, где у оквиру Управе полиције постоји Полицијска испостава за безбедност на рекама, која је у доброј мери стручно оспособљена, специјализована и опремљена за обављање послова безбедности на рекама, и која те послове и обавља, остале подручне полицијске управе кроз чију територију протичу међународне пловне реке немају организовану службу која би константно, током целе године, двадесет четири сата била на води и обављала послове безбедности на рекама. У оквиру полицијских испостава појединих подручних полицијских управа (Нови Сад, Шабац, Смедерево и др.) постоје предвиђена одређена радна места која су опредељена за обављање одређених послова безбедности на рекама, али су та места најчешће непопуњена или пак постоји недостатак одговарајуће опреме и техничких средстава, као и недовољна стручна оспособљеност за обављање послова безбедности на рекама.

Специфичност водене средине на и у којој се обављају послови безбедности на рекама, који подразумевају кретање, извршавање постављених задатака и примену полицијских овлашћења на уским, ограниченим и нестабилним површинама пловила, константна опасност од упада у воду¹⁶, отежавајући хидрометеоролошки услови (магла, киша, снег, ноћ, јаки ветрови, висок и низак водостај, водене струје и др.), прелазак са једног на друго пловило у покрету, ронилачка активност, примена законских и подзаконских аката из области безбедности пловидбе и сл., захтевају посебну оспособљеност полицијских службеника за обављање и извршавање послова безбедности на рекама.

Тренутно, у погледу стручне оспособљености, може се издвојити Полицијска испостава за безбедност на рекама у Београду, која је организационо опредељена да све послове и задатка извршава на води. Програмом стручног усавршавања полицијских службеника Министарства унутрашњих послова Републике Србије за 2010. годину први пут је Полицијска испостава за безбедност на рекама у Београду издвојена у односу на остале организационе јединице опште надлежности по настави пливања и провери усвојених вештина пливања. Такође, кроз проблемску наставу, као и путем семинара и обука, полицијски службеници Полицијске испоставе за безбедност на рекама похађају наставу и усвајају знања и вештине која су неопходна за обављање послова безбедности на рекама. Ту су пре свега теме које се односе на пловидбене прописе, сигнализацију и обележавање пловила и пловног пута, и практични део који се односи на управљање чамцем, прихват, маневрисање, поступак приликом спасавања лица и сл. Полицијски службеници су оспособљени и поседују неопходна наутичка звања за управљање свим пловилима која су им дата на коришћење, а такође су оспособљени да приликом управљања пловилом користе различита помоћна навигациона средства (дубиномер, сонар, навигационе карте, компас, радар и сл.). Имајући у виду да се седиште ПИ за безбедност на рекама налази на плутајућем објекту – Хангар, који се налази на 1+100 км десне обале реке Саве, предвиђено ја да такав објекат мора да буде технички исправан, уредно регистрован и да двадесет четири сата поседује укрчану стручну посаду са звањем морнара пловећег постројења, што се ажурно води у Књизи укрцања.

Вештина пливања је један од основних услова који би сваки полицијски службеник требало да савлада. Управа за стручно образовање, оспособљавање, усавршавање и науку, МУП-а Републике Србије, током 2009. и 2010. године, организовала је курсеве за непливаче за полицијске службенике који обављају послове безбедности на рекама. Курс за

¹⁶ Отежавајућа околност у случају упада у воду свакако је и униформа и опрема коју полицијски службеници носе, која се додатно натопи водом, затим таласи, водене струје и друге неповољне хидрометеоролошке прилике.

непливаче у последње две године похађали су полицијски службеници Полицијске испоставе за безбедност на рекама у Београду и полицијски службеници Подручне полицијске управе Смедерево.

Такође, Управа за стручно образовање, оспособљавање, усавршавање и науку, у сарадњи са Полицијском испоставом за безбедност на рекама у Београду и Сектором за ванредне ситуације – брод „Ватрогасац”, током септембра и октобра 2010. године, организовала је и успешно реализовала Курс за управљаче и руковаоце моторних чамаца, за полицијске службенике подручних полицијских управа у Новом Саду и Смедереву.

Како се Полицијска испостава за безбедност на рекама у Београду издваја у погледу стручне оспособљености, тако се издваја и у погледу материјално-техничке опремљености за извршавање послова безбедности на рекама. Тренутно ова Полицијска испостава поседује седам пловила – моторних чамаца и плутајуће тело – Хангар, и то:

- три патролна чамца типа **АЛ 8К**, који су намењени за пловидбу по свим метео условима. Опремљени су уређајима за електронску навигацију (дубиномер, радар, компас и сл.) што омогућава пловидбу по јако неповољним хидрометеоролошким условима (ноћу, дању када су јаке кише, по магли, током снежних вејавица, по ветру и др.). Због карактеристика које поседује користи се током читаве календарске године;
- патролни чамац **Волво 2**, намењен за пловидбу по дану, при повољним хидрометеоролошким условима, због полуотворене кабине и недостатка уређаја за електронску навигацију;
- патролни чамац типа **AQ 480** је брз чамац, намењен за хитне интервенције и спасилачку активност. С обзиром да има низак газ, може да приђе плитким и неприступачним деловима реке. Често се користи као подршка патролним чамцима типа АЛ 8К;
- патролни чамац типа **Командер 18** поседује полукабину и користи се првенствено на реци Сави, при повољним хидрометеоролошким условима. Карактерише га низак газ и могућност пловидбе у плићим и неприступачним деловима реке. Као пратећу опрему поседује сонар и уређај за ГПС навигацију;
- скутер је пвило које се користи у пролећним, летњим и раним јесењим месецима. Поседује изузетне маневарске могућности доласка на све обалне просторе без обзира на тренутни водостај. Развија брзину преко 100 км/х, што омогућава додатну оперативност на терену. Према врсти задатака, идеалан је као подршка другим пловилима при редовним, ванредним и посебним обезбеђењима и другим службеним активностима. Због своје величине није намењен за неке веће пловидбене подухвате на реци Дунав.

Поред техничке опремљености, Полицијска испостава поседује и другу пратећу заштитну опрему, као што су појасеви за спасавање, кациге за скутер и отворене чамце и сл.

Униформа полицијских службеника који обављају послове безбедности на рекама иста је као и за остале полицијске службенике опште надлежности.

Остале организационе јединице кроз чију територију пролазе међународни водни путеви много су скромније опремљене, како у погледу пловила, тако и у погледу пратеће навигацијске и заштитне опреме.

Закључак

Имајући у виду широк спектар сложених и специфичних послова и задатака које полицијски службеници обављају у очувању безбедности на рекама, јавља се потреба за сталним стручним и професионалним усавршавањем, за применом нових техничко-технолошких достигнућа, перманентним покривањем територије и предузимањем мера и радњи у циљу сузбијања и спречавања нових појавних облика угрожавања безбедности.

Значај међународних пловних река за друштво и Републику Србију поставља захтев органима безбедности за константно предузимање мера и радњи на очувању безбедности. Повећана фреквенција домаћих и страних држављана, све већи број домаћих и међународних пловила која плове водним путевима, све већа усмереност домаћих и страних привредних и друштвених субјекта на водни саобраћај, честе безбедносно интересантне појаве и догађаји на акваторију међународних пловних река, захтевају веће ангажовање полицијских службеника на извршавању послова безбедности на рекама.

Јавља се потреба да се, поред Полицијске испоставе за безбедност на рекама у Београду, формирају организационе јединице (полицијске испоставе, полицијска одељења и безбедносни сектори) и у оквиру других подручних полицијских управа кроз чију територију протичу водни путеви, које би се константно бавиле пословима безбедности на рекама.

Појавом нових и сложенијих облика криминалитета и угрожавања безбедности намеће се потреба за сталним стручним усавршавањем и оспособљавањем полицијских службеника за обављање послова и задатака безбедности на рекама, које би било прилагођено реалним условима рада и конкретної безбедносној проблематици.

Набавка и примена нових техничко-технолошких решења (РИС, радарски системи, сонари, ИЦ опрема, навигацијска опрема и сл.) приоритетан је задатак у наредном периоду, с обзиром да је без адекватних пловила и одговарајуће опреме немогуће успешно извршавати послове безбедности на рекама.

У циљу што боље и ефикасније реализације постављених задатака на очувању безбедности на рекама неопходно је и константно унапређење сарадње са организационим јединицама у оквиру МУП-а Републике Србије, као и са другим државним органима и организацијама, како би се смањила и укинула могућност извршења недозвољених активности.

Литература:

1. Дукић, Д., Гавриловић, Љ., (2002). *Реке Србије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
2. *Кривични законик*, Сл. гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009.
3. Мијалковић, С., (2007). *Криминалистичко-обавештајни рад у превенцији мјународно организованих илегалних миграција*, Наука-Безбедност-Полиција, год. 12, бр. 1, стр. 75-92.
4. Мијалковић, С., (2009). *Организовани криминал као претња националној безбедности*, Безбедност, год. 51, бр. 1-2/2009, стр. 119-132.
5. Петровић, И., Стошић, С., (2002). *Основи пловидбе на рекама и морима*, МП Футура, Петроварадин.
6. Стојановић, Б., Тодоровић, М., (2002). *Дунавско-моравски коридор као основни елемент унутаррегионалног повезивања у ЈИ Европи*, Регионални развој и демографски токови балканских земаља, књ. 7, Економски факултет, Ниш.
7. *Стратегија интегрисаног управљања границом у Републици Србији*, Сл. гласник РС, бр. 11/2006.
8. Урошев, М., Оцокољић, М., (2008). *Лимитирајући фактори пловидбе на реци Тиси*, Гласник Српског географског друштва, свеска LXXXVIII, бр. 1, стр. 117-124.
9. *Закон о пловидби и лукама на унутрашњим водама*, Сл. гласник РС, бр. 73/10.
10. *Закон о поморској и унутрашњој пловидби*, Сл. лист СРЈ, бр. 12/98, 44/99, 74/99, 73/2000, Сл. гласник РС, бр. 85/2005, 101/2005.
11. *Закон о унутрашњој пловидби*, Сл. гласник СРС, бр. 54/90, Сл. гласник РС, бр. 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005.
12. *Закон о министарствима*, Сл. гласник РС, бр. 65/08.
13. *Закон о полицији*, Сл. гласник РС, бр. 101/05.
14. http://www.mup.gov.rs/cms_cir/direkcija.nsf/granicna-policija.h. доступан 9.6.2010.
15. <http://www.plovput.rs/?strana=36,38,66,97>. доступан 9.6.2010.

POLICE ROLE IN ENSURING SECURITY ON INTERNATIONAL NAVIGABLE RIVERS

Abstract: *The police role in achieving security in the international river waterways is observed only with respect to security issues which are dealt with by the police officers in the police stations and police branch offices of the district police departments through the territory of which the international river waterways flow, as well as the police officers and police branch offices in charge of river security in Belgrade. The Ministry of the Interior of the Republic of Serbia, generally speaking, has a much larger role as a security component. This means taking into account that certain areas of security jobs and tasks related to the international river waterways are also performed by other organizational units of the Ministry: Sector for Emergency Management, Special Anti-Terrorist Unit, Anti-Terrorist Unit, Diving Center of Gendarmerie, Department of Border Police and other, but in those cases the cooperation with the Police Department for the city of Belgrade, police branch offices of the district police departments and the general jurisdiction police should not be neglected. The international river waterways in Serbia are around 1000 kilometers long (the river Danube is navigable 588 km in length, the Sava 207 km, and the Tisa 168 km) and are only a part of internal navigation waterways in Serbia. In addition, the improvement and increase of security level in these waters in Serbia is an area that will be more intensively reviewed, analysed and developed in the following period.*

Key Words: *river waterways and international river waterways, internal waters, navigation, internal navigation, vessel, floating object, sailing accident.*

мр Ирена ПАВЛОВИЋ,
Криминалистичко-полицијска академија
Весна АНЂЕЛИЋ НИКЛЕНЦИЋ,
Криминалистичко-полицијска академија

УДК 341.231:811.111(075)

Прегледни научни рад

Примљено: 19.6.2010.

Заступљеност теме људских права у уџбеничкој литератури КПА на предмету Енглески језик

Апстракт: Истичући неопходност корелације између наставе страног језика и других предмета на свим нивоима образовања, рад испитује у којој мери су у наставном плану и програму за предмет Енглески језик уважене смернице за увођење људских права као теме, дате у Препоруци бр. Р (85) 7 Савета Европе, као и у њеном Додатку, у коме се експлицитно наводе наставне области у којима је пожељно или које су посебно погодне за обраду дате теме. Поред тога, неки од најзначајнијих докумената који регулишу област заштите и унапређења људских права изворно су написани на енглеском језику. Без обзира на доступност превода, за стручњаке који се баве поменутом проблематиком од велике користи може бити језичко знање које им омогућава да релевантну литературу ишчитавају на језику оригинала. Аутори налазе да је заступљеност те увек актуелне теме у литератури која се користи у настави за наведену област на Криминалистичко-полицијској академији задовољавајућа.

Кључне речи: настава, енглески језик, људска права, Савет Европе, препорука.

Увод

На завршетку Другог светског рата човечанство се нашло суочено са амбисом у који су се сурвале готово све људске вредности. Милионски биланс војних и цивилних жртава, као и до тада незабележен обим зарања, изазвали су осећање потпуне беспомоћности. Јавила се потреба за механизмима и институцијама које ће барем донекле заштитити човека и његова основна права (Клеменовић, 2009:1304). Генерална скупштина Уједињених нација усвојила је тако, 10. децембра 1948. године, *Универзалну декларацију о људским правима (Universal Deklaration of Human*

Rights) (Пантелић, 2008:185). Права која су у њој набројана и која она настоји да заштити називају се првом генерацијом људских права. Године које су уследиле донеле су са собом свест о економским, социјалним и културним правима, а у новије време интензивирају се напори да се дефинишу и заштите и планетарна права, као трећа генерација људских права.

Исход Другог светског рата и однос снага који је настао као његов коначни резултат такође су пресудно утицали на успостављање доминантне улоге енглеског језика као средства свеколике међународне комуникације и сарадње. Енглески језик постао је *lingua franca* савременог света, потискујући, посебно у Европи, француски и немачки као дотадашње званичне језике дипломатије, с једне, односно технике и трговине с друге стране. Тако су и неки од најзначајнијих докумената који регулишу област заштите и унапређења људских права изворно написани на том језику. Без обзира на доступност превода, за стручњаке који се баве поменутом проблематиком од велике користи може бити језичко знање које им омогућава да релевантну литературу ишчитавају на језику оригинала. Такво језичко знање није, међутим, могуће стећи и усавршавати на општим курсевима страног језика, што је довело до појаве специјализоване научне дисциплине која се, поред осталог, бави проблемима наставе страног језика струке или, да будемо прецизнији страног језика струка.

Примењена лингвистика и енглески језик струке

Примењена лингвистика има две основне гране, од којих се прва бави наставом другог језика (*second language acquisition*) и наставом страног језика, док је и друга усмерена на практичне проблеме лингвистике, као што су превођење, лексикографија, патологија говора. Она представља дисциплину која комбинује информације из лингвистике са информацијама из области социологије, психологије, антропологије и теорије информација „како би развила сопствене теоријске моделе језика и језичке употребе” (Мићић, 2009) које даље примењује у практичним областима, као што је, на пример, прављење наставног плана и програма. То је од нарочите користи приликом обезбеђивања неопходне корелације између наставе страног језика и других предмета на свим нивоима образовања.

У склопу примењене лингвистике која се бави наставом, током времена, искристалисала се идеја о настави страног језика струке, који се, када је енглески језик у питању, назива *English for Specific Purposes* (ESP), а дели се на језик за стручне/професионалне потребе (*English for Occupational Purposes – EOP*) и језик за академске потребе (*English for Academic Purposes – EAP*), с тим да се у оквирима тог потоњег прави дистинкција између енглеског за опште академске потребе (*English for*

General Academic Purposes- EGAP) и енглеског за специфичне академске потребе (*English for Specific Academic Purposes – ESAP*).

Настава језика струке, без обзира на то о којој његовој намени је реч, представља изузетно одговоран и захтеван задатак. Она најчешће подразумева предзнање страног језика на одређеном општем нивоу, с тим да је могуће „понекад и изузетно” (Мићић, 2009) предавати стручни страни језик и почетницима. Сложеност такве наставе на нефилолошким високошколским институцијама огледа се у чињеници да она захтева чврсту спрегу са научним областима које су матичне за дате институције. Поред тога, не постоје институције које би пружале формално образовање наставницима језика струке. Они су препуштени властитој домишљатости и сналажљивости на плану академске и професионалне комуникације.

Наставнику који предаје енглески језик струке на некој од полицијских образовних институција неопходно је познавање не само полицијске, форензичке, кривичноправне, кривичнопроцесне и друге терминологије, него и солидно познавање делатности свих актера укључених у полицијске послове, овлашћења лица која спроводе закон, као и организационих структура полицијских и безбедносних агенција, како домаћих тако и оних у земљама енглеског говорног подручја. Додатну тешкоћу ствара инкомпатибилност између англосаксонског и континенталног права, као и одсуство чврстих језичких стандарда и изграђене терминологије у српском језику. При свему томе, подразумева се да наставниково познавање методике и лингвистике мора бити на завидном нивоу, доведено до готово савршене рутине, како га не би додатно оптерећивало у раду са материјом која није примарна област његовог изучавања и интересовања.

Препорука Савета Европе бр. Р (85) 7

Савет Европе, као организација које је посвећена унапређењу услова живота кроз владавину закона и поштовање грађанских права и слобода, донео је препоруку да се млади људи на свим нивоима образовања упознају са основним правима, модалитетима њихове заштите и унапређења, као и документима који се датом проблематиком баве.

Смернице за увођење људских права као теме у наставне планове и програме дате су у *Препоруци бр. Р (85) 7*¹ Савета Европе, као и у њеном *Додатку*, који експлицитно наводе наставне области у којима је пожељно или које су посебно погодне за обраду дате теме, а то су, пре свега, предмети као што су историја, географија, социологија, морално и верско

¹ *RECOMMENDATION NO. R (85) 7 OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES ON TEACHING AND LEARNING ABOUT HUMAN RIGHTS IN SCHOOLS* (Adopted by the Committee of Ministers on 14 May 1985 at the 385th meeting of the Ministers' Deputies)

образовање, настава језика и књижевности и економија.² Текст препоруке имплицира да се у оквиру тих наставних предмета студенти најбоље могу упознати са апстрактним појмовима везаним за наведену област, јер они доприносе међународном и интеркултуралном разумевању, уз напомену да је неопходно избегавати увлачење студената у идеолошке размирице и пласирање личних ставова и убеђења.

Као вештине тесно повезане са разумевањем и поштовањем људских права, у *Препоруци* се наводе интелектуалне вештине, међу којима су на прво место стављене вештине везане за писмено и усмено изражавање, укључујући способност слушања и дискутовања, као и способност да се одбрани властито мишљење. Истичу се такође и вештине расуђивања, које су неизбежно везане за развијање језичких вештина. Начин на који доносимо судове може бити битно одређен језиком или језицима које говоримо јер, упркос постојању универзалних форми мишљења, сваки језик има своју инхерентну логику, па нам ставови припадника одређене етничке групе постају то јаснији што боље познајемо форме мишљења које су у њиховој основи. Боље разумевање, опет, доприноси већој толеранцији, што је од посебног значаја у срединама или у ситуацијама које су обележене присуством предрасуда и стереотипа, па чак и дискриминацијом или ксенофобијом.

У циљу развијања таквих вештина препоручује се коришћење материјала из различитих извора, укључујући средства масовне комуникације, материјале добијене у процесу сарадње са невладиним организацијама у форми, на пример, студија случајева, као и упознавање са садржајем *Универзалне декларације о људским правима* и *Конвенције за заштиту људских права и основних слобода*.³

Посебан део *Препоруке* односи се на образовање и усавршавање наставника. Они не само да би требало да поседују теоријско знање о тој, у неким срединама прилично осетљивој, теми, него и да буду обучени да своја знања студентима пренесу у атмосфери поштовања права и слобода и свих највиших вредности које демократија подразумева, јер се „демократија најбоље учи у демократском окружењу“.⁴ Једна од сугестија односи се на омогућавање наставницима да стичу радно искуство и усавршавају се у иностранству или некој другој средини која се разликује од оне из које потичу, како би се осигурало њихово што боље сагледавање дате проблематике, јер разумевање теме људских права требало би да буде когнитивно али и засновано на властитом искуству и осећањима.⁵

² ...subjects as history, geography, social studies, moral and religious education, language and literature, current affairs and economics. – *ibid*.

³ *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*

⁴ *Democracy is best learnt in a democratic setting.* – Recommendation no. R (85) 7.

⁵ *Such understanding should be both cognitive and based on experience and feelings.* – *ibid*

Циљеви и задаци наставе енглеског језика полицijske струке

Примарни циљ наставе енглеског језика струке на високошколским институцијама полиције, као и на тренутно јединственој институцији тога ранга у Србији, која је настала обједињавањем Више школе унутрашњих послова и Полицијске академије, јесте да омогући студентима да овладају стандардним говорним и писаним енглеским језиком датог струковног регистра до нивоа који ће им омогућити да се, у говору или у писаној форми, споразумевају са колегама из других земаља, прате стручну литературу и нове трендове у својој будућој професији и учествују на међународним стручним скуповима. Поред тога, учећи страни језик они се упознају са културом и начином живота изворних говорника тог језика, што доприноси ширењу знања и опште културе, развијају интелектуалних способности, као и моралних и естетских вредности.

Важан циљ је такође и јачање свести о улози језика као средства повезивања народа и стварања толерантних односа према припадницима других културних заједница и, уопште узев, развијање и неговање интерперсоналних вештина, којима у нашим наставним плановима и програмима није поклоњена довољна пажња. Чак и солидним познаваоцима страног језика у комуникацији често тешкоће причињава непознавање онога што се у енглеском језику назива *social skills* или *social graces*. Настава би требало да обезбеди овладавање овим вештинама, које у полицијском послу играју важну улогу.

Задаци рада у настави страног језика струке јесу да студенти стекну знања, како рецептивно, тако и продуктивно, у оквиру језичких структура, лексичког фонда и израза који су најфреквентији у датом стручном регистру. Они у контексту комуникације усвајају одређени вокабулар и структуре на фонолошком, морфолошком и синтаксичком нивоу. Поред тога, значајно је да у границама усвојених језичких структура усвоје и ортографска правила, што би требало да допринесе коректном писменом изражавању и успостављању комуникације у писаној форми.

Настава страног језика струке у великој мери усмерена је на обраду текста. Од велике је важности да се студенти упознају са различитим стратегијама читања, као што су интензивно и екстензивно читање или тактике познате као скенирање (начин на који се, рецимо, брзо проналазе тражене информације без ишчитавања читавог текста, као што то чинимо када у именику тражимо број телефона) или *skimming*, „скидање кајмака”, то јест брзо прелажење текста погледом у потрази за релевантним информацијама које су од суштинског значаја за садржај текста. Студенти се упознају са различитим типовима дискурса, те ишчитавајући их и тумачећи стичу способност и навику да се служе речницима и другом при-

ручном литературом како би употпунили стечена знања и припремили се за даље самостално учење и усавршавање.

Рад на тексту представља извор тема за говорне и писане вежбе у оквиру обрађеног језичког градива и усвојене лексике. При томе се, наравно, непрекидно усавршава способност студената да разговарају и пишу о темама из свакодневног живота и делокруга њиховог интересовања. Писање се углавном учи у склопу вежби за обогаћивање вокабулара и грађење речи, затим као одговарање на питања везана за текст у писаној форми, састављање резимеа и, коначно, писање есеја на тему везану за обрађени текст.

Међу методичарима наставе енглеског језика често се поставља питање сврсисходности уврштавања књижевног текста у уџбеничку литературу. Начелно постоји сагласност да књижевни текст може бити драгоцен материјал у раду са студентима уколико испуњава строге критеријуме који се пред њега постављају у погледу естетских, етичких и дидактичких вредности (Ђолић, 1993).

Управо у осмишљавању и припремању наставних материјала који су усмерени на остваривање постављених циљева и задатака долази до изражаја посвећеност предметног наставника. Када је реч о настави енглеског језика полицијске струке, напори предметних наставника резултирали су публикавањем и практичном применом више уџбеника, практикума и приручника у издању Више школе унутрашњих послова и Полицијске академије, као и Криминалистичко полицијске академије од 2006. године на овамо. Ова издања представљају корпус у оквиру кога смо утврђивали заступљеност људских права као наставне теме.

Људска права као тема у настави страног језика полицијске струке

Због специфичности енглеског језика намењеног припадницима полицијских служби и студентима полицијских образовних институција, и Виша школа унутрашњих послова и Полицијска академија, као и њихов заједнички наследник, Криминалистичко-полицијска академија (КПА), у оквиру властитих издавачких делатности имале су и имају значајан број наслова посвећен настави страног језика. Док је Виша школа унутрашњих послова (ВШУП) од свог оснивања објављивала уџбеничку литературу из енглеског и немачког, а од 2002. године и руског језика, Полицијска академија (ПА) се од свог оснивања определила за наставу само једног страног језика – енглеског и издавала само литературу везану за тај језик.

Увидом у све те публикације, може се утврдити да су наставници страних језика струке увек имали на уму тему људских права и да је она у првим издањима индиректно, а касније и директно, експлицитно била

уврштена у материјале за рад са студентима. У овом раду ограничићемо се само на литературу за наставни предмет Енглески језик, који се на ВШУП и ПА изучавао током четири семестра са недељним фондом од два часа (једно предавање и једна вежба), а који се сада на КПА изучава током само два семестра (првог и трећег) са недељним фондом од четири часа (два предавања и две вежбе), што само квантитативно одржава *status quo*, али битно смањује квалитет наставе, првенствено због непостојања континуитета.

Уџбеник „*Енглески језик I*” и приручник „*Енглески језик I – аудио-визуелни течај*” (Печник, 1984), као и уџбеник *English in Action* (Ђолић, 1987), сви у издању ВШУП, одлични су примери добре праксе успостављања корелације са другим наставним предметима. Они постављају темеље енглеског језика полицијске струке на нашим високошколским образовним институцијама и представљају значајан допринос аутора развијању свести о потреби неговања страног језика за посебне намене. Људска права, иако се не помињу експлицитно, у тим публикацијама заступљена су кроз саму методологију рада коју намећу. Наиме, текстови су углавном у форми дијалога и у највећој могућој мери захтевају пажљиво слушање саговорника, активно учествовање у решавању проблема и показивање толеранције и саосећања, што ће рећи да негују управо оне друштвене и интерперсоналне вештине које доприносе разумевању и неговању највиших људских вредности.

Прво експлицитно бављење темом грађанских права и слобода, као и етичким кодексом полицијске службе у уџбеничкој литератури енглеског језика струке датира из 1995. године, када је у издању ВШУП објављен *English Reader for Law Enforcement Officers*, избор стручних текстова са вежбањима (Николенцић, 1995). Лекција 5 (*Unit 5*), насловљена је *The United Nations and Crime Prevention* и састоји се из два дела. У тој лекцији, која представља адаптацију текста из публикације УН,⁶ даје се кратак историјат *Универзалне декларације* и њен садржај. Лекција 8 (*Unit 8*) састоји се из три дела, који су заправо три аутентична документа, пренета у интегралном облику, а то су а) *Code of Conduct for Law Enforcement Officers*, б) *Basic Principles on the Use of Force and Firearms*, и ц) *Declaration Against Torture and Other Cruel, Inhuman and Degrading Treatment and Punishment*. Наведеним темама може се додати и тема професионалне етике полиције која је предмет Лекције 3 (*Unit 3: Law Enforcement Ethics*), у оквиру које су студенти упознати и са заклетвом међународне асоцијације шефова полиције,⁷ која је припадницима службе који нису похађали наставу енглеског језика на ВШУП постала доступна тек неколико година касније. Поред ових, можемо сматрати да се темом људских права екпли-

⁶ *The United Nations and Crime Prevention*

⁷ *IACPO Police Code of Ethics*

цитно бави и Лекција 14 (*Unit 14: Contemporary Police Issues*) која је додата у трећем издању *Практикума* (Анђелић Николенцић, 2002), јер садржи текстове везане за ангажовање жена и припадника мањинских етничких заједница у полицијским службама (*Women in Police: Police in Multi-Cultural Setting*).

У издању Полицијске академије, 2002. године, објављено је прво издање приручника под насловом „*Избор текстова са вежбањима*” (Павловић, Мићовић, 2002). Поред текстова који се индиректно дотичу посматране теме, у ту публикацију уврштен је интегрални текст *Конвенције о људским правима и основним слободама*.

Такво уврштавање изворних докумената, поред претходно наведених разлога, има и лингвистичко оправдање, јер студентима пружају мноштво примера за употребу одређене лексике и структура, као што су модални глаголи и волитивно обојени футур.

Исте године, ВШУП је издао уџбеник „*Енглески језик 2*” (Анђелић Николенцић, Стојов, 2002) у који је уврштен текст о институцији омбудсмана, као универзалног заштитника права грађана. Текст даје кратак историјат те институције и наводи неке од занимљивијих случајева из праксе омбудсмана.

Остале публикације везане за енглески језик стурке, које укључују још два уџбеника намењена студентима⁸ и два приручника написана за потребе стручног усавршавања припадника службе,⁹ темом људских права баве се углавном индиректно, због тога што је у њима акценат стављен на овладавање граматичким структурама на различитим ступњевима језичког знања, што не оставља много простора за рад на тексту.

Закључак

Увидом у актуелну уџбеничку литературу из предмета Енглески језик на КПА, која се користи на струковним и академским студијама, може се рећи да је тема грађанских права и слобода у њима заступљена у знатној мери, било директно или индиректно, у складу са *Препоруком* Савета Европе.

Међутим, нису само текстови садржани у уџбеницима, практикумима и приручницима усмерени на подизање свести студената о темељним вредностима људске заједнице и њихово ближе упознавање са апстрактним појмовима везаним за права и слободе. Може се са много оправдања рећи да методе које се користе у настави енглеског језика струке у још већој мери доприносе постизању задатог циља, али то је већ тема за један нови рад.

⁸ Павловић, И., „*Граматика енглеског језика са вежбањима*”;
Николенцић, В., „*Енглески језик 1*”

⁹ Николенцић, В., „*Енглески језик за пограничну полицију*”;
Анђелић Николенцић, В., Кашић, В., „*Енглески/немачки језик за саобраћајну полицију*”

Литература:

1. Анђелић Николенцић, В., (2002). *English Reader for Law Enforcement Officers*, Треће, измењено и допуњено издање, Виша школа унутрашњих послова, Београд.
2. Анђелић Николенцић, В., Кашић, В., (2004). *Енглески/немачки језик за саобраћајну полицију*, Виша школа унутрашњих послова, Београд.
3. Анђелић Николенцић, В., Стојов, М., (2002). *Енглески језик 2*, Виша школа унутрашњих послова, Београд.
4. Ђолић, С., (1987). *English in Action*, Научна књига, Београд.
5. Ђолић, С., (1993). *Књижевни текст у настави страног језика*, Универзитет Уметности (Ветерник), Београд.
6. Клеменовић, Ј., (2009). *Образовање за људска права у систему средњешколског образовања у Србији*, Теме, год. XXXIII, бр. 4, стр. 1303-1318.
7. Мићић, С., (2009). *Студије о језику медицине у енглеском и српском*, Београдска књига, Београд.
8. Николенцић, В., (1995). *English Reader for Law Enforcement Officers*, Прво издање, Виша школа унутрашњих послова, Београд.
9. Николенцић, В., (1999). *Енглески језик за пограничну полицију*, Виша школа унутрашњих послова, Београд.
10. Николенцић, В., (2000). *Енглески језик 1*, Прво издање, Виша школа унутрашњих послова, Београд.
11. Павловић, И., (2006). *Граматика енглеског језика са вежбањима*, Треће издање, Полицијска академија, Београд.
12. Пантелић, Н., (2008). *Спречавање мучења, нечовечних или понижавајућих казни или поступака*, Безбедност, год. 50, бр. 1-2, стр. 181-208.
13. Павловић, И., Мићовић, Д., (2002). *Избор енглеских текстова са вежбањима*, Полицијска академија, Београд.
14. Печник, Б., (1984). *Енглески језик 1*, Виша школа унутрашњих послова, Београд.
15. Печник, Б., (1984). *Енглески језик 1 – Аудио-визуелни течај*, Виша школа унутрашњих послова, Београд.

HUMAN RIGHTS AS A TOPIC IN ENGLISH LANGUAGE TEXTBOOKS AT THE ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES

Abstract: When teaching English for specific academic purposes, teachers are always bound by the curricula of other subjects taught at a given educational institution. The choice of reading materials for future law enforcers thus invariably includes the topic of protection and promotion of human rights. The textbooks used at the Academy of Criminalistic and Police Studies were designed so as to adhere to the highest standards and recommendations of the Council of Europe.

Key Words: teaching, English language, human rights, recommendation, the Council of Europe.

Мр Владимир БАРОВИЋ,
Филозофски факултет, Нови Сад

УДК 351.752.2:070.82-92

Прегледни научни рад

Примљено: 7.9.2010.

Безбедносни изазови новинарског извештавања са грађанских окупљања као кризних ситуација високог ризика

Апстракт: У раду се износе сви безбедносни изазови који се постављају пред новинара који се професионално ангажује на извештавању са грађанских окупљања, као криза високог ризика. Да би се смањили безбедносни изазови изнете су смернице које утичу на смањење безбедносних ризика, од којих је најважнија правилна и правовремена припрема извештача. Такође се у раду наводе неопходне радње као што је извиђање терена и снимање са дистанце, што се обавља када смо сигурни да ће на скупу бити елемената насиља. На крају рада изнете су препоруке надлежним органима, чиме би се у будућој визури предупредиле могуће претње али и акти насиља према извештачима са грађанских окупљања.

Кључне речи: медији, грађанска окупљања, безбедност, кризе, ризици.

Уводно разматрање

Новинари на овим просторима у протекле две деценије имали су много пута као радни задатак извештавање са разних врста грађанских окупљања, која су била различита по карактеру, бројности, учесталости и структури¹. На јавним местима са различитим транспарентима и заставама окупљале су се готово све категорије становништва, од студената и ђака, преко службеника, самохраних мајки, пензионера и радника, до ратних војних инвалида. У неким од тих окупљања било је елемената насиља које је долазило од стране полиције, али и од стране грађана – учесника протеста, па су на улицама српских градова падале и жртве грађанских окупљања (9. 3. 1991; 24. 12. 1996). Имали смо праву социолошку лабораторију у практичним условима, а исто се може рећи и за медије који су на проблематици јавних окупљања могли да прикажу своју (не)при-

¹ За дефиницију и полицијске аспекте грађанских окупљања консултовати: Стајић, Љ., Стевановић, О., (1995). *Грађански нереди*, Полицијска академија, Београд.

врженост професији и етици. Медији су углавном извештавали субјективно, на основу политичке оријентације, а пристрасност у извештавању била је слична острашћености која се виђа код фудбалских навијача који бодре свој омиљени тим. Неки од примера необјективног и навијачког новинарства које примењује емпатичку теорију у пракси посматрачима домаће медијске сцене добро су познати. Било је случајева објективног, али још чешће субјективног ангажовања медија у тим ситуацијама. „Сматра се да захваљујући номиналној или, како би требало да буде, стварној објективности новинари имају посебан статус у друштвима развијених демократија, али је чињеница да нови медији као што је интернет мењају представу објективности. Имамо одређене ауторе који сматрају да је објективност у новинарству нека врста оружја за одбрану од разних облика политичког мешања у рад новинара. Два супротстављена става по питању објективности су *емпатична* и *фактографска* или *чињенична* теорија, а та сукобљена мишљења посебно долазе до изражаја у извештавању са кризних ситуација” (Баровић, 2007:11).

Приметно је да код нас нема довољно систематизоване литературе која ће на јасно конципиран начин одредити све поступке које би новинар требало да предузме пре, за време и након грађанског окупљања. У смислу шире литературе и извора који сведоче о одређеним грађанским протестима налазимо радове који третирају хронолошки и фактографски одређене протесте и скупове али без претензија да систематизују и комплексније сагледају проблематику којом се баве.

У сваком случају требало би нагласити да је у великој већини примера новинарско извештавање са грађанских окупљања по правилу значајан безбедносни изазов, јер су широј и стручној јавности познати напади и претње који су извршени баш на грађанским окупљањима. Због тога је битно нагласити да су код нас грађанска окупљања у великом броју случајева праве кризне ситуације и значајна безбедносна претња не само за новинаре, већ за све представнике медија (сниматеље, тонце, возаче и сл.).

Са протеста, штрајкова и других манифестација код нас извештавају новинари/ке различитих образовних профила, старосне доби и искуства, али и професионалних усмерења која иду од привреде до градске хронике. Постоје размишљања да је пожељно новинара/ку који прате привреду послати на јавни протест радника који су у штрајку, под претпоставком да познаје генезу сукоба око приватизације и сл., али се не разматра могућност ескалације сукоба у правцу насиља, интервенције полиције и низа других елемената. Чињеница је да јавна окупљања, у зависности од врсте, имају политичке, социјалне и друге карактере, али све манифестације имају заједничке елементе које би требало да познају сви извештачи без обзира да ли прате политику, привреду или локалну хронику. У новинарском раду је недовољно познавање само једног аспекта проблема, као што

је економски, већ се мора размотрити читав спектар питања као што су: психологија масе, специфичност мирних и насилних протеста, облици манифестовања грађанске непослушности, мере безбедности за медије у случају ескалације насиља на демонстрацијама, и читав низ других проблема. Посебну пажњу требало би посветити самим техникама рада на терену, начину комуникације са деском и другим колегама, затим односу са другим извештачима, окупљеним грађанима и полицијом. Све наведене аспекте грађанских окупљања морамо ставити у етички професионални кодекс који је основ истинитог и непристрасног извештавања. Опште је познато да се новинари неретко користе за (не)свесну манипулацију у корист окупљених грађана или режима, што је у нашем случају битно, а по углед професије веома девастирајуће. Новинарство као ужа научна област требало би да уопштено анализира етички аспект извештавања са кризних ситуација, али је упутно ставити посебан акценат на грађанска окупљања због изражене пристрасности и субјективности медија, која је најтранспарентнија на манифестацијама које у овом раду третирамо. „Аргумент је следећи, ако новинар није објективан, нико неће бити објективан. Он је често једини извор праве информације, информације на основу које се ситуација може рационално оценити. Трагање за информацијама је одговорност од које новинари не смеју да беже. Штавише, неки тврде да је емотивна дистанца од кључне важности” (Берг, 2007:111).

Да би у већој или мањој мери превазишли или санирали потенцијалне безбедносне претње које су реална претпоставка у извештавању са грађанских скупова, битно је обрадити и подробно изнети припрему новинара за извештачки рад. Управо се правовременом припремом може предупредити кризна ситуација, али и смањити безбедносни ризик по извештача, медијску екипу, као и опрему која је, по правилу, на мети изгредника и насилних елемената у маси окупљених грађана.

Припрема новинара – извештача за јавна окупљања

За протесте је, по мишљењу чак и искусних медијских стручњака и новинара, немогуће извести припрему јер потенцијални извештач има читав низ непознатих елемената: како ће се завршити, куда ће маса шетати, колико ће се грађана окупити, да ли ће бити провокација и насиља усмереног према извештачима? У припреми новинара за протесте требало би кренути од познатих елемената који су извештачу доступни из јавних, приватних или поверљивих извора. Најадекватнија медијска припрема за јавна окупљања може се наћи у анализи познатих елемената који се састоје од: простора и времена окупљања, броја грађана која ће се окупити, контекста окупљања, медијских претпоставки које подразумевају припрему медијских радника и техничко-технолошких капацитета (шема 1).

Шема 1 – Полазни елементи у припреми за извештавање са грађанских окупљања

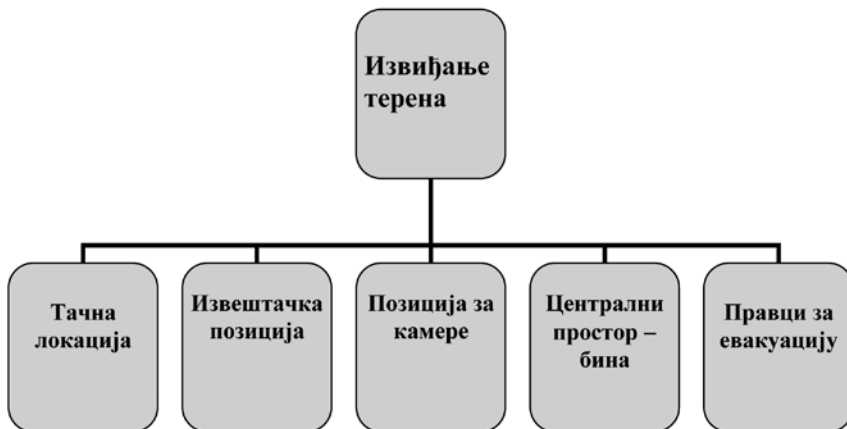
Ако кренемо од првог сегмента који представља простор и време окупљања, морам нагласити да су то доминантне и неизоставне компоненте од којих зависи мноштво фактора који одређују скуп, његово трајање, број грађана али и могућности за извештавање. Политичке организације – партије и странке, зналачки бирају одређен простор на коме ће окупити своје присталице јер ако изаберете одређен плато или трг, то може допринети да малобројан скуп у очима корисника информација изгледа већи него што заправо јесте (Вулетић et al., 2009:336). Од оквирне квадратуре простора зависи и број окупљених грађана јер се математички може утврдити колико има окупљених људи док време заказивања протеста може бити вишезначно: *симболичко* (минут до дванаест сати), *прагматично* (16 часова, када се запослени враћају с посла), *прилагођено временским приликама* (у пролеће). Одређено окупљање уклопљено у правилно изабрано време може дати и различите контексте: *историјски* (на годишњицу националног празника, или неке познате битке), *религијски* (на одређен верски празник), *професионални* (у време паузе од 9,00 до 9,30 часова), *социјални* (Први мај), *расни* (дан убиства Мартина Лутера Кинга).

За припрему извештача од пресудне важности је да сазна тачно место и прецизно време неког јавног скупа, што ће учинити: из средстава информисања (медија), из организације која предводи и покреће скуп, из извора блиских редакцији, отворених новинарских извора и сл. У случају када се ради о јавном скупу чији су време и место окупљања из безбедносних разлога скривени, тада ће новинар/ка приступити следећим облицима информисања: извор близак полицији (контакт је могућ од колеге који ради специјализоване емисије о криминалу, тј. рубрику црне хронике), од портпарола организатора, новинара других редакција, чланова организационог одбора који желе да остану анонимни, интерних новинарских извора и сл.

За јавна окупљања новинар ће се најбоље припремити ако изврши претходно **извиђање терена** без обзира колико дуго и добро тај простор познаје, јер су могуће неке измене дан раније, или неколико сати пре почетка митинга (постављање импровизоване позорнице, допремање разних материјала, озвучења, каменица, летви, контејнера). Важно је осмотрити све детаље на датом простору и проценити одакле ће бити најбоља позиција за посматрање свих фаза грађанског окупљања, са фокусом на централну бину. Простор који представници групе грађана или организације одаберу и претходно преко медија најаве као место за окупљање услед низа фактора може се лако променити, што се у пракси и дешава.

Само окупљање пред неком установом има симболичко значење, а једна од најзначајнијих зграда неке земље у иностранству је амбасада која означава државну територију и стога је то погодан простор за манифестације. То разне организације, странке и групе користе за изражавање (не)задовољства, али и за медијску промоцију. „Представници неколико патриотских удружења и невладиних организација протествовали су јуче испред амбасаде Словеније, председавајуће Европском унијом, поводом слања мисије ЕУ на Косово и Метохију, као и најављеног једностраног проглашења независности јужне српске покрајине. Пред словеначком амбасадом окупило се неколико стотина припадника организација...” (Политика, 17. 2. 2008, Протест у Београду).

По питању простора навели смо да је битно извиђање терена (шема 2), при чему се утврђује: тачна локација и место за извештавање, могући евакуациони правац екипе (у случају насиља), позиција за камере и место постављања бине за говорнике.

Шема 2 – Медијско извиђање терена

Пожељно је дан пре почетка скупа извести и пробна снимања, ако се ради о значајном окупљању, а уз претпоставку да је могућа ескалација насиља треба симулирати акцију извлачења екипе са угроженог простора. На непознатом терену, ако је новинар у страном граду или земљи, обавезна је употреба карте града или „GPS” система који је од велике помоћи у тачном одређивању локације и могућег правца кретања колоне када се ради о мобилним протестима (Вулетић 2009:339-348; Милојковић, Маринковић, 2007:47). Требало би поставити објективне камера и фотоапарата тако да сниме колону која креће у одређену улицу, што није тешко учинити ако се ради о дуготрајним или перманентним скуповима за које се тачно зна правац кретања. У случају да је неизвесна траса кретања демонстраната, могуће је извести претпоставку која је увек заснована на реалној процени могућих „мета” протеста (државне установе, телевизија, зграде суда), што зависи од врсте демонстрација (социјалне, политичке, верске).

Када разматрамо значај тачног времена грађанског окупљања, можемо констатовати да перманентна грађанска окупљања имају тачно време почетка, које је опште познато, али је за извештача важно да на месту протеста буде најмање пола сата пре почетка скупа. Често се дешава да скуп не почне на време и да се чека одређено време на прве говорнике, што се правда организацијским пропустима, али и мањим бројем грађана, лошим временом, недовољном подршком партнерских организација или коалиције.

Други неизоставан сегмент су грађани, јер медијска екипа мора бити спремна на различите облике реаговања окупљене масе, што је са аспекта безбедности веома важно, и то од одобравања што је нека телевизија присутна на терену па до негодовања. Многобројни су случајеви напада на медије на јавним окупљањима, од вербалних претњи до физичких на сртаја, што се углавном дешава на терену, као и упућивања разних порука претећег садржаја које стижу на редакцијску адресу (поштанску или електронску).

У основним цртама размотрићемо одређене карактеристике које детерминишу масу грађана окупљених на неком протесту, митингу или демонстрацијама, да би ближе разумели када постоји претња за безбедност медијских радника. У случају грађанских окупљања која су по карактеру насилна, можемо извршити поделу на: обичне или неорганизоване и психолошке или организоване масе. Насилна маса грађана подразумева неколико фактора од којих су најважнији: осећај снаге, анонимности у маси, сугестивност, нетолеранција, ауторитарно понашање. На основу посматрања на терену, интервјуа са извештачима, теоријских претпоставки и искуствених опажања, извели смо препоруке за поступке новинара у кризој ситуацији као што је грађанско окупљање високог ризика. У случајевима повећане

агресивности масе када се селективно или неселективно нападају медијске екипе, могуће је урадити новинарски посао на следећи начин:

- применити *снимање са дистанце*, што подразумева снимање са даљине веће од 50 метара;
- *скинути идентификације* медијске куће са радника и технике;
- представљати се као *независни новинар* (тзв. „freelancer”);
- *не улазити* у конфликт, препирку и расправу са грађанима, већ се држати по страни, неупадљиво и привидно незаинтересовано;
- ако извештавате из иностранства, научите *неколико адекватних речи* из језика земље домаћина, и
- увек би требало имати спремну међународну press картицу и *истицати је у случају потребе*. У случају опасности би требало нагласити да сте на том скупу да се чује и „њихова” истина или медијски испрати ствар за коју се залажу окупљени грађани.

У методолошком смислу посебну пажњу требало би обратити на контекст окупљања јер није свеједно да ли обрађујете скуп неке партије, синдиката, маргиналне групе, мањинске заједнице или верске организације. Опште правило припреме подразумева да се новинар/ка спреми тако што ће о предвиђеном скупу и његовим учесницима прочитати оно што је доступно: у другим медијима, на интернету, консултоваће литературу, разговарати са колегама, ступити у контакт са бившим члановима неке групе или са онима који су активни у групи а спремни су на разговор. Потребно је консултовати колеге из редакције или других медија о њиховим сазнањима и искуствима у извештавању са скупа организације коју би новинар требало медијски да покрива, а посебно је важно искуство ако се ради у иностранству (политички контекст, партијске снаге, обичаји, реакција полиције, могућност акредитације, однос демонстраната према медијима). Нарочито је проблематично радити са насилним групама као што су навијачи, неонацисти, ултрадесничарске групе и сл.

У стандардну припрему новинара за јавна окупљања, без обзира на то да ли су могући елементи насиља, улази и адекватна гардероба, уз препоруку да се у зависности од временских прилика и доба године сваки извештач прикладно обуче за ванредне ситуације. То не подразумева тренерку и патике, већ гардеробу у којој се можете директно укључити са улице али и отићи на конференцију за новинаре коју организују државни органи. У разматрању припреме новинара за извештавање са грађанских окупљања сматрам да је по питању адекватне одеће сугестивно цитирати колегу италијанског РАИ, Ремондина, специјализованог за кризне ситуације: „Одећа мора бити погодна за ношење у слојевима, а у исто време погодна за смењивање воде, сунца, блата, снега. Прописи налажу дубоке ципеле, док су мокасине, тегет сако и кравата пожељни за евенталне од-

ласке у амбасаду или председничке посете, а могу се носити и фармерке.” (Ремондино, 2002:122). Поред тога што препоручује тамнију одећу, Ремондино додаје да би требало избегавати разне полувојничке варијанте, што је разумљиво и корисно применити на грађанским окупљањима, јер полиција у случају сукоба са грађанима може лако да помисли да се ради о насилном демонстранту, а не у „милитари” стил обученом новинару.

Од пресудне важности је упознавање контекста демонстрација или другог јавног окупљања, уз сугестију да је најбоље да један тим новинара и медијских радника прати јавна окупљања, јер ће тиме стећи бољи и комплекснији увид у проблематику. Ако се континуирано прате протести од стране специјализованог извештача, он ће упознати главне актере, правце кретања, карактер скупа, расположење учесника према медијима, знаће на који начин реагују полицијске снаге. Непотребно је стално ротирати новинаре из различитих сектора у зависности од контекста грађанских окупљања јер је најпрактичније и професионално најцелисходније да један тим испрати све скупове, посебно ако имају елементе насиља.

Најзначајнији елементи на које би требало обратити пажњу током припрема су:

- сагледавање техничко-технолошких могућности и
- ужа припрема новинара и осталих чланова медијске екипе.

Први сегмент подразумева извођење процене могућег ангажовања мобилне и студијске технике, мобилних екипа и сл., у зависности од захтева које менаџмент медијске куће постави као приоритет. Обим ангажовања технике зависи од расположивих капацитета али је оптимално планирати одређени ТВ или радио пренос недељу дана раније, а у ванредним ситуацијама минималан рок је 12 часова пре неког скупа. Од јавних скупова најчешће се преносе политички митинзи, а од краћих форми се неретко користи линк или фоно укључење.

Припреме се врше на поменут начин, уз посебан акценат на договор са уредником деска којим темпом и жанром се обрађује окупљање. У случају да се ради директан пренос неизоставни део је коментатор, што је деликатан посао, а ако је политички мотивисан скуп, битно је да професионални и етички мотиви буду увек на првом месту. „Новинари су што се тиче садржаја одговорни за то да дају веран и потпун приказ јавних ствари и догађаја, да износе критичко виђење и да доносе информације у којима се поштују чињенице и личности” (Корни, 1999:84). Неопходно је да се унапред сазнају: имена говорника, тачан план програма (рецитали, перформанси, распоред говорника), измене које уноси организатор, могући саговорници (аналитичари, стручњаци, представници НВО). Ако се реализује извештавање са демонстрација, протеста и јавног изражавања грађанске непослушности, припреме обухватају:

- одлучивање о начину рада (директна линк уључења, фоно укључења, теренски рад уз повратак у медијску кућу, договор са уредником око уговарања евровизијске размене);
- задуживање средстава везе (мобилни телефон, токи воки, техничка средства);
- одабир и припрему екипе (важи за ТВ и радио);
- уговарање темпа укључења или интервала слања извештаја за штампу, и
- састављање распореда рада екипа за дуготрајне или перманентне грађанске скупове.

Припрема медијске екипе без тешкоћа се реализује ако постоји редакција за кризне ситуације, али ако је нема, тада се приступа импровизацији која подразумева окупљање тима који компактно сарађује. У случају да се ради у иностранству, неопходно је да барем један члан екипе познаје домицилни језик, обичаје и културу, а задатак новинара је да обезбеди изворе у земљи домаћина (колегу из неке домаће агенције или медијске куће). Обавезно је пред одлазак на терен понети обележавајући прслук на основу кога се јасно може утврдити да се ради о медијској екипи, а неизоставно је и паковање прве помоћи (први завој, газа), заштитна маска, док су пожељни вода и храна – све укупно тежине до 5 килограма у мобилном комплету и 20 килограма пртљага. При одабиру екипе требало би водити рачуна да нема острашћених особа које ће темпераментно реаговати на неку провокацију из редова окупљених грађана, јер није допустиво да припадност некој политичкој, друштвеној или интересној групацији превлада професионалне норме и правила понашања. Препоручљиво је да се екипа новинара који имају оперативне задатке на демонстрацијама (анкета, личне приче, репортаже) одабере из круга млађих или лакше покретљивих новинара/ки, док је за коментаторске задатке битно изабрати колеге које поседују коректне реторичке али и етичке особине.

Битан сегмент припреме су и интензивни колективни састанци редакције и уредништва на којима се мора до детаља договорити начин рада уз професионално коментарисање очекиваног скупа, као и медијских задатака које би требало обрадити. Појединци који се информишу на састанцима колегијума након тога би требало да обаве додатне припреме и, поред доступних средстава које смо поменули, да сазнају и податке из новинарских извора.

Грађански скупови и окупљања имају одређена заједничка својства и обележја, али се из угла различитих медија у одређеној мери и у појединим сегментима разликују. Извештач који је из електронских медија постављен је пред већи изазов од извештача из штампе, али је заједничко свим новинарима да се налазе пред веома сложеним и комплексним

професионалним задацима, без обзира на врсту медија. Електронским медијима је у одређеној мери отежан рад из више објективних разлога који произлазе из природе самог медија, што посебно долази до изражаја у грађанским окупљањима а огледа се у: сложеном процесу производње, техничким ограничењима, обавези снимања свих важнијих делова скупа, живим укључењима и прављењу монтажних кадрова. Слични, али нешто мањи захтеви постављају се пред радијске новинаре док је штампа у повољнијем положају јер новинар уз фоторепортера може самостално да обавља задатке.

Извештавање са грађанских скупова поделићемо по медијима, уз анализу и обраду свих маркантних окупљања која су заступљена у нашој медијској пракси: демонстрације, митинзи, протестне шетње и грађанска непослушност. Сваки од посматраних облика грађанског окупљања у нашој скоријој прошлости медији су пратили, али ће акценат бити на обради свих детерминисаних карактеристика скупова као мирних, насилних и комбинованих.

Ако посматрамо грађанска окупљања у свету, можемо приметити шири спектар од наведених врста и то са теоријског аспекта структуре и врсте окупљања, јер се организују и скупови који нису карактеристични за наше поднебље. Најчешћи су скупови посвећени противљењу владиној политици, учестали су штрајкови и шетње радника који се боре за боље плате и социјална права, нису ретки ни мировни и антиратни скупови, али поједини протести се доста разликују од окупљања на која су навикли конзументи информација на овим просторима. У скупове који су атипични за извештавање наших медија можемо укључити разне облике борбе за људска права, протесте еколошких покрета и антиглобалистичке демонстрације које су у последњих десет година познате као најнасилнији протести у Европи.

Скупови који су феноменолошки присутни у западним медијима покретани су од стране мањих нетрадиционалних верских група и заједница (у САД их називају култовима) које се боре за своја права, као и сексуалних мањина чије слободно изражавање афинитета почиње са антиратним скуповима 60-тих година прошлог века. Један од примера грађанске иницијативе и активизације поводом друштвених проблема јесу и демонстрације против велике количине насиља међу младима. То је релативно нов феномен који је продукт пораста свести људи о потреби самоорганизовања, и са медијског аспекта је пример активног деловања локалне заједнице.

Пример 1: „Сарајево – Око 10.000 људи окупило се данас у центру Сарајева да би протествовали против раста криминала међу младима последњих дана. Демонстранти су се окупили испред сарајевске катедрале позивајући градске и

власти Босне и Херцеговине да предузму хитне мере ради спречавања малолетне деликвенције, пренео је ДПА. Након тога су окупљени прошетали градом и опколили зграде Председништва БиХ и кантоналног суда које су засули јајима.” (Танјуг, 9. 2. 2008, Демонстрације због криминала младих).

Иако је код нас Први мај карактеристичан по уранку, конзумирању веће количине хране и пића и хаотичним гужвама у последподневним сатима када се грађани враћају из оближњих излетишта, у свету је то празник који се везује за радничка права и социјалну правду. Синдикати користе првوماјске свечаности да јавним окупљањима искажу незадовољство владином политиком, а у појединим државама првوماјске демонстрације имају насилно обележје уз редовне сукобе са полицијским снагама.

Пример 2: „Берлин – У сукобима полиције и првوماјских демонстраната у Берлину, у суботу је повређено 58 полицајаца, а приведено је 111 особа. Портпарол полиције рекао је да су три полицајца нешто теже повређена. Полиција је саопштила да су лево оријентисани анархисти бацали камење и флаше на полицију. Полиција саопштава да је због насиља приведена 81 особа, а да је још 30 задржано у притвору као мера опреза. Полиција се припрема на друге сукобе, будући да у протеклих 16 година сваког Првог маја у Берлину избије насиље.” (Бета, 1. 5. 2004, Првوماјске демонстрације у Берлину).

Грађански скупови који су карактеристични за земље са страним војним присуством представљају специфичну подврсту антиратних демонстрација и ми их детерминишемо као *антимилитаристичке протесте*. Тај облик изражавања јавног грађанског незадовољства самим присуством страних војних снага на одређеном подручју или њиховим појачаним присуством карактеристичан је за Јапан, Немачку и Италију, земље које су дуго након Другог светског рата биле окупиране (као и за земље у којима постоји противљење страном војном присуству).

Пример 3: „Вићенца – Више десетина хиљада грађана учествовало је у Вићенци у протестном маршу због планова за проширење америчке војне базе у том граду. Грађани су уз јако полицијско обезбеђење прошли Вићенцом и затим се окупили на централном тргу. Демонстранти су носили транспаренте са слоганом „Јенкији идите кући”. Протест је протекао мирно. Према проценама полиције у њему је учествовало више од 50.000 особа, док је Партија комунистичке рефундације, која је чланица владајуће коалиције у Италији, саопштила да би број учесника могао да достигне и 100.000.” (Бета, Ројтерс, 17. 2. 2007, Протести у Вићенци због база).

На крају разматрања протеста који су атипични за наше подручје можемо констатовати да расистички обојене или антирасне демонстрације нису карактеристичне за наш регион због историјских и политичких фактора. Разматрање извештавања са грађанских скупова било би некомплет-

но ако не би поменули и спортски мотивисана окупљања која постоје у свету али и код нас, а која веома брзо и лако могу прерасти у разне облике насилних и организованих политичких или расистичких демонстрација. Навијачке групе су специфичне по чврстој унутрашњој организацији и хијерархијском поретку, а честа злоупотреба од стране разних политичких и криминогенних група доводи навијаче у незавидну позицију да буду „дежурни кривци” за разне нереде и немире на јавним окупљањима. Требало би подсетити да су немири и насиље на стадионима били увод у насиље, ратове и распад некадашње СФРЈ, али се ту ради о сложенем политиколошко-социолошком проблему за који је спортско хулиганство било само иницијатор а никако узрочник (Група аутора, 1997). Познато је да навијачке групе имају обичај да насрћу на новинарске екипе и сниматеље, али је то проблематика која је специфична и не улази у разматрање јавних скупова који су у нашем фокусу интересовањ. Стога ће тај проблем бити само поменут, а нећемо га ближе и детаљније анализирати. Један случај навијачког напада на телевизијску екипу наводимо као пример да је рад са тим организованим групацијама веома захтеван и са аспекта безбедности високо ризичан:

Пример 4: „Како је саопштено из РТВ Панонија, сниматељ ове телевизије, Милан Антонијевић, и новинар информативне редакције, Биљана Гаврић, нападнути су око 13,20 часова док су покушавали да сниме масовну тучу поред хотела „Путник” (у Новом Саду, В. Б.). Екипа није приметила неколико хулигана који су се издвојили из групе и дотрчали у намери да осујете снимање. Сниматељ је, како стоји у саопштењу колегијума ове телевизије, по цену задобијених удараца успео да задржи камеру која је оштећена, али хулигани су успели да му отму траку са снимљеним материјалом. Из ове телевизије апелују на државне органе да што пре пронађу нападаче, као и да „што пре улице отму из руку хулигана и врате грађанима.” (Дневник, 13. 4. 2008, Нападнута екипа ТВ Паноније, 8).

Наведени су најважнији примери грађанских скупова који су атипични за наше услове, уз констатацију да су сви облици које у наставку обрађујемо, а односе се на грађанска окупљања у иностранству, углавном идентични са истим медијским феноменом који егзистира и код нас. Ако пратите антивладине, синдикалне, студентске или радничке протесте у иностранству, уз локалне специфичности и питање карактеристике скупа, суштина тих окупљања је иста. Осим временске зоне, климе и могућности за извештавање, не разликују се много протести синдиката у Београду, Буенос Ајресу или Мелбурну. Морамо написати да се у локалне специфичности убрајају реакција полиције, методе протеста и слични елементи, али је систем извештавања који у наставку износимо исти и може се применити у сва три хипотетички наведена града.

Закључак

Заједнички именитељ свим грађанским скуповима, без обзира на простор где се одржавају, је опасност коју они носе по новинаре и остале медијске раднике јер су учестали различити облици напада на сниматеље, од навијачких група до политички острашћених демонстраната. Нећу се бавити појединачним случајевима, којих нажалост има на претек, већ износим запажање да је значајан број инцидената последица недовољне обучености и припремљености медијских радника да правовремено реагују и предупредe инцидентне ситуације. Део одговорности за такво стање сносе представници снага безбедности али и уредници који из редакције на терен упућују неспремне новинаре/ке који постају жртве насилних група и појединаца, али и свог сопственог неискуства.

Сви социјални протести, политички митинзи, демонстрације и маршеви мањинских група представљају облике испољавања незадовољства системом, економским стањем или елитама које су на власти. Отпуштање радника, економска криза, антиглобализам, бујање екстремистичких покрета, борба за права геј популације или заштита животиња чине јаке мотиве за организовано изражавање противљења или давања подршке некој идеји, личности или процесу.

Свест о безбедности као императивном елементу у извештавању са јавних скупова сваком извештачу мора бити пред очима у ситуацији када медијски радници трпе озбиљне нападе на митинзима, протестима, политичким скуповима и шетњама. Наша је препорука да се систем заштите новинара који професионално делују на грађанским скуповима уобличи у три нивоа:

1. новинар/медијски радник има статус *службеног лица* када обавља професионални задатак, посебно на грађанским окупљањима;
2. полиција *појачано штити, прати и обезбеђује* медијске екипе непосредно пре, у току и неколико сати после грађанских окупљања високог ризика, и
3. правосудни систем доследно и правовремено *спроводи законске санкције* против лица која нападају, вређају или онемогућавају представнике медија да обављају своју примарну функцију.

Ако државне установе доследно спроводе своју уставну улогу и настоје да изграђују систем правне државе, тада се проблем заштите новинара на јавним скуповима може релативно ефикасно решити кроз примену три нивоа протекције које сам изнео. Систем одвраћања подразумева да нападач зна какву ће санкцију сносити ако атакује на сниматеља, фоторепортера или извештача, а сами медији могу струковном солидарношћу и медијском иницијативом у значајној мери допринети својој безбедности. Осим кампања, акција, округлих столова и апела, препоручљиво

је организовати семинаре и курсеве на тему извештавања са грађанских скупова. То могу чинити новинарска удружења, међународни субјекти или асоцијације, али и редакције које на интерном нивоу спремају своје новинаре за рад у специфичним приликама и посебним ситуацијама.

Безбедносни изазови новинарског извештавања са грађанских окупљања су разноврсни и евидентни, и нико их не може у потпуности елеминисати. Могуће је, међутим, стручним и савесним радом све наведене безбедносне претње свести на разумну и прихватљиву меру. Разматрање презентоване теме завршићу констатацијом да је само психички и физички спреман и у професионалном и етичком смислу компетентан новинар предуслов за квалитетно, брзо и истинито извештавање са деликатних кризних догађаја, као што су различити облици грађанског окупљања.

Литература:

1. Баровић, В., (2007). *Извештавање у кризним ситуацијама и објективност*, Линк, бр. 60-61, стр. 11.
2. Баровић, В., (2008). *Теоријски оквир ангажовања електронских медија у кризним ситуацијама*, МИОКО, бр. 2/3, стр. 20-32.
3. Берг, Х., (2007). *Истраживачко новинарство – контекст и пракса*, Клио, Београд.
4. Група аутора, (1997). *Рат је почео на Максимиру*, Медија центар, Београд.
5. Корни, Д., (1999). *Етика информисања*, Клио, Београд.
6. Милојковић, Б., Маринковић, Д., (2007). *Савремени системи за глобално позиционирање и њихов значај у откривању и доказивању кривичних дела* Наука-Безбедност-Полиција, год. 12, бр. 2, стр. 41-49.
7. Перинић, Ј., (2008). *Масовни медији у животном циклусу кризе – теоријски приступ*, МИОКО, бр. 2/3, стр. 34-41.
8. Пралица, Д., (2006). *Народ је ушао у Скупштину*, Линк, бр. 46, 2006, Нови Сад, 29.
9. Радојковић, М., Стојковић, Б., (2004). *Информационо-комуникациони системи*, Клио, Београд.
10. Ремондино, Е., (2002). *Телевизија иде у рат*, Клио, Београд.
11. Стајић, Љ., Стевановић, О., (1995). *Грађански неред*, Полицијска академија, Београд.
12. Quarantelli, L. E., (1986). *Disaster Crisis Management*, Disaster Research Center, University of Delaware, Delaware.
13. Вулетић, Ж., Илић, А., Милојковић, Б., (2009). *Модел геотопографског обезбеђења употребе јединица полиције при интервенцији на успостављању нарушеног јавног реда и мира у већем обиму*, Безбедност, год. 51, бр. 1-2/2009, стр. 329-354.

SECURITY CHALLENGES FOR JOURNALISTS REPORTING FROM CIVIL CRISES RALLIES AS HIGH-RISK SITUATIONS

***Abstract:** This paper presents all the security challenges that are placed in front of journalists who are professionally engaged in reporting on public assembly, as well as high-risk crises. In order to reduce these security challenges, guidelines have been offered on how to reduce security risks, the most important of which is proper and timely preparation of the reporters. The paper also deals with necessary actions such as the field intelligence and recording from distance, which is done when we are confident that the meeting will include elements of violence. The closing part gives some recommendations to the competent authorities, which in future may prevent possible threats and acts of violence against the journalists reporting from public gatherings.*

***Key Words:** media, public gatherings, security, crisis, risks.*

Мр Бобан СИМИЋ,
Криминалистичко-полицијска академија
Горан ИСАКОВИЋ,
Министарство унутрашњих послова Републике Србије

УДК 343.344
Прегледни научни рад
Примљено: 28.9.2010.

Појам и карактеристике кривичног дела недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја

Апстракт: Једну од специфичности нашег правног система представља постојање споредног, помоћног или допунског кривичног законодавства, које одређује појам и обележја појединих кривичних дела и кривичне санкције за њихове учиниоце. Као један од помоћних закона, Закон о оружју и муницији Републике Србије је, поред одредаба везаних за набављање, држање, ношење, израду, размену, продају, поправку и прераду оружја, муниције или експлозивних материја, у чл. 33 утврђивао и кривичну одговорност и кривичне санкције за кршење својих одредаба којима се остварују обележја бића посебног кривичног дела. Ступањем на снагу Кривичног законика Републике Србије, 1. јануара 2006. године, и инкриминацијом у чл. 348 кривичног дела **недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја** престале су да важе кривичноправне одредбе садржане у члану 33 Закона о оружју и муницији. Тиме је законодавац хтео да појам и обележја тог кривичног дела буду део основног (а не тзв. помоћног) кривичног законодавства. Предмет овог рада управо су теоријске и практичне карактеристике основног и квалификованих облика тог кривичног дела.

Кључне речи: оружје, муниција, неовлашћено, закон, кривично дело.

Увод

Кривично дело **недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја** из чл. 348 Кривичног законика Републике Србије (Сл. гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005-испр., 107/2005-испр., 72/2009 и 111/2009) дуго је спадало у област споредног, помоћног,

допунског или посебног кривичног законодавства (Јовашевић, 2002), пошто његове карактеристике и обележја нису биле одређене *Кривичним закоником*, већ законским прописом из области јавног реда и мира.¹

Као такво, исто се по свом заштитном објекту могло систематизовати у групу кривичних дела против јавног реда и правног саобраћаја, где је иначе раније и било систематизовано кривично дело *недозвољеног држања оружја и распрскавајућих материја* из чл. 229 *Кривичног закона Републике Србије*, чија је инкриминација укинута даном ступања на снагу *Закона о оружју и муницији*, 1. марта 1992. године.

Практично, то је био први случај у нашем позитивном кривичном законодавству да се одредбом једног посебног закона, какав је *Закон о оружју и муницији*, ставља ван снаге једна одредба републичког *Кривичног закона* (Јовашевић, 2003). Међутим, ступањем на снагу *Кривичног законика Републике Србије*, 1. јануара 2006. године, престале су да важе кривичноправне одредбе садржане у члану 33 *Закона о оружју и муницији*, а самим тим су појам и обележја овог кривичног дела и кривичне санкције за њихове учиниоце поново нормиране *Кривичним закоником Републике Србије*.

Према законском опису, наведено кривично дело састоји се у неовлашћеном набављању, држању, изради, размени или продаји ватреног оружја, његових делова, муниције или експлозивне материје. С тим у вези требало би истаћи да према решењима из наше уставно правне праксе, право на држање оружја и муниције није уставним актима наше земље утврђено као лично и гарантовано право човека и грађана, већ су услови за то прописани у *Закону о оружју и муницији*, па стога *Уставни суд* није овлашћен нити надлежан да одлучује о поднетој жалби коју је одбацио (*Одлука Савезног уставног суда Уз. 12/99* од 15. 9. 1999).

Објект кривичног дела

У кривичном праву разликују се две врсте објеката кривичног дела. То су објект заштите, који може бити општи или групни, и објект напада или радње извршења, који може бити нападни или граматички (Јовановић, Јовашевић, 2002). Објект заштите код овог кривичног дела јесу јавни ред и мир (Јовашевић, 2006), односно спокојство грађана од повреде, ремећења или угрожавања на било који начин, уз употребу или посредством оружја, његових делова, муниције или експлозивних материја, а тиме и посредно живот и телесни интегритет људи, односно њихова општа сигурност у смислу опште сигурности људи и имовине од сваког намерног

¹ *Закон о оружју и муницији* је, све до доношења *Кривичног законика Републике Србије*, у одредби чл. 33 утврђивао кривичну одговорност и санкције за кршење својих одредаба којима се остварују обележја бића посебног кривичног дела.

или несмотреног, случајног, нехатног или нестручног делања са различитим врстама оружја, муниције или експлозивних материја разорне, ударно таласне или сличне моћи.

Објект радње извршења је по изричитом законском опису одређен као: оружје, његови делови, муниција или експлозивна материја. Тако се под оружјем у смислу *Закона о оружју и муницији* (Сл. гласник РС, бр. 9/92, 53/93, 67/93, 48/94, 44/98, 39/2003, 101/2005-др. Закон и 85/2005-др. Закон) сматра свака направа која је израђена, прилагођена или намењена за избацивање пројектила, гаса, течности или друге супстанце путем потиска барутних гасова, ваздушног притиска, гаса под притиском или другог потисног средства, као и други предмети чија је основна намена вршење напада.

Постоји више врста оружја. Тако се по врсти разликује:

- *ватрено оружје које избацује пројектил потиском барутних гасова или других гасова насталих као производ сагоревања погонске материје;*
- *ваздушно оружје које потиском ваздуха или сабијеног гаса избацује пројектил (дијаболу или куглу);*
- *гасно оружје које избацује или испушта гас или друге супстанце штетне за здравље;*
- *распрскавајуће оружје које се распрскава под дејством експлозивних или запаљивих материја;*
- *посебно оружје које под притиском експлозивне или гасне материје избацује анестетичко средство или средство које производи звучни или светлосни сигнал;*
- *оружје са тетивом које потиском тетиве или друге еластичне материје избацује стрелу или други пројектил, и*
- *хладно оружје: боксер, бодеж, кама, сабља, бајонет и други предмети којима је основна намена напад (Оп. цит.).*

Према намени и посебним врстама, у смислу Закона о оружју и муницији, оружје се дели на:

- *оружје за личну безбедност које чине пиштољи и револвери калибра 5,6 mm и већег калибра;*
- *ловачко оружје које чине ловачке пушке разних калибара са олученим и неолученим цевима;*
- *спортско оружје које чине пушке, пиштољи и револвери великог калибра подешени за спортске сврхе, малокалибарске пушке, малокалибарски пиштољи и револвери калибра 5,6 mm са ивичним паљењем и са олученим или неолученим цевима, ваздушне пушке и ваздушни пиштољи, револвери, оружје са тетивом и трофејно оружје;*

- *старо оружје, које чине пушке, револвери, сабље, мачеви и друго оружје које више није у употреби, а има историјску или уметничку вредност, и*
- *комбиновано оружје, које чини оружје са две или више олучених или неолучених цеви различитог калибра (Оп. цит.).*

Деловима за оружје, у смислу овог Закона, сматрају се:

- *цеви за пушке, пиштоље и револвере;*
- *улошци (адаптери) за ватрено оружје, и*
- *затварачи за пушке и пиштоље, цилиндри револвера, навлаке пиштоља, сандук или глава пушке.*

Под ватреним оружјем се подразумевају и ручно израђена тзв. *пенкало пиштољ*, као и свака друга направа која избацује метак, зрно или други пројектил (*Пресуда Окружног суда у Београду*, Кж. 1117/93).

Ручно прављено оружје у облику оловке за избацивање малокалибарских метака спада у ветрено оружје чије набављање, држање и ношење грађанима уопште није дозвољено, те онај ко га неовлашћено носи чини то кривично дело (*Пресуда Окружног суда у Београду*, Кж. 2051/92).

Пиштољ оловка представља ватрено оружје јер је то направа која је израђена као оружје из којег се може избацити пројектил. У конкретном случају реч је о пиштољу оловци која се пуни једним метком калибра 6,35 мм, те се и ту ради о оружју у смислу наведеног Закона (*Пресуда Врховног суда Србије*, Кж. 1375/97).

Када је у питању скраћена војничка пушка М-48 (*кратеж*) ради се о кривичном делу **недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја** (*Пресуда Окружног суда у Београду*, Кж. 313/93).

Панцир кошуља спада у опрему и она се налази у слободној продаји, па није обухваћена забранама из Закона о оружју и муницији, те држање, ношење и други облици промета нису кажњиви (*Пресуда Окружног суда у Београду*, Кж. 485/93).

Неовлашћена набавка патрона за ловачку пушку не представља кривично дело **недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја** (*Пресуда Окружног суда у Београду*, Кж. 307/94).

Неовлашћено ношење ваздушне пушке не представља кривично дело **недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја** (*Пресуда Окружног суда у Београду*, Кж. 627/94).

Власнику ваздушног пиштоља није потребан оружни лист, а набављање, држање и ношење ваздушног пиштоља представља прекршај из чл. 35, ст. 1, тач. 4 Закона о оружју и муницији, а не кривично дело (*Пресуда Окружног суда у Београду*, Кж. 98/98).

Чињеница да је оружје неисправно не искључује предметну нараву као ватрено оружје јер се исто отклањањем недостатака може довести у ситуацију да се из њега испали метак (*Пресуда Окружног суда у Чачку*, Кж. 8/96).

Када окривљени неовлашћено држи у свом стану два пиштоља набављена у току Другог светског рата чији је био учесник од 1941. године, ти пиштољи се могу сматрати трофејима (*Пресуда Окружног суда у Београду*, Кж. 733/97).

Да би се пиштољ који је пронађен код оптуженог могао третирати као трофејно оружје, неопходно је да се утврди да ли потиче из ослободилачког или ког другог рата и да ли представља лични трофеј оца окривљеног, па самим тим и породични трофеј његове фамилије (*Пресуда Окружног суда у Београду*, Кж. 1095/98).

Трофејно оружје није свако старо оружје, већ само оно које се чува из устанака и ослободилачких ратова или које представља лични или породични трофеј власника (*Пресуда Окружног суда у Пожаревцу*, Кж. 246/98).

И пиштољ без шаржера представља ватрено оружје, па када га држи без дозволе надлежног органа, учинилац тиме чини кривично дело **недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја** (*Пресуда Окружног суда у Београду*, Кж. 1147/97).

Када учинилац држи ватрено оружје чији је власник био његов отац, који је умро и који је за то оружје имао оружни листи, ради се о прекршају, а не о кривичном делу (Јовашевић, 2004).

Гасни пиштољ је ватрено оружје у смислу чл. 2 *Закона о оружју и муницији* чије неовлашћено набављање, држање, ношење, израда, размена и продаја представља кривично дело, а не прекршај (*Пресуда Врховног суда Србије*, Кзз. 17/95).

У смислу напред наведеног, као објект радње извршења кривичног дела **недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја**, сматра се и муниција коју чине: меци, патроне, чауре са капислама, каписле, зрна, дијаболе, кугле, сачма, барут, анестичка, сигнална и гасна пуњења, као и експлозивне материје разних врста, порекла и намене.

Када учинилац неовлашћено набави пројектилски метак и електродетонарске каписле, чини кривично дело **недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја** јер њихово набављање грађанима није уопште дозвољено (*Пресуда Окружног суда у Београду*, Кж. 203/98).

Према законском опису, кривично дело **недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја** из чл. 348 *Кривичног законика Републике Србије* има четири облика испољавања. То су основни и три теже квалификована облика, која се разликују у погледу објекта радње извршења и тежине проузроковане последице.

Без обзира на то о коме се облику дела ради, радња извршења је алтернативно одређена на више начина. Она може да се састоји у набављању, држању, ношењу, изради, размени или продаји оружја, муниције или експлозивне материје. За постојање дела битно је да је радња извршења предузета било којом од више алтернативно предвиђених делатности од стране истог лица, сукцесивно или истовремено, на једном или више места. У сваком случају, потребно је да је та радња предузета неовлашћено, дакле противправно, противно условима, начину и поступку који су утврђени у одредбама *Закона о оружју и муницији*.

Радња извршења кривичног дела

Радња извршења кривичног дела ***недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја*** је вишеструко алтернативно одређена, тако да се дело може извршити различитим делатностима (чињењем, активним или позитивним делатностима). То су: набављање, држање, ношење, израда, размена или продаја. Но, да би нека од наведених делатности могла да испуни услове за радњу извршења конкретног кривичног дела, учинилац мора да је предузме неовлашћено, дакле противправно, противзаконито, противно одредбама *Кривичног законика Републике Србије*.

Набављање представља веома различите делатности којима се долази до ватреног оружја, муниције или експлозивне материје. То може бити куповина, добијање на поклон, у наслеђе, набављање на ратишту, набављање на „црном” тржишту, узимање у залог, или на зајам, или на чување и слично.

Практично, набављање представља такав начин прибављања, долажења у посед, у државину (фактичку власт или притежање) тих предмета, али на начин којим се не чини друго кривично дело. Ако је, пак, учинилац дошао до предмета наведеног кривичног дела вршењем било ког кривичног дела (крађом, утајом, преваром, проневером, изнудом), те његове радње се не могу оквалификовати као радња кривичног дела из чл. 348 *Кривичног законика Републике Србије* (Јовановић et al., 2004).

Када учинилац купи пиштољ иако је знао да је прибављен извршењем кривичног дела, па га неовлашћено држи, чини само кривично дело из чл. 33 *Закона о оружју и муницији*, а не и кривично дело *прикривања* (*Пресуда Окружног суда у Београду*, Кж. 243/96).

Пиштољ је неовлашћено набављен када га је учинилац примио у залог на име дуга (*Пресуда Окружног суда у Београду*, Кж. 1147/97).

Држање у смислу радње извршења наведеног кривичног дела има се узети као државина, фактичка власт учиниоца на ствари која је објект радње. Та власт се код тог кривичног дела схвата у смислу теорије апер-

хензије чиме је прекинута фактичка, државинска власт ранијег држаоца на предметној ствари и успостављена иста таква власт на ствари од стране учиниоца дела. Код тог облика испољавања кривичног дела учинилац има мирну државину над ватреним оружјем, чиме се држање схвата у много ширем смислу од власништва. Законодавац је код одређивања облика радње извршења кривичног дела употребио тренутни глаголски облик „*ко држи*”, а не трајни глагол, тако да се ту радња држања може састојати у веома кратком временском трајању. Колико је то трајање, фактичко је питање које судско веће решава у сваком конкретном случају на бази свих релевантних околности извршеног дела и личности учиниоца.

Појам држања у практичном смислу обухвата и оне случајеве када *орган унутрашњих послова* претресом стана или других просторија код учиниоца пронађе оружје, али не и онда када се то оружје пронађе у ташни, у возилу или за појасом учиниоца. У том другом случају не ради се о држању, већ о ношењу таквог оружја. Те тврдње поткрепљује и законска одредба чл. 12 *Закона о оружју и муницији* према којој се оружје и муниција морају чувати закључани или на други начин обезбеђени како не би дошли у посед неовлашћених лица.

Под држањем оружја, у смислу чл. 348 *Кривичног законика*, не може се подразумевати сваки случај када се одређено лице нађе у фактичком поседу оружја за које нема одобрење надлежног државног органа, већ се под тим појмом може схватити такав однос учиниоца према оружју којим се манифестује одређени однос власти учиниоца дела према таквим предметима, односно он такве предмете мора да држи као своје, или да их бар чува као туђе. Држање ватреног оружја не значи да то мора трајати дуже време, већ је довољно да то траје и неколико минута.

Неовлашћено држање ватреног оружја постоји и када учинилац у свом стану држи пиштољ који је од другог лица примио у залог као гаранцију за исплату дуга (*Пресуда Окружног суда у Београду*, Кж. 1065/95).

Када окривљени дође на славу код своје сестре са супругом, па из њене ташне узме пиштољ за који само она има оружни лист, и са терасе стана испали осам метака, након чега пиштољ врати у ташну, тиме он није неовлашћено држао пиштољ јер није манифестовао вољу за његовим држањем. (*Пресуда Окружног суда у Београду*, Кж. 1793/95).

Када оптужени, поред муниције за оружје за које поседује дозволу, држи и муницију другог калибра, то представља радњу наведеног кривичног дела. (*Пресуда Врховног суда Србије*, Кж. 774/95).

Израда је свако прављење новог или преправљање и поправљање постојећег поквареног, оштећеног или дотрајалог оружја, односно прављење једне врсте оружја од неког већ постојећег оружја.²

² На пример: скраћивање пушке М-48 прављењем тзв. „*кратежа*”.

Размена је замена оружја, муниције или експлозивне материје за неке вредне ствари, као што су: злато и златан новац, накит, уметнички предмети, аутомобили, мотоцикли, чамци, опојне дроге, технички уређаји и слично.

Продаја је замена оружја или других предмета у смислу тог кривичног дела, за новац, домаћи или страни, или вредносне папире.

То што је посебно значајно за постојање наведеног кривичног дела јесте *карактер*, односно начин предузимања радње извршења. Да би наведене делатности представљале радњу извршења кривичног дела, потребно је да су оне предузете неовлашћено, противзаконито, противправно. То значи да су те делатности предузете мимо законских прописа, без поседовања одговарајућег одобрења надлежног органа Министарства унутрашњих послова Републике Србије. Наравно, при томе умишљај учиниоца мора такође да обухвати свест, знање о противправности свога поступања у конкретном случају. *Закон је* изричито навео које лице и под којим условима, односно по ком поступку и на који начин може добити одобрење за набављање оружја, одобрење за поседовање оружја (*оружни лист*), односно дозволу за ношење оружја за личну безбедности, као и одговарајућа одобрења за промет, пренос, превоз, израду, поправку или преправку оружја.

Исто тако, чињеница да је оптужени као добровољац био члан регуларних војних јединица на ратишту не може искључити његову кривичну одговорност за неовлашћено набављање и држање ватреног оружја и експлозивних материја (*Пресуда Врховног суда Србије*, Кж. 200/93).

И странци који немају одобрено стално настањење или привремени боравак дужи од годину дана, када на подручју наше земље држе или носе ватрено оружје без оружног листа издатог од стране наших надлежних органа, чине наведено кривично дело.³

Радник унутрашњих послова који у свом стану држи аутоматски пиштољ *шкорпион* и муницију за њега, чини то неовлашћено јер се ради о аутоматском кратком оружју чије је набављање физичким лицима забрањено (*Пресуда Окружног суда у Београду*, Кж. 520/94).

Остале карактеристике кривичног дела

Последица наведеног кривичног дела испољава се у стварању опасности по живот и телесни интегритет људи, односно њихову имовину, од нестручне, непрописне, нехатне, немарне или неовлашћене употребе оружја, муниције или експлозивних материја (Теофиловић, 2006:154; Гламочлија, 2008:122). Та се опасност испољава у виду апстрактне или опште опасности по заштићена добра. Наиме, дело је свршено самим моментом

³ Правно схватање усвојено на седници Кривичног одељења Окружног суда у Београду, одржаној 8. 11. 1993.

предузимања било које од више алтернативно одређених делатности на неовлашћени начин. Стога се таква опасност не мора и доказивати у кривичном поступку јер се њено наступање претпоставља.

Извршилац кривичног дела може да буде свако лице, дакле лице без посебних личних својстава и способности. У случају да се као учинилац овог кривичног дела јави правно лице, онда се у том случају кажњива делатност таквог лица квалификује као кривично дело уколико су испуњени услови које предвиђа *Закон о одговорности правних лица* (Сл. гласник РС, бр. 97/2008).⁴

У погледу виности учиниоца потребан је умишљај. Ту умишљај може да буде директан или евентуални, али у сваком случају он мора да обухвати свест о делатности, свест о томе да је радња предузета управо у односу на ватрено оружје, његове делове, муницију или експлозивну материју, као и свест о неовлашћености поступања.

Кривично дело *недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја* може се извршити само са умишљајем. Умишљај учиниоца тог кривичног дела мора да обухвати свест извршиоца о свим обележјима дела па, према томе, и свест да се ради о оружју чије набављање и држање грађанима уопште није дозвољено, односно о експлозивној материји велике разорне моћи (*Пресуда Врховног суда Србије*, Кж. 30/95).

То што је после одузимања пиштоља од учиниоца који га је неовлашћено држао вршена легализација истог, нема утицаја на постојање његове кривичне одговорности (*Пресуда Округног суда у Београду*, Кж. 677/98).

За основно кривично дело прописана је казна затвора од три месеца до три године, и новчана казна. Поред казне, чл. 348, ст. 5 *Кривичног законика Републике Србије* предвидео је, како за основни, тако и за квалификоване облике тог кривичног дела, и посебну врсту кривичне санкције – меру безбедности одузимања предмета: оружја, његових делова, муниције или експлозивне материје. Према слову закона, та се мера безбедности састоји у одузимању од учиниоца кривичног дела предмета којим је кривично дело извршено или које је било намењено за извршење кривичног дела, односно које је настало извршењем кривичног дела. Свакако да ватрено оружје, његови делови, муниција, односно експлозивна материја долазе у обзир као предмети који се од учиница одузимају у сваком конкретном случају применом те мере. Ти се предмети одузимају чак и у случају кад нису у својини учиниоца дела већ неког трећег лица, из разлога опште безбедности.

⁴ Доношењем овог *Закона* је и у Србији уведена одговорност правних лица за учињена кривична дела.

Квалификовани облици кривичног дела

Кривични законик Републике Србије је на битно другачији начин инкриминисао квалификоване облике наведеног кривичног дела за које је предвидео и теже кажњавање. Тиме је у великој мери разрешио многе дилеме и неуједначености које су се јављале у ранијој судској пракси.

Први тежи облик, предвиђен у чл. 348, ст. 2 *Кривичног законика Републике Србије*, постоји ако је објект радње извршења ватрено оружје, муниција, експлозивне материје или средство на бази те материје, распрскавајуће или гасно оружје чија израда, продаја, набавка, размена или држање није дозвољено.

Дакле, наведени квалификовани облик кривичног дела постоји у следећим случајевима:

- *уколико се ради о посебној врсти оружја: ватреном, распрскавајућем или гасном оружју чија израда, продаја, набавка, размена или држање није дозвољено;*
- *уколико се ради о муницији, експлозивној материји или средству на бази те материје чија израда, продаја, набавка, размена или држање ни у једном случају није дозвољено.*

За тај квалификовани облик кривичног дела законодавац је прописао казну од шест месеци до пет година затвора, и новчану казну.

Други квалификовани облик кривичног дела из чл. 348 *Кривичног законика Републике Србије* предвиђен је у ставу 3. За то дело прописана је казна од једне до осам година затвора. Тај облик кривичног дела постоји ако се предмет кривичног дела из ст. 1 и 2 односи на следеће објекте:

- *већу количину оружја, муниције или средстава;⁵*
- *оружје или средства велике разорне моћи, и*
- *ако се кривично дело врши противно правилима међународног права.*

Трећи, и најтежи квалификовани облик наведеног кривичног дела предвиђен је у ставу 4. Тај квалификовани облик постоји у случајевима неовлашћеног ношења предмета дела из ст. 1. и 2. чл. 348 *Кривичног законика Републике Србије*.

Најчешћи облик радње извршења тог кривичног дела управо се манифестује *ношењем* оружја или муниције или експлозивне материје. Приликом ношења тих предмета најчешће се и открива то кривично дело. Ношење је поседовање оружја уз учиниоца, било непосредно у оделу, џепу, за појасом, у његовој ташни коју носи у руци или о рамену, или пак у возилу које учинилац дела користи за вожњу.

⁵ *Већа количина* ових предмета је представљала фактичко питање које је судско веће решавало у сваком конкретном случају зависно од свих објективних и субјективних околности извршеног кривичног дела и његовог учиниоца.

Када окривљени без оружног листа носи пиштољ за који уредну дозволу има његов отац, чини кривично дело **недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја** (*Пресуда Првог општинског суда у Београду*, К. 607/92).

Када је од окривљеног одузет један, а након неколико месеци и други пиштољ који је неовлашћено носио, ради се о два кривична дела (*Пресуда Окружног суда у Београду*, Кж. 1150/93).

Када окривљени са пиштољем свога брата, који му је овај дао да га однесе кући, сврати у кафану где му га одузме полиција, тиме је пиштољ за који није имао оружни лист неовлашћено носио (*Пресуда Окружног суда у Београду*, Кж. 1603/95).

Када оптужени одузме на штету оштећеног пиштољ са осам метака и ручни сат из незакончаног стана, па после неколико дана буде откривено да одузети пиштољ неовлашћено носи приликом интервенције полиције, чини поред кривичног дела крађе и кривично дело **недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја** (*Пресуда Окружног суда у Београду*, Кж. 2302/96).

За тај квалификовани облик прописана је казна од две до дванаест година затвора.

Закључак

Инкриминацијом кривичног дела **недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја** из чл. 348 *Кривичног законика Републике Србије* престале су да важе кривичноправне одредбе садржане у члану 33 *Закона о оружју и муницији*. Тиме је законодавац хтео да појам и обележја тог кривичног дела поново буду део *основног* кривичног законодавства. Настојање законодавца је да се у што већој мери подигне општи ниво безбедности људи и имовине забраном и кажњавањем за непрописно поседовање или руковање оружјем, муницијом и експлозивним материјама. То је у великој мери требало да омогући посебан режим набављања, држања, ношења, израде, размене, продаје, поправке, преноса и превоза оружја. Тај је режим постављен одредбама *Закона о оружју и муницији*, а у свему одговорност за његово спровођење носе органи унутрашњих послова и други законом прописани субјекти.

Кршењем тако инаугурисаног режима поступања са оружјем појединци, али и правна лица, чине различите врсте деликата. У том погледу *Закон* разликује три врсте деликата: *кривично дело, привредни преступ и прекршај*. Најопаснији деликт у вези са оружјем и муницијом је свакако кривично дело **недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја**.

Литература:

1. Чејовић, Б., Миладиновић, В., (1995). *Кривично право*, Посебни део, СКЦ, Ниш.
2. Ђурђић, В., Јовашевић, Д., (2003). *Практикум за кривично право*, Књига прва, Општи део; Књига друга, Посебни део, Службени гласник, Београд.
3. Гламочлија, Б., (2008). *Обим, динамика и структура кривичних дела против физичког интегритета*, Безбедност, год. 50, бр. 3/2008, стр. 122-145.
4. Јовановић, Љ., Јовашевић, Д., (2002). *Кривично право*, Општи део, Номос, Београд.
5. Јовановић, Љ., Ђурђић, В., Јовашевић, Д., (2004). *Кривично право*, Посебни део, Сл. гласник, Београд.
6. Јовашевић, Д., (2000). *Коментар Закона о извршењу кривичних санкција са праксом и пратећим прописима*, Службени лист СРЈ, Београд.
7. Јовашевић, Д., (2001). *Коментар Закона о привредним преступима*, Сл. лист СРЈ, Београд.
8. Јовашевић, Д., (2001). *Привредни преступи у пракси – Практикум*, Сл. гласник, Београд.
9. Јовашевић, Д., (2002). *Коментар Кривичног закона СР Југославије*, Сл. гласник, Београд.
10. Јовашевић, Д., (2002). *Лексикон кривичног права*, Сл. лист СРЈ, Београд.
11. Јовашевић, Д., (2003). *Коментар Закона о оружју и муницији са судском праксом и пратећим прописима*, Сл. гласник, Београд.
12. Јовашевић, Д., (2003). *Коментар Кривичног закона Републике Србије са судском праксом*, Номос, Београд.
13. Јовашевић, Д., (2004). *Збирка закона о прекршајима са коментаром и праксом*, Сл. гласник, Београд.
14. Лазаревић, Љ., (1993). *Кривично право*, Посебни део, Савремена администрација, Београд.
15. Никач, Ж., (2007). *Полиција у заједници*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
16. Симић, И., Петровић, М., (1998). *Кривични закон Републике Србије, Практична примена*, Пословна политика, Београд.
17. Стојановић, З., Перић, О., (1996). *Коментар Кривичног закона Републике Србије и Кривични закон Републике Црне Горе са објашњењима*, Сл. лист СРЈ, Београд.
18. Стојановић, З., (2009). *Коментар кривичног законика Републике Србије*, Сл. гласник, Београд.
19. Стојановић, З., Перић, О., (2000). *Кривично право*, Посебни део, Сл. гласник, Београд.
20. Теофиловић, Н., Теофиловић, Т., (2006). *Оружје и безбедност грађана Србије*, Наука-Безбедност-Полиција, год. 11, бр. 3, стр. 153-166.

Законски текстови:

1. *Кривични законик Републике Србије*, Сл. гласник Републике Србије, бр. 85/2005, 88/2005-испр., 107 /2005-испр., 72/2009 и 111/2009.
2. *Закон о оружју и муницији*, Сл. гласник РС, бр. 9/92, 53/93, 67/93, 48/94, 44/98, 39/2003, 101/2005 – др. Закон и 85/2005 – др. Закон.
3. *Закон о одговорности правних лица за кривична дела*, Сл. гласник РС, бр. 97/2008.

CONCEPT AND FEATURES OF THE CRIMINAL ACT OF ILLEGAL PRODUCTION, POSSESSION, CARRYING AND CIRCULATION OF ARMS AND EXPLOSIVE MATERIALS

Abstract: *One of the peculiarities of our legal system is the existence of a secondary, auxiliary or supplementary criminal legislation, which defines the concept and characteristics of certain criminal offenses and penalties for their perpetrators. As an instance of the subsidiary legislation, the Law on Weapons and Ammunition of the Republic of Serbia, in addition to the provisions related to the purchase, holding, carrying, production, exchange, sale, repair and disposal of weapons, ammunition or explosives, in article 33, also determines criminal liability and penalties for violations of its provisions which pertain to the nature of such criminal offences. Upon entry into force of the Penal Code of the Republic of Serbia on 1st January, 2006, incriminating **illegal production, possession, carrying and circulation of arms and explosive materials** (Article 348), legal provisions contained in Article 33 of the Law on Weapons and Ammunitions ceased to be effective. The legislator wanted thereby to define the elements of this crime in the primary legal act (and not so called auxiliary). The subject of this paper concerns theoretical and practical characteristics of primary and qualified forms of this crime.*

Key Words: *weapons, ammunition, unauthorized, the law, a criminal offence.*

Ђурица НИКОЛИЋ,¹
Царинарница Ниш

УДК 343.352:336.24.08
Прегледни научни рад
Примљено: 7.9.2010.

Облици корупције на царини

***Апстракт:** Мали број аутора у нашој земљи жели да пише и укаже на проблем корупције на царини, зато се у овом раду жели указати да овај проблем постоји и да је нарочито изражен у оперативном делу царинске службе, односно у царинарницама и царинским испоставама – рефератима. Различитост облика корупције на царини на граничном прелазу и упознавање са њима може омогућити примену адекватних мера у борби против корупције, које ће довести до ефикасније наплате царине и осталих дажбина, континуираног пуњења буџета и нормалног функционисања државе и њених органа.*

***Кључне речи:** корупција, царинска служба, царински службеник, управљање царинском службом, гранични прелаз.*

Увод

Министарство финансија у свом саставу као организованој служби има Управу царина.

Управа царина је извршни орган којим руководи директор Управе царина, кога поставља и разрешава Влада на предлог министра.

Директор Управе царина управља радом царинске службе, координира рад и обезбеђује јединствену примену прописа на целом царинском подручју, уређује унутрашњу организацију и систематизацију радних места, одлучује о правима и обавезама запослених у царинској служби, одлучује о стручном усавршавању и оспособљавању царинских службеника, бира и разрешава дужности своје сараднике, даје предлог за постављање управника царинарница и сл.

Поред директора Управе царина, постоји координатор – помоћник директора, као и директори сектора:

- за царинско пословање и међународну царинску сарадњу;
- за тарифско пословање;
- за људске ресурсе и опште послове;

¹ Мр Николић Ђурица, Царинарница Ниш, царински инспектор – контролор, Гаврила Принципа 14/12, 18000 Ниш, моб. тел. (063) 478-931, (018) 510-142, e-mail: cim.logistic@gmail.com

- за финансијско-инвестиционе и правне послове;
- за контролу примене царинских прописа, и
- за информационе технологије.

Одељење ревизије и Одељење унутрашње контроле контролишу рад царинарница, предузимају мере у борби против корупције, као и мере ради спречавања пропуста у раду. На челу одељења налазе се начелници који за свој рад одговарају директору Управе царина.

У оквиру Управе царина постоји четрнаест царинарница: Београд, Шабац, Кладово, Димитровград, Краљево, Ниш, Крагујевац, Нови Сад, Сомбор, Вршац, Зрењанин, Суботица, Приштина и Ужице.

Седиште Царинарнице Приштина налази се у Нишу јер Управа царина не остварује своју надлежност на простору АП Косова и Метохије, у складу са Резолуцијом Савета безбедности Уједињених нација 1244. Простор АП Косова и Метохије има третман царинског искључка, јер на њему не функционише правни, привредни и царински систем који важи на простору Републике Србије.

Царинска служба која је организована у оквиру Управе царина има као основни циљ наплату царине и осталих дажбина, пореза на додату вредност, акцизе, контролу увоза и извоза, провоза, односно уноса, износа и проноса робе, контролу путника и превозних средстава која улазе или излазе из земље, контролу уноса и износа страних средстава плаћања и динара из земље и сл.

У оквиру царинске службе раде царински службеници чији су задаци контрола робе која се увози, извози или провози, наплата царине и осталих дажбина, контрола ускладиштене робе или робе која је привремено увезена, контрола уноса и износа девиза и динара, контрола и наплата друмске таксе, контрола и спречавање уноса и износа оружја, муниције, опојних средстава, радиоактивног материјала, саслушање странака које су повредиле царинске прописе и сл.

Организација и управљање царинарницом

Царинарнице као организационе јединице Управе царина најчешће се формирају у важним привредним центрима и на местима где је појачан промет робе, путника и превозних средстава у међународном саобраћају. Царинарнице својим оснивањем треба у одређеном подручју да омогуће бржи и ефикаснији промет робе и превозних средстава, не само у робним царинским испоставама, већ и на самим граничним прелазима, приликом увоза, извоза и транзита робе, као и бржи проток путника и превозних средстава на граничним прелазима.

Царинарницом руководи управник који је дужан да организује рад царинарнице и да омогући јединствену примену прописа на њеном под-

ручју. Он за свој рад одговара директору Управе царина, благовремено га обавештава о проблемима у раду царинарнице, врши премештање царинских службеника у оквиру царинарнице, поставља и разрешава руководиоце организационих јединица царинарнице, уз сагласност директора Управе царина, и обавља друге послове које му он нареди.

У зависности од величине царинарнице управник може имати једног или два помоћника управника – координатора. Уколико постоји само један помоћник управника – координатор, његов задатак је да замењује управника у одсуству, да решава стручна питања и проблеме који су везани за рад царинарнице, да обавља послове које је по овлашћењу добио од управника царинарнице, да даје предлоге за бољи рад. За свој рад он је директно одговоран управнику царинарнице. Помоћника управника поставља директор Управе царина на предлог управника царинарнице.

Уколико у царинарници има два помоћника управника – координатора, сваки од њих одговоран је за свој делокруг рада, јер један може бити одговоран за рад робних и граничних царинских испостава, а други за рад интерне ревизије, одсека за царинско управни и прекршајни поступак, одсека за опште, материјалне и финансијске послове. Подела послова помоћника управника – координатора у оквиру царинарнице зависи од унутрашњег уређења и систематизације радних места у Управи царине.

Робне царинске испоставе или реферати налазе се у градовима где има више привредних предузећа, пољопривредних комбината, предузетника и сл. У појединим градовима налази се и већи број робних царинских испостава и реферата – тако у Нишу има три робне царинске испоставе и реферата, а у Београду их има око четрнаест.

У робним царинским испоставама и рефератима врши се царињење робе за правна лица у увозу и извозу, царињење робе за активно и пасивно оплемењивање, као и царињење робе која се прерађује под царинском контролом. Царини се роба за домаћа и страна физичка лица. Приликом царињења робе врши се преглед и контрола поднете царинске документације, узорковање робе ради њеног тачног сврставања по царинској тарифи, ускладиштење робе у јавним и приватним царинским складиштима, преглед робе на превозним средствима и у јавним и приватним складиштима. Води се рачуна да ли је правилно утврђена царинска вредност, јер је то битно за наплату царине и осталих дажбина и пуњење буџета у пуном износу.

Граничне царинске испоставе, како сама реч каже, налазе се на самим граничним прелазима у друмском, воденом и ваздушном саобраћају. Гранични прелази су места одређена за прелажење државне границе, са важећом путном исправом и у време одређено за вршење саобраћаја (Јандрић, 2003). Гранични прелази могу бити међународни и погранични. Међународни гранични прелази могу бити реални, тј. стварно се налазе

на граници, или фиктивни, а то значи да се налазе унутар територије где се могу заустављати транспортна средства, као што су аеродроми, речне луке и сл. Могу бити и погранични гранични прелази преко којих наши и страни држављани прелазе границу ради боравка у одређеној зони суседне државе, односно у одређеној зони наше земље (Јандрић, 2003). На граничном прелазу поред царинске службе ради и погранична полиција, инспекцијске службе, шпедитери – царински агенти.

У граничним царинским испоставама врши се преглед и контрола путника, робе и превозних средстава који прелазе државну границу, врши се девизна контрола домаћих и страних путника, евиденција изласка и уласка превозних средстава из и у земљу, контрола поседовања дозвола за међународни превоз ствари, врши се преглед и претрес превозних средстава, преглед и претрес путника, врши се царињење робе коју путници носе са собом у путничком промету.

Одсек за управни поступак у царинарници може бити самосталан или се може налазити у оквиру Одсека за царинско-управни и прекршајни поступак. Царинско-управни поступак води се у царинарницама, као подручним органима у првом степену. У Одсеку за царинско-управни поступак покретање поступка врши се на захтев странке која је учествовала у царинском поступку или по службеној дужности. На основу прикупљених чињеница, доказа и приложене документације, Одсек за управни поступак доноси решење које може да се односи на измену података у царинским исправама, на наплату царине и осталих дажбина, на повраћај царине и осталих дажбина.

Одсек за царинске прекршаје у царинарници може бити самосталан или се може налазити у оквиру Одсека за царинско-управно прекршајни поступак. Царинско прекршајни поступак води се у царинарници, где се врши саслушање странака које су посредно или непосредно укључене у царински прекршај, утврђују се чињенице и докази на основу чега се доноси решење о царинском прекршају. Царинско прекршајни поступак води се искључиво на основу записника о царинском прекршају или на основу пријаве од стране другог државног органа.

Приликом вођења прекршајног поступка може се донети одлука о одузимању превозног средства уколико су коришћене нефабричке шупљине за скривање робе или уколико су фабричке шупљине коришћене за скривање робе, а њихова вредност прелази једну трећину вредности превозног средства.

Одсек за опште, кадровске и материјално финансијске послове, поред кадровске евиденције коју води за сваког царинског службеника, по налогу управника покреће дисциплинске поступке, предлаже награђивање царинских службеника, доноси решења о премештају, о унапређењу и смењивању царинских службеника, о формирању разних комисија, води

рачуна о приливу средстава на евидентни и депозитни рачун царинарнице, обрачунава плате, породилска боловања, ради распоредна решења по основу продаје робе, врши повраћај погрешно уплаћених средстава на депозитни рачун царинарнице.

У оквиру царинарница постоје одређене организационе јединице којима је седиште у царинирници, али су везане за Управу царина, као што су:

- царинска лабораторија;
- екстерна ревизија;
- одсек за координацију рада информационог система,
- одсек за сузбијање кријумчарења;
- царинске истраге;
- анализа ризика, и
- обавештајно одељење.

Све наведене организационе јединице на свом челу имају шефове испостава, реферата одсека или група, који за свој рад, у зависности од организације посла, одговарају управнику царинарнице или начелницима одељења у Управи царина.

Корупција на царини на граничном прелазу

Облици корупције на царини представљају различите начине злоупотребе службеног положаја, при чему царински службеник остварује одређену корист, а не обавља службену радњу на онај начин како је то прописано *Царинским законом* (Службени гласник РС, бр. 73/2003). Корупција потиче од латинске речи *corruptio* (Стојановић, 2002) што значи поткупљивање, поквареност, изопаченост, док је латинска реч *corruptus* (Вујаклија, 1980:472) везана за личност, јединку, и за људе који су покварени, потплаћени, подмићени (Симић, Јовашевић, 2008:51; Јовашевић, 2008:857). Корупција, иако у различитим земљама има различите називе, представља незакониту радњу која треба да се санкционише позитивним правним прописима, тј. уређењем односа политичких институција и правног система према економији (Јончић, 2010:62). У даљем излагању биће указано на облике корупције на царини који постоје на садашњем нивоу развоја царинске службе.

Према мишљењу Сјузан Роуз Ејкерман, корупција на царини има два општа облика – први облик представља крађу државних ресурса, односно у буџет се прослеђује само део новца који је наплаћен од увозника, док је други облик изнуда мита од увозника, где се као најчешћи проблем наводи проблем са увозном документацијом (Rose-Ackerman, 2008:541).

Према писању проф. Ернеста Саване и анализи *modus operandi* криминалаца, проневера може бити крајњи резултат злочина, а да би се то

постигло потребна је корупција (царинских службеника). Потом, често следи и прање новца, јер добит од проневере мора бити чиста (Нешић, 1998:579).

Облици корупције на царини могу се поделити на:

- корупцију на граничном прелазу у путничком промету и робном промету;
- корупцију код царињења у робној царинској испостави;
- корупцију приликом вођења царинско-прекршајног поступка;
- корупцију приликом вођења царинско-управног поступка;
- корупцију у реферату продаје робе;
- корупцију у царинској лабораторији, и
- корупцију у Управи царина.

О облицима корупције на царини има врло мало писаних докумената или стручне литературе, а један од разлога је тај што нико не жели да се озбиљно, стручно и непристрасно бави овим проблемом. Облике корупције на царини најбоље могу описати и објаснити људи који су радили у царинској служби и који су имали прилике да се сретну и боре против различитих облика корупције.

Царински службеници који раде на граничним прелазима подложни су корупцији зато што су у непосредном контакту са домаћим и страним путницима који прелазе државну границу, при чему се поједини путници приликом уноса или износа робе, уноса или износа девиза и динара у одређеном моменту не придржавају важећих позитивних прописа, што даје могућност царинском службенику да злоупотреби службени положај.

Корупција на царини на граничном прелазу у путничком и робном промету може се јавити у следећим случајевима:

1. Према одредбама чл. 192, т. 2 *Царинског закона*, домаћи путници поред предмета личног пртљага могу унети из иностранства предмете који нису намењени препродаји без плаћања царине ако је роба у вредности до 100 еура. Царински службеник врши преглед путника у превозном средству (камиону, аутобусу, комбију, путничком аутомобилу, возу и сл.) и пушта путнике да унесу робу вредности веће од 100 еура или дозвољава да путници унесу робу трговачког карактера при чему врши злоупотребу службеног положаја, уз могућност примања мита у новцу или роби (Сл. гласник РС, бр. 127/2003).
2. Домаћи путник, у складу са чл. 60, ст. 1 *Уредбе о царински дозвољеном поступању* (Сл. гласник РС, бр. 127/2003), може унети предмете за домаћинство у вредности до 3.000 еура. Царински службеник може оцаринити путника у путничком промету на мањи износ

од стварног који би требао одредити, тако што одређује царинску основицу у износу од 15.000 динара, док реална вредност робе по фактури, листи вредности и сл., износи 50.000 динара. Тиме је мање наплатио царину за 10.000 динара (царина на робу од 15.000 динара износи приближно 5.000 динара, а за робу од 50.000 динара царина износи приближно 15.000 динара). Међутим, царински службеник може оцаринити робу трговачког карактера, иако таква роба не може да се царини јер може бити намењена препродаји, у складу са чл. 192, ст. 2 *Царинског закона*. Такав је случај када путник приликом прегледа робе покаже 25 кошуља, 25 фармерица, 50 мајица са кратким рукавима, 10 боксова цигарета и 5 литара вискија. У оба случаја царински службеник чини злоупотребу службеног положаја, уз могућност примања мита у новцу или роби.

3. Према одредби чл. 60, ст. 3 *Уредбе о царински дозвољеном поступању*, царински службеник у обрачуну увозних дажбина уписује: име и презиме путника, вредност робе, износ увозних и других дажбина, место и датум издавања, као и уобичајени трговачки назив робе. Међутим, царински службеник најчешће у друмском саобраћају робу свих путника у аутобусу царини на један обрачун увозних дажбина, тако да у случају да се у унутрашњости царинског подручја врши накнадна контрола аутобуса или комби возила не зна се коју робу је који путник унео приликом преласка царинске линије, шта представља домаћу, а шта страну увозну робу и не може се преконтролисати да ли је правилно наплаћена царина, да ли је било робе трговачког карактера и сл.
4. Путник је дужан да при преласку царинске линије пријави лични пртљаг и све ствари које са собом носи у складу са чл. 54, ст. 1 *Уредбе о царински дозвољеном поступању*, а ствари које путник није пријавио до тренутка кад га је овлашћени царински службеник позвао да покаже сматрају се непријављеним према одредбама чл. 54, ст. 3 ове *Уредбе*. Царински службеник приступа прегледу робе и превозног средства, том приликом проналази скривену или непријављену робу, а ствари које нису пријављене а пронађене су приликом прегледа, односно личног претреса, привремено се одузимају до завршетка одговарајућег поступка према одредбама чл. 56, ст. 3 *Уредбе о царински дозвољеном поступању*, и саставља се записник о царинском прекршају. Међутим, царински службеник се на лицу места договара са прекршиоцем да не пише записник о царинском прекршају и да не одузима робу, већ приступа царинењу, или се са прекршиоцем договара да не пише записник на име већ на Н. Н. лице (непознат извршилац прекршаја), чиме

путнику чини услугу да се не води царински прекршајни поступак против њега, и у поступку путник буде кажњен извесном новчаном сумом у зависности од вредности прекршаја. У овом случају царински службеник чини злоупотребу службеног положаја, уз могућност добијања мита у новцу или роби.

5. Царински службеник и путник договарају се унапред у које време ће се доћи на гранични прелаз, у којој од колона ће се појавити путник да би се извршио „преглед” робе, или се уопште не изврши преглед, при чему је циљ да се пренесе сакривена или делимично сакривена роба веће вредности, као што су електронски делови или склопови, делови медицинске или стоматолошке опреме, лекови (цитостатици, анаболици, хормони и сл.). Уколико се ради о пошиљкама веће вредности, пропуштање пошиљке је унапред договорено, често унапред и плаћено, а услуга се своди на тзв. „махање”, што се у жаргону цариника назива „yama” (Беговић et al., 2002:105). Уколико царински службеник са намером врши пропуштање робе, чини злоупотребу службеног положаја, уз могућност добијања мита, најчешће у новцу.²
6. Царински орган врши контролу изношења из Републике Србије и уношења у Републику Србију ефективног страног новца, динара, чекова и хартија од вредности у путничком, робном и поштанском саобраћају, у складу са чл. 47 *Закона о девизном пословању* (Сл гласник РС, бр. 62/2006). Резидент и нерезидент – физичко лице може износити у иностранство ефективни страни новац до износа од 10.000 еура, односно противвредност у другој страниој валути према одредбама тач. 10 и 12 *Одлуке о условима за личне и физичке преносе средстава плаћања у иностранство и из иностранства* (Сл гласник РС, бр. 67/2006). Уколико приликом личног претреса, прегледом превозног средства и робе пронађе непријављене или скривене девизе или динаре, или пронађе девизе или динаре који прелазе износ који је прописала Народна банка Србије, царински службеник на граничном прелазу привремено одузима од резидента и нерезидента, уз издавање потврде, динаре и ефективни страни новац, чекове и хартије од вредности које гласе на страну валуту, у складу са чл. 48 *Закона о девизном пословању*. Међутим, царински службеник, у договору са путником, враћа му сва девизна средства и не пише записник о одузимању девиза или динара, или у запи-

² На граничном прелазу Вршка Чука, 2000. године, два царинска службеника пустила су бугарског држављанина да унесе у наше царинско подручје робу трговачког карактера, без наплате царине и осталих дажбина, при чему су царински службеници добили накнаду у износу од 20-30 немачких марака. Бугарски држављанин је у више наврата преносио робу трговачког карактера код истих царинских службеника. Против царинских службеника вођен је кривични поступак у коме су осуђени на неколико месеци затворске казне.

- сник уписује да је новац пријавио, иако га није пријавио, чиме му омогућава да врати одређени износ девиза након окончања поступка код девизног инспектора. Уколико царински службеник учини наведену радњу, то представља злоупотребу службеног положаја, уз могућност добијања мита, најчешће у новцу.
7. Страни држављани који износе купљена добра у вредности преко 150 еура, у динарској противвредности, по средњем курсу Народне банке Србије, укључујући и ПДВ (порез на додату вредност), и уколико та добра износе у року од три месеца од дана куповине, имају право на рефакцију пореза на додату вредност, у складу са чл. 24, тач. 4 *Закона о порезу на додату вредност* (Сл. гласник РС, бр. 84/2004). Да би се извршио повраћај ПДВ-а, потребно је да царински службеник изврши оверу обрасца РЕФ-4, међутим, може се десити да царински службеник тражи надокнаду да би се оверио образац РЕФ-4, чиме чини злоупотребу службеног положаја, са могућношћу узимања мита, најчешће у новцу.
 8. Царински службеник, на основу података у путној исправи или на основу пријаве боравка у иностранству, утврђује право на привремено унос робе за домаће држављане на привременом раду у иностранству, у складу са чл. 65, ст. 1, 2, 4 *Уредбе о царински дозвољеном поступању*. Путник уписује у списак ствари робу коју привремено уноси, а то су најчешће телевизор, компјутер, камера, фотоапарат и сл. Овлашћени царински службеник савјерује податке из списка ствари, потписује га и оверава печатом, а у путној исправи на страни за забелешке, ставља скраћеницу „PUR” (привремено унео робу), у складу са чл. 65, ст. 1, 2, 4 *Уредбе о царински дозвољеном поступању*. Приликом првог изласка из земље домаћи путник на привременом раду у иностранству мора изнети сву робу која је наведена у списку, међутим, злоупотребом царинског службеника поништава се ознака „PUR” у пасошу иако роба у целисти или делимично није изнета из земље, чиме је омогућено домаћем путнику да унесе робу без наплате царине и осталих дажбина са могућношћу узимања мита у новцу или роби, од стране царинског службеника.
 9. Лице које уноси робу у царинско подручије дужно је да робу пријави и без одлагања превезе путем, на начин и у року који одреди царински орган, до царинарнице или до другог места које овај орган одреди или одобри, или у слободну зону, према одредби чл. 64, ст. 1 *Царинског закона*. Царински службеник на граничном прелазу пропушта камион без пријављивања робе и не евидентира га у информациони систем (компјутер), чиме се омогућава увоз робе без наплате царине и без осталих дажбина. У другом случају форми-

рају се царинска документа која прате робу до места одредишта, али их царински службеник не уноси у систем. Уколико настане проблем, царински службеник уноси са закашњењем документа у систем, а уколико нема проблема и роба стигне на одредиште, у наше царинско подручје, без наплате царине и осталих дажбина, уништавају се царинска документа и роба улази неевидентирани, а цариник вршећи овакву радњу чини злоупотребу службеног положаја уз адекватну надокнаду.³

10. Лице које улази у земљу дужно је да приликом уласка пријави робу коју превози у превозном или преносном средству. Царинском службенику се подноси документ за транзитирање робе кроз нашу земљу (ЈСИ ТР), јединствена царинска исправа – прави транзит, уноси се документ у систем (компјутер), један примерак документа задржава царински службеник, а остале примерке враћа превознику и документ прати робу до излазне граничне испостава. Заинтересоване стране у послу које се налазе у нашем царинском подручју у договору са возачем скидају робу са камиона, не оштећујући царинско обележје (царинску пломбу)⁴, а камион без робе долази на прелаз у договорено време, где царински службеник потврђује иступ робе из земље иако робе нема у превозном средству, и омогућава да роба без наплате царине и осталих дажбина остане у земљи. Напомиње се да превозно средство не мора да дође на прелаз, већ се на граничном прелазу могу појавити или донети само царински папири, а царински службеник их уноси у систем као да је превозно средство дошло на гранични прелаз и иступило из земље. Наведеним поступком царински службеник врши злоупотребу службеног положаја уз примање мита, најчешће у новцу.⁵
11. Страни превозник чије је седиште на територији земље са којом је закључен уговор о међународном превозу ствари може да обавља међународни превоз ствари на територији СРЈ на основу дозво-

³ Вести Б92, дана 6. 6. 2007. објавиле су да је због шверца цигарета у афери „Мрежа” ухапшено 8 особа, од којих су три царинска службеника за које се основано сумња да су омогућили улазак цигарета без царинског евидентирања. Основано се сумња да је само током 1996. године пропуштено 76 шлепера са цигаретама, вредности око четрнаест милиона марака. Све цигарете пласиране су илегално на тржишту Србије.

⁴ Царинска пломба ставља се на камион, комби, контејнер да се роба не би узела испод царинског надзора, односно скинула из превозног средства.

⁵ Дневни лист „Глас јавности” дана 27. 12. 2006. објавио је да је у петак, 22. децембра 2006. године, ухапшено 15 радника Управе царине због сумње да су фалсификовали документацију и лажно приказали улазак и излазак камиона из Србије у БИХ на граничним прелазима Сремска Рача, Бадовинци и Мали Зворник. Инфо канал Б92 Вести, дана 28. 11. 2006. објавио је да је ухапшено 17 царинника, трговаца и власника продавница који су остварили огромну добит тако што су легално увозили робу, па од царине набављали потврде којима су фиктивно извозили ту робу. На овај начин избегнуто је плаћање свих обавеза, а нелегална роба је претворена у црну робу, шверцовану робу и без икаквих проблема је дистрибуирана.

ле за међународни јавни превоз ствари, коју издаје орган надлежан за послове саобраћаја према одредбама чл. 42, ст. 2 *Закона о међународном превозу у друмском саобраћају* (Сл. гласник РС, бр. 101/2005). Дозволе за међународни јавни превоз ствари могу бити билатералне, транзитне, универзалне и за трећу земљу. Дозвола углавном важи за један улазак и излазак из земље и уколико царински службеник не поништи дозволу на улазу и излазу из земље, превозник је може поново користити. Међутим, дешава се да царински службеник пусти превозно средство без дозволе. У оба случаја царински службеник чини злоупотребу службеног положаја, зато што ће царински орган на граничном прелазу, ако утврди да страни превозник при уласку, односно изласку из Србије нема у страном возилу оригинал важеће дозволе за међународни јавни превоз путника или ствари или оригинал друге одговарајуће исправе, забранити улазак страног возила у Србију, у складу са чл. 64, ст. 1 *Закона о међународном превозу у друмском саобраћају*.

12. За страном возило које користи путеве у Србији на граничном прелазу плаћа се накнада за коришћење путева чију висину утврђује Влада према одредбама чл. 51, ст. 1 *Закона о међународном превозу у друмском саобраћају*. У царинском жаргону она се назива „друмска такса”. Висина друмске таксе одређује се према тежини возила, километражи коју ће страном превозно средство прећи на територији Србије, а износ се наплаћује у еврима одредбом Владе Србије. Царински службеници на граничним прелазима врше мерење превозног средства на ваги како би могли правилно да одреде износ друмске таксе, свако мање наплаћивање друмске таксе представља злоупотребу службеног положаја. У појединим случајевима, уколико се измери камион и тежина пређе 40 t, возач у договору са царинским службеником истоварује резервне тачкове, алат, гориво и сл. како би поновним доласком на вагу имао тежину мању од 40 t. Уколико је тежина преко 40 t, не може се ући у земљу без посебног одобрења и дозволе Министарства за саобраћај и телекомуникације. Уколико царински службеник пропусти превозно средство са тежином већом од 40 t, чини злоупотребу службеног положаја.
13. У поступку извоза царински орган одобрава изношење домаће робе из царинског подручја, у складу са чл. 182, ст. 1 *Царинског закона*. Извозна декларација подноси се царинском органу надлежном према седишту или пребивалишту извозника, или према месту у коме се роба пакује, односно утоварује за извоз, у складу са чл. 182, ст. 5 *Царинског закона*. Извозник у редовном царинском поступку врши извозно царинење робе и у робној царинској испостави подноси се извозна декларација. На граничном прела-

зу царински службеник дужан је да изврши потврду иступа робе из земље. Међутим, ако је роба истоварена и остала у земљи, а царински службеник изврши потврду иступа, чини злоупотребу службеног положаја. Превозно средство може али не мора доћи на прелаз. Извозник остварује добит због плаћања пореза на додату вредност, јер се ПДВ не плаћа на промет добара које обвезник или треће лице по његовом налогу, шаље или отпрема у иностранство, према одредбама чл. 24, ст.1, тач. 2 и 3 *Закона о порезу на додату вредност*. Овакав поступак примењује се код вредније робе, јер је тада и већи износ пореза на додату вредност који се не наплаћује, а уједно таква роба остаје у земљи и продаје се на црно на нашем тржишту. Наведеним поступком царински службеник чини злоупотребу службеног положаја.

14. Царински службеник је до 2002. године имао обавезу прегледа робе у сваком превозном средству, а од 2002. године уводи се селективни преглед робе, односно дискреционо право царинског службеника коју ће робу прегледати. Међутим, развојем информационог система и анализе ризика, у појединим случајевима компјутер – систем сам даје налог царинском службенику коју врсту прегледа да изврши, као, на пример, потпун физички преглед, делимичан физички преглед, потпун физички преглед и преглед документације и сл. Постоји могућност да царинском службенику систем наложи потпун физички преглед, а он сам смањи на нижи степен прегледа, односно делимичан физички преглед, све у циљу да одређену робу која није пријављена пропусти да уђе у земљу без наплате царине и осталих дажбина. Уколико би царински службеник савесно извршио потпун физички преглед и утврдио да у превозном средству има вишка робе, морао би да пише записник о царинском прекршају. Царински службеник пребацавањем на делимичан физички преглед даје себи могућност да прегледа само део робе која је исправно пријављена, док се роба која није исправно пријављена уопште не контролише. Код оваквог начина корупције постоји директна веза између увозника, шпедитера и царинског службеника.
15. Царински службеник који ради на улазу или излазу из земље на граничном прелазу, без обзира да ли се ради о путничком или теретном саобраћају, почиње да тражи, поред потребних, и још нека непотребна документа, а све у циљу да се створи гужва или успори промет. Најчешће се овај поступак примењује у робном промету, а циљ је да се од возача или увозника добије поклон или надокнада како би се брже урадио посао или пустио возач преко реда. Успоравање промета ради добијања надокнаде представља

- најједноставнији вид злоупотребе службеног положаја, а све у циљу добијања мита.⁶
16. Један од опасних видова корупције на царини на граничном прелазу је када царински службеник иде приватно у иностранство и то искористи за нелегалан увоз робе у земљу, у сопственом или туђем превозном средству. Царински службеник када дође на гранични прелаз, свом колеги не пријављује робу за царињење већ, рачунајући на колегијални однос, злоупотребљава коректност колеге и обмањује га. Царински службеници који раде овакву врсту нелегалног увоза углавном шверцују атрактивну робу, као што су цигарете, алкохолна пића, кафа, мобилни телефони, лекови, електронске компоненте и сл., а након тога ту робу препродају на нашој територији и стичу личну корист, или примају извесну надокнаду од наручиоца за извршени посао преноса шверцоване робе.⁷
17. У свим видовима саобраћаја могућа је повезаност између царинских службеника и возног особља (машиновође, кондуктера, капетана пловила или ваздухоплова, возача аутобуса и сл.), при чему царински службеник не врши контролу превозног средства а зна да у њему постоји роба која није пријављена. У овом случају углавном се ради о атрактивној роби, као што су лекови, петарде, текстил, мобилни телефони и сл. Роба која се нелегално преноси не мора бити власништво возног особља, већ може бити власништво неког путника, при чему возно особље добија одређену надокнаду за обављени посао. Када воз који превози путнике стигне из иностранства у граничну железничку станицу, овлашћени царински службеници одмах врше преглед локомотиве, моторних кола, службених кола и возног особља, према одредби чл. 134, ст. 1 *Уредбе о царински дозвољеном поступању*. Царински службеник је дужан да на исти начин преконтролише и остала превозна средства и особље превозног средства.

Корупција у путничком промету на граници карактерише се учеста-лошћу и мањим вредностима по обављеном послу, тако да у збиру износ

⁶ Дневни лист „Вечерње новости“ дана 12. 4. 2009. године објавио је да је у царинској испостави Мокрање тога дана ухапшено 9 царинских службеника и 6 пограничних полицајаца, јер су бугарским возачима камиона наплаћивали 10, односно 5 еура за прелазак камиона преко државне границе, а десет дана пре тога узимали су износ од 20 еура за прелазак бугарских камиона преко државне границе. Уколико возачи не би дали адекватну надокнаду, царински службеници и погранични полицајци успоравали би или онемогућавали пропуштање таквог возила преко државне границе.

⁷ Царински службеник Републике Србије ухапшен је јуна 2004. године приликом уласка у Републику Македонију из правца Грчке са 497 мобилних телефона који су били сакривени у путничком аутомобилу марке Волксваген. Роба је била намењена тржишту Републике Србије. Претпостављало се да је царински службеник обављао превоз шверцоване робе за себе или за другог, па је након вођења дисциплиноског поступка добио отказ у царинској служби.

мита може бити велики. Не постоје поуздани подаци о учешћу корупције у путничком саобраћају, али највећи број процена указује да то износи преко 50% укупне корупције на царини (Беговић et al., 2002:103). Корупцију у путничком промету на граници најчешће карактеришу случајеви у којима учествују појединачно царински службеници и ту се врло тешко открива корупција јер се посао обавља најчешће „један на један“, и то између познатих учесника у послу, цариника и увозника. Корупција у робном промету на граници може у већој мери да штети држави и друштву – тако су, на пример, крајем 2006. године, ухапшена 24 царинска службеника који су радили на граничним прелазима, или су посредно или непосредно контролисали робу која улази у нашу земљу или транзитира. Хапшења су била везана за истовар робе у земљи без оштећења царинских пломби, као и за потврђивање фиктивног иступа робе из земље. Истовремено, у робним царинским испоставама у унутрашњости ухапшено је 5 царинских службеника због фалсификовања докумената и царињења возила без ЕУРО-3 мотора.

Током 2007. године ухапшено је 9 пограничних полицајаца и 3 царинска службеника због основане сумње да су омугућили нелегалан увоз нафтних деривата и цигарета.

У току 2008. године ухапшен је 1 царински службеник и 4 погранична полицајца јер се основано сумња да су пуштали да у царинско подручје уђе роба без наплате царине и осталих дажбина, уз одговарајућу надокнаду.

У току 2009. године ухапшено је 19 пограничних полицајаца и 13 царинских службеника зато што се основано сумња да су пропуштали да у царинско подручје уђе роба без наплате царине и осталих дажбина, или су условљавали возаче да плате извесну надокнаду да би брже прешли преко граничног прелаза.

Велики број царинских службеника који су радили на граничним прелазима ухапшен је у периоду од 2006-2009. године, а знатно мањи број царинских службеника ухапшен је у робним царинским испоставама у унутрашњости. Међутим, иако је велики ризик и изазов радити на граничном прелазу, све већи број царинских службеника и даље жели, тражи и инсистира да искључиво ради на граничном прелазу, што указује да је корупција на граничном прелазу на царини још увек изражена и заступљена у великој мери.

На основу наведеног може се видети да постоје бројни облици корупције на царини на граничном прелазу и да то представља најосетљивији део службе на који треба обратити посебну пажњу, и где се морају чешће вршити контроле, пратити и анализирати рад царинских службеника и уочавати појаве нових облика корупције, како би могле да се примене адекватне мере за њено сузбијање.

Закључак

Облици корупције на царини на граничном прелазу мењају се и прилагођавају у зависности од услова у којима се одвијају и времена у коме се одвијају. Поједини облици корупције на граничним прелазима на царини који постоје данас, постојали су и у периоду између два светска рата, као и у периоду након Другог светског рата.

Уколико држава жели да се успешно бори против корупције на царини, мора предузети мере које треба да буду планске, дуготрајне, организоване, систематске и морају укључити цело друштво.

Држава у борби против корупције на царини треба да доноси јасне, прецизне и дуготрајне законе и пратеће прописе, да омогући несметан рад државне ревизорске институције, поврати контролну улогу буџетске инспекције, утиче на смањење царинских и пореских стопа, омогући независност судства, деполитизује царинску службу, омогући несметан рад Агенције и Савета за борбу против корупције и слободан приступ информацијама од јавног значаја, развије улогу омбудсмана и сл.

Управа царина треба да тежи превасходно превентивним мерама како би спречила настајање појединих облика корупције и постојеће облике корупције, док репресивне мере примењује држава тек када су поједини царински службеници у дужем или краћем временском периоду укључени у коруптивну делатност.

Управа царина би требало да буде најодговорнија у предузимању мера у борби против корупције и то: развојем информационог система царинске службе, адекватним вођењем кадровске политике, појачаним радом унутрашње контроле, развијањем међународне царинске сарадње са другим царинским администрацијама, побољшањем материјалог положаја царинске службе. Управа царина треба да прати резултате рада царинских службеника, врши њихове периодичне ротације на радним местима, побољша сарадњу са средствима јавног информисања, ојача улогу контролних органа у царинској служби (екстерне ревизије, интерне ревизије, ревизије Управе царине и сл.), развије систем оцене радног учинка, спречи одлив стручних кадрова из царинске службе, врши перманентну обуку царинских службеника, указује им и обучава их у вези са појавним облицима корупције, затим да побољша техничку опремљеност царинских испостава на граничним прелазима и сл.

Управа царина је један од битних учесника у интегрисаном управљању границом. Интегрисаним управљањем границом мора се дефинисати тачна подела посла на граници у смислу која служба и у којој мери има одређене ингеренције, а већ су дефинисане области сарадње свих служби на граници, нивои сарадње ових служби, дефинисана је размена информација, стручна и техничка сарадња, заједничко деловање и поступање у

ванредним ситуацијама. Правилном применом интегрисаног управљања границом од стране свих служби које раде на граници у знатној мери може се смањити корупција на граничним прелазима не само на царини, већ и код осталих служби које раде на граничном прелазу.

Управа царина, њено руководство, управници царинарница, као и руководиоци у самим царинарницама морају бити носиоци борбе против корупције. Поједине мере у борби против корупције Управа царина може предузети и сама, чиме у знатној мери може утицати на њено смањење. Борбу против корупције на царини не могу да воде појединци, јер ће за кратко време бити изложени подсмеху, омаловажавању, корумпирани појединци ће покушати да их компромитују и сл. Борба против корупције на царини захтева превасходну одговорност руководства царинске службе и њене жеље и воље да се ухвати у коштац са овим проблемом.

Спорост у предузимању мера у борби против корупције на царини може довести до споријег укључивања Србије у међународне институције, до делимичне изолованости од приступних и развојних фондова Европске уније, одлива стручних и квалитетних кадрова и сл.

Предузимањем адекватних мера у борби против корупције од стране државе и Управе царина омогућила би се боља наплата царине и осталих дажбина, што би условило континуирано пуњење буџета, нормално финансирање свих буџетских корисника и нормално функционисање свих државних органа.

Република Србија и царинска служба морају у што краћем року да предузму мере у борби против корупције на царини како би ову корупцију довели у друштвено прихватљиве оквире, и како би Србија што пре могла да постане равноправни члан ЕУ и да се прилагоди правилима понашања која важе за земље чланице Европске уније.

Литература:

1. Беговић, Б., Васовић, М., Вуковић, С., Мијатовић, Б., Сепи, Р., (2002). *Корупција на царини*, Центар за либерално демократске студије, Београд.
2. *Царински закон*, Службени гласник РС, бр. 73/2003.
3. Јандрић, Ђ., (2003). *Управно право (област унутрашњих послова)*, МУП – Средња школа унутрашњих послова, Сремска Каменица.
4. Јончић, В., (2010). *Легитимизација корупције као чинилац повреде људских права*, НБП – Журнал за криминалистику и право, год. 15, бр. 1, стр 43-62.
5. Јовашевић, Д., (2008). *Корупција у правној теорији и пракси*, Теме, год. XXXII, бр. 4, стр. 849-866.

6. Нешић, Љ., (1998). *Учење од коруптираних како би их сузбили (победили): Међузависност преваре, прања новца и корупције у Европи*, Безбедност, год. 40, бр. 4/98, стр. 579-598.
7. *Одлука о условима за личне и физичке преносе средстава плаћања у иностранству и из иностранства*, Сл. гласник РС, бр. 67/2006.
8. Rose-Ackerman, S., (2008). *Економија корупције*, Међународни зборник, Фонд за отворено друштво, Службени гласник, Београд.
9. Симић, И., Јовашевић, Д., (2008). *Кривична дела корупције и казнена политика судова у републици Србији*, Безбедност, год. 50, бр. 4/2008, стр. 50-65.
10. Стојановић, О., (2002). *Римско право*, Правни факултет, Београд.
11. *Уредба о царински дозвољеном поступању са царинском робом, пуштању царинске робе и наплати царинског дуга*, Сл. гласник РС, бр. 127/2003.
12. Вујаклија, М., (1980). *Лексикон страних речи и израза*, Београд.
13. *Закон о девизном пословању*, Сл. гласник РС, бр. 62/2006.
14. *Закон о порезу на додату вредност*, Сл. гласник РС, бр. 84/2004.
15. *Закон о међународном превозу у друмском саобраћају*, Сл. гласник РС, бр. 101/2005.

FORMS OF CORRUPTION AT THE CUSTOMS

Abstract: *A small number of authors in our country wants to write and point out to the problem of corruption, so in this paper we want to point out that the problem of corruption at the customs exists and that it is particularly prominent in the work of operative section of the Customs Service, among customs officers and in customs branch offices. Diversity of forms corruption at the customs at the border crossings and their introduction, requires the application of adequate measures to combat corruption, which would lead to more effective collection of customs duties and other taxes, the continuous charge of the budget and the normal functioning of the state and its organs.*

Key Words: *corruption, Customs Service, customs officer, border crossing, Customs Service Management*

Мр Станимир ЖИВАНОВИЋ,
Сектор за ванредне ситуације – Одељење у Бору

УДК 630*432
Прегледни научни рад
Примљено: 30.8.2010.

Фактори ризика шума од пожара

Апстракт: Један од стратешких циљева Републике Србије и концепција трајног развоја шумарства је очување шумских екосистема на принципима одрживог развоја. Интегрално газдовање овим системима подразумева нови холистички приступ који обухвата и интегрише све активности везане за шумске пожаре које се спроводе пре пожара (превенција), за време пожара (управљање гашењем пожара) и после пожара (санација опожарене површине).

У раду је извршена анализа ризика и квантификација јачине утицаја елемената ризика шума од пожара. Анализом резултата досадашњих истраживања и расположивих статистичких података дошло се до закључка да је на подручју Републике Србије могућа дуга сезона пожара. Одговарајућа и потребна организованост, опремљеност и оспособљеност свих субјеката задужених за заштиту шума од пожара утиче на смањење броја пожара и површине захваћене пожаром.

Кључне речи: шума, пожар, фактори ризика.

Увод

Ризик је могућност настајања околности или нежељеног догађаја који у случају остваривања могу битно да наруше или угрозе људске животе, материјална добра и функционисање екосистема (Cooper et al., 1986). Уобичајено је да се фактор ризика у анализи скраћено назива ризик. Тако дефинисан ризик обухвата вероватноћу догађаја који изазива губитак или вредност губитка. Ризик се јавља код свих система и условљен је постојањем извора потенцијалне опасности, дејством (утицајем) елемената опасности, вредновањем степена елемената опасности и експозицијом људи и животне средине деловању елемената опасности. Системска анализа ризика подразумева: анализу ризика, оцену ризика и управљање ризиком.

Пожари су једна од највећих опасности по становништво и материјална добра (Радовић, 2007:140). Ризик настанка и неконтролисаног ширења пожара у шуми зависи од више измењивих и сталних фактора. Оцена ри-

зика шума од пожара се може извршити на основу следећих елемената (Реџић et al., 1987; Бертовић et al., 1997):

- вегетација (заступљеност врста дрвећа);
- антропогени фактор (ризик од човека);
- клима;
- сушни период;
- подлога (матични супстрат и тип земљишта);
- орографија;
- шумски ред;
- природне појаве које утичу на настанак пожара, и
- хронологија пожара на посматраном подручју.

Сваки од наведених фактора ризика у већој или мањој мери, појединачно и/или у међусобној зависности, утиче на угроженост шума од пожара.

Вегетација (заступљеност врста дрвећа)

Вегетација (заступљеност врста дрвећа) представља основу на коју директно и/или индиректно делују сви остали фактори и чине да шума буде у различитом степену угрожена од пожара. У зависности од врсте шумске вегетације, старости, начина узгоја, намени и др. различити су и степени опасности. У пракси је прихваћена подела шумске вегетације на четинарске, мешовите и лишћарске шуме (Васић, 1996). Због својих специфичности у погледу осетљивости на пожар одређене су и посебне форме шума (макија, гариг, шикара, шибљак и деградиране шуме) (Васић, 1996). Посебно су пожарно осетљиве четинарске шуме до 30 година старости као и деградиране шуме старости преко 60 година.

Шумски фонд подручја Србије је данас веома сиромашан у поређењу са стањем у прошлости, како у погледу врсте дрвећа, тако и квантитета и квалитета дрвне масе и сл. (Банковић et al., 2009).

Шумовитост Србије се мењала кроз историју. На основу расположивих података (Алексић et al., 2006) највећа шумовитост је била током Старог и Средњег века и износила је око 80% покривености површине шумом. Половином XX века шумовитост је била најмања и износила је 21,4%. Од 1953. године шумовитост расте, па је крајем XX века била око 29,1%. Шумовитост Србије је блиска светском просеку који износи 30%, а знатно је нижа од европског који достиже 46% (2000. год.).

У табели 1 је приказан преглед шумовитости у појединим државама Европе (Банковић et al., 2009).

Табела 1– Преглед шумовитости у појединим државама Европе

Држава	Шумовитост (%)	Површина шумских комплекса по становнику (ha/становнику)
Србија	29,1	0,30
Немачка	29,7	0,92
Француска	27,9	0,27
Швајцарска	28,0	0,54
Норвешка	28,9	6,93

У шумском фонду Србије највише су заступљене изданачке шуме са 64,7%, природне састојине високог порекла покривају 27,5%, а вештачки подигнуте састојине (са културама) 7,8% површине. Највећи удео природно обновљених високих шума имају: Швајцарска 87,9%, Словенија 77,3%, Аустрија 76,0% и Хрватска 71,8%. Учешће категорије изданаčkih шума у осталим државама је следеће: у Албанији 93,9%, Бугарској 10,0%, Хрватској 12,8%, Мађарској 29,0%, Италији 44,1%, Португалу 53,3%, Холандији 28,6%, Словенији 13,3%, Молдавији 19,0%, Русији 1,9% (Банковић et al., 2009).

Просечна густина шума у Србији је 939 стабала по 1 ha, при томе у високом природним шумама она је 596 ком/ha, у изданаčким шумама 1.090 ком/ha, а у вештачки подигнутим састојинама 896 ком/ha, (Банковић et al., 2009).

Националном инвентуром шума Србије (Банковић et al., 2009) установљено је 49 врста дрвећа, при чему доминирају лишћарске врсте (40) у односу на четинарске (9). При томе се може констатовати неравномерно присуство евидентираних врста дрвећа у укупном шумском фонду. У шумама Србије доминирају шуме букве које покривају 29,4%, потом шуме цера са 15,3%, шуме багрема, јасике и брезе са 9,9%, шуме китњака са 7,7%, шуме сладуна са 7,1%, шуме граба са 5,3%, шуме борова са 5,6%, шуме смрче са 3,8% и шуме јова са свега 0,3% укупно обрасле површине.

На основу података Републичког завода за статистику (*Статистички годишњак Србије*, 2009), може се закључити да је у државном власништву 48,8% шума, а у приватном 52,2% шума¹. Шуме у приватном власништву су са великом уситњеношћу поседа (просечна површина око 0,3 ha), а тиме и са великим бројем власника.

1 Однос државних и шума у приватом власништву у неким европским државама је следећи: Аустрија 17,5%:82,5%, Хрватска 75,5%:24,5%, Босна и Херцеговина 78,4%:21,6%, Чешка 84,1%:15,9%, Француска 26,2%:73,8%, Румунија 94,6%:5,4%, Словенија 30,0%:70,0%, Финска 28,9%:71,1% (2000. год.).

Основне карактеристике шума Србије које се могу издвојити су: доминација изданачких шума (64,7%), доминација чистих састојина (табела 2), доминација једнодобности шума (91,6%), неповољна старосна структура једнодобних шума, и присуство на великим површинама разређених (недовољно обраслих) састојинских категорија (27%) (Банковић et al., 2009).

Табела 2 – Стање шума по мешовитости, 2007. год.

Чисте састојине	Заступљености (%)
лишћара	59,0
четинара	8,7
Мешовите састојине	
лишћара	29,3
четинара	0,6
лишћара-четинара	2,4

Шумски екосистеми Србије изграђени су од око 250 аутохтоних дрвенастих врста (Стевановић et al., 1999), које према географско-флорним елементима припадају средње-европском, понтском и медитеранском елементу. Нажалост, на подручју Србије је велики број угрожених биљних врста. Утицајан елемент угрожавања биљних врста су и пожари, који су све чешћи на овим просторима.

Антропогени фактор (ризик од човека)

Присуство човека у шуми као „трећег лица” (туристи, пастири, ловци, сакупљачи споредних шумских плодова итд.) повећава опасност од појаве пожара. Та угроженост шума од човека нарочито долази до изражаја ако се његово присуство повећа и кроз активности које изискују паљење ватре (спаљивање стрништа, биљних отпадака и коришћење ватре за било које намене на отвореном простору). Шумски комплекси су највише присутни на планинама. Присутни садржаји утичу на различите функције планине у циљу задовољења све већих потреба човека. Умножавање функција планина доприноси обимности посета и продужењу сезоне присуства људи, чиме је и опасност од појаве пожара већа.

Сходно еколошким критеријумима, одређени простори под шумским екосистемима су издељени на наменске целине са дефинисаним облицима и степенима заштите. У Србији је до сада, на различите начине, стављено под одређени вид заштите око 6,1% територије Републике, од чега

5 националних паркова (Фрушка гора, Копаоник, Тара, Шар планина и Ђердап), 15 паркова природе, 50 строгих и 21 специјални резерват природе, 284 споменика природе, 16 предела изузетних одлика, 37 предела од културног и историјског значаја и 642 природне реткости (2007).

На подручју Србије се налази 161 општина са 4.706 насеља, од којих је 169 градских. Према подацима Републичког завода за статистику из 2002. године, на овом подручју живи 7.498.001 становника, од којих око 10,9% чини пољопривредно становништво. Просечна густина насељености на подручју Србије је 115 становника по km^2 . У периоду од 1953. године до 2002. године је дошло до смањења пољопривредног становништва са 66% на свега 10,9% укупног броја становништва. Просечна старост становништва је изнад 70,4 година што указује на дубоку демографску старост. Свакако да исказани статистички подаци, добијени извршеним пописом, не сагледавају тренутно стање присуства становника, с обзиром на одсутност великог броја грађана са ових простора, који се налазе на привременом раду у иностранству, школовању и сл.

Смањење пољопривредног у укупном становништву је утицало на квалитет и квантитет радова у пољопривреди (ратарство, сточарство). Узроци настајања ових односа су пад наталитета, миграције становништва, као и промашаји у развоју села и аграра (Тодоровић, 2008). Старосна структура становништва је таква да се осећа недостатак радне снаге у пољопривреди. Присутне демографске промене утицале су на смањену обрађеност пољопривредног земљишта и уређеност шума, чиме су се стекли погодни услови настанка и неконтролисаног ширења пожара на велике површине.

Присуство и кретање становништва на одређеном подручју је условљено и изграђеном путном мрежом. Са аспекта заштите од пожара, путна мрежа је значајна у делу могућности брзог доласка и допремања на лице места снага и средстава за гашење пожара. Неповољност је пролаз саобраћајнице кроз шумско подручје због могућности изазивања пожара од стране путника и од самих возила.

Клима

Сагледавајући узајамно деловање свих параметара на угроженост шума од пожара, клима са својим утицајем заузима значајно место. Настанак пожара зависи од климатских услова и влажности горивог материјала. Стање биљног прекривача у највећој мери зависи од температуре ваздуха и падавина. Температура ваздуха има доминантан значај за вегетацију, као и за могућност настанка и ширења пожара. Могућност да шумски пожар настане зависи, између осталог, и од укупних падавина. Тренд дефицита и вишка дневних, месечних и годишњих падавина утиче

на стање горивог материјала а тиме и на могућност настанка пожара С обзиром на континуирану променљивост наведених фактора, то је и број пожара који настају у појединим месецима различит. Посебно осетљивим на пожар сматрају се подручја са средњом годишњом температуром ваздуха изнад 12°C , количином падавина до 800 mm/m^2 и средњом годишњом релативном влажношћу ваздуха до 70% (Реџић et al., 1987; Бертовић et al., 1997).

Многи показатељи (Поповић et al., 2005; Васић, 1996) указују да се клима Србије може описати као умерено-континентална са мање или више израженим локалним карактеристикама. Просторна расподела параметара климе условљена је географским положајем, рељефом и локалним утицајем, као резултатом комбинације рељефа, расподеле ваздушног притиска већих размера, експозицијом терена, присуством речних система, вегетацијом, урбанизацијом итд.

Према класификацији климе, по Thorntwaite-у, утврђује се да већи део Србије има субхумидну (мало влажну) климу, типа (C_2), а током вегетационог периода субхумидну суву климу, типа (C_1). Нека подручја на југозападу и западу имају хумидну (влажну) климу. У најнижим деловима, као што је Неготинска крајина, изражена је степско континентална клима.

Према подацима Републичког хидрометеоролошког завода, (www.hidmet.gov.rs), просечна годишња температура ваздуха за период 1961–1990. за подручја са надморском висином до 300 m износи $10,9^{\circ}\text{C}$. Подручја са надморском висином од 300 до 500 m имају просечну годишњу температуру око $10,0^{\circ}\text{C}$, а преко 1.000 m надморске висине око 6°C . Апсолутни максимум температуре током јула у периоду 1961–1990. креће се у интервалу од $37,1^{\circ}\text{C}$ до $42,3^{\circ}\text{C}$ у нижим пределима, док се у планинским подручјима креће од $27,6^{\circ}\text{C}$ до 34°C . У истом периоду, током августа максималне температуре су у интервалу од $37,4^{\circ}\text{C}$ до $40,3^{\circ}\text{C}$. Апсолутне минималне температуре су регистроване у јануару, у опсегу од $-30,7^{\circ}\text{C}$ до -21°C у нижим пределима, односно од $-35,6^{\circ}\text{C}$ до $-20,6^{\circ}\text{C}$ у планинским подручјима. Средње дневне температуре ваздуха $>5^{\circ}\text{C}$ су 254 дана током године, а $>10^{\circ}\text{C}$ су током 206 дана, што указује на могућу дугу сезону пожара.

На простору Србије годишње количине падавина су 734 mm , што је око $65 \times 10^9\text{ m}^3$ воденог талога. Годишње суме падавина у просеку расту са надморском висином. У нижим пределима годишња висина падавина се креће у интервалу од $540 - 820\text{ mm/m}^2$. Подручја са надморском висином преко 1.000 m просечно имају 700 до 1.000 mm/m^2 падавина, а неки планински врхови на југозападу Србије чак до 1.500 mm . Већи део Србије има континентални режим падавина са већим количинама у топлој половини године, изузев југозападних крајева где се највише падавина измери у јесен. Најкишовитији је јун, када у просеку падне 12%

до 13% од укупне годишње суме падавина. Најмање падавина имају месеци фебруар и октобар.

Током периода 1951 – 2004. вредности клизног тренда годишњих сума падавина показују тенденцију опадања. Интензитет смањивања је 10% нормале за 50 година (Поповић et al., 2005).

Анализе метеоролошких података из периода 1951 – 2000. указују да годишња температура последњих година и деценија задржава континуирани раст, а да су код падавина присутне осцилације са чешћом појавом дефицита. Вреди запазити поклапање периода преовлађујућих негативних вредности тренда годишњих падавина са периодом преовлађујућих позитивних вредности тренда годишњих температура ваздуха (Поповић et al., 2005).

Неке предикције промене климе до краја 21. века (IPCC, 2001) указују на могућ пораст средње годишње температуре ваздуха подручја у Србији од чак 4°C. Током зиме се може очекивати благи пораст количина падавина, током лета смањење. Износ смањења летњих падавина, по најнеповољнијој опцији, премашује 50% садашњих нормала.

Годишње суме трајања сијања Сунца се крећу у интервалу од 1.500 до 2.200 сати годишње. Просечна вредност енергије глобалног зрачења на хоризонталну површину на територији Србије је око 1.400 Wh/m². Највећи месечни приходи енергије су у мају, јуну и јулу, ако је површина оријентисана према југу и има нагиб од 10 степени (Гбурчик et al., 2004; Гбурчик et al., 2006).

Приземна ваздушна струјања су у великој мери условљена орографијом. У топлом делу године преовлађују ветрови са северозапада и запада. Током хладног дела године доминира источни и југоисточни ветар.

Сушни период

Појава и трајање сушних периода су важан елемент у оцени ризика шума од пожара. Степен опасности шума од пожара није исти у јануару као, на пример, у јулу и августу када је, због високих температура ваздуха, та опасност већа. Опасност од пожара је већа ако је сушни период дужи, нарочито у периодима кад су температуре ваздуха екстремно високе. Утицај суше је мањи на биљке са дубоким и разгранатим кореновим системом. Појава суше током вегетационог периода узрокује оштећења биљака и увенућа. Смањење садржаја воде горивог материјала ствара погодне услове настанка и развоја пожара у шуми и на шумском земљишту.

На подручју Србије у просеку постоји 6 – 8 сушних периода током године. Период последњих двадесетак година указује да су у нашој земљи учестале топлије и суве године (Поповић et al., 2005).

Подлога (матични супстрат и тип земљишта)

Степен угрожености шума од пожара зависи у великој мери и од подлоге, тј. од матичног супстрата и земљишта на њему, као и од садржаја воде у приземном горивом материјалу (иглице, лишће, грање итд.). Врста и физичке особине земљишта у одређеној мери утичу на присутне количине воде које су на располагању биљкама. Песковита земљишта брзо пропуштају воду, док је тешка глинаста земљишта задржавају. Песковита земљишта се брже и више загревају, услед чега се травна вегетација за време и најмањих суша брзо осуши и постаје лако запаљива (Васић, 1996). Најбоља су иловачаста земљишта мрвичасте структуре, која имају најбоље регулисан водни режим (Живојиновић, 1958).

Планине подручја Србије су изграђене од различитих стена: пешчара, кречњака и вулканских стена. Брдско-планински делови територије Србије на којима се налазе шуме су, највећим делом, са земљиштем лошијих карактеристика (рендзине, смеђа кисела земљишта, сировези).

Орографија

Извор енергије који покреће климатски систем је Сунчево зрачење. Због геометрије и кретања Земље и Сунца, као и због промена нагиба и кретања Земље, која због тога долази у различите положаје у односу на Сунце, Сунчево зрачење се неравномерно распоређује на Земљи, (Миланковић, 1997). На теренима са различитим експозицијама и нагибима различито је трајање и интензитет Сунчевог зрачења, као и услова сушења горивог материјала. На присојну страну падају зраци под правим углом, док на осојну страну падају под малим углом и обасјавају много већу површину него на присојној страни.

На јужним и југозападним експозицијама сувоћа ваздуха је већа, а на северу слабија. Температура топлог ваздуха непосредно изнад површине земље на јужним и југозападним експозицијама може достићи до 50°C, што утиче на брзо исушивање ситног горивог материјала. Ова особеност микроклиме, односно фитоклиме, утиче на развој вегетације. Нарочите потребе за светлошћу имају бор, бреза, хрест, и јасика. Међутим, друго дрвеће (јела, буква, липа) нема тако велике потребе за светлошћу и може бити у пуној и дужој хладовини. Отвореност шуме после пожара или чисте сече ствара услове (довољно светла и топлоте) за брз развој густе травнате вегетације која се брзо суши.

Интензитет директног Сунчевог зрачења расте са порастом надморске висине, што је условљено смањивањем густине ваздуха на висини и смањивањем примеса у ваздуху (водена пара, честице прашине и др.) (Колић, 1988). Пошто зраци пређу краћи пут, кроз ређи и чис-

тији ваздух, до планинских врхова него до равница на малим надморским висинама, то ће њихов интензитет бити јачи на планинама него у равницама.

Анализирајући орографске карактеристике простора Србије, равничарски терени до 200 m захватају 36,83% укупне површине (Младеновић, 1984). Благи заталасани терени, чија је надморска висина између 200 и 500m, у Србији заузимају 24,7% њене територије. Веће надморске висине од 500 m захватају мање од 40% територије Србије. Просечна надморска висина рељефа Србије је 470 m.

Шумски ред

Одређен утицај на угроженост шума од пожара зависи и од спровођења мера на уређивању шуме. Као уређене се могу сматрати шуме са изграђеним и одржаваним просецима и са редовним чишћењем и кресањем грана на рубним стаблима, и у којима се врши проређивање и редукција ситног горивог материјала. Начелно, густ склоп шуме даје много сувог изумирућег дрвећа и сувих грана, а редак склоп богат земљишни покривач који лако гори (Живојиновић, 1958). Значи, уколико се не врши уређивање шуме, повећава се количина лако запаљивог материјала и обрнуто. Делимично уређеним се могу сматрати шуме у којима су спроведене, или се спроводе неке од наведених мера у уређеним шумама. Неуређеним се могу сматрати оне шуме у којима се не спроводи ни једна напред наведена мера.

На уређеност шума у знатној мери утиче и изградња и одржавање просека и путева. Отвореност шума у већини европских земаља је око 30 km на 100 ha. Приближна отвореност шума у Србији је око 1,1 km на 100 ha, што је знатно испод европског нивоа. Делимично је другачија слика отворености националних паркова која је око 10 km на 100 ha.

Природне појаве које утичу на настанак шумских пожара

Одређене природне појаве у појединим периодима могу бити узрочници настанка шумских пожара. Најчешћа природна појава која изазива шумске пожаре је атмосферско пражњење или удар грома. Ова пражњења су чешћа у вишим планинским пределима са већом висином стабала. Појава је израженија на високим лишћарским стаблима, а мање на стаблима четинара. Опасност да муња изазове пожар је израженија у шумама са четинарским дрвећем, које је веома осетљиво и лако се пали после удара грома.

Хронологија пожара на посматраном подручју

Хронологија пожара и њен утицај на угроженост шума од пожара се утврђује евидентираним бројем пожара на одређеном подручју у одређеном временском интервалу. Наиме, број пожара на посматраном подручју указује који је део простора подложнији за њихов настанак. Чешћи пожари на истим подручјима стварају микроклиматске услове који утичу на стање горивог материјала који је подложнији паљењу.

Динамика настанка пожара у периоду 1991 – 2008. година указује да је највећи број пожара регистрован 2000. године када је било израженог дефицита падавина, а високе температуре ваздуха. Највећи број пожара је регистрован током августа и јула, као и у периоду фебруар-март и септембар-октобар. Највећи број шумских пожара је регистрован на надморској висини до 400 m, где су и најинтензивније пољопривредне активности становништва. На основу ове констатације може се закључити да је у највећем броју случајева узрок пожара незнање човека, без обзира по ком основу је присутан у шуми или у њеној непосредној близини.

Закључак

Свака држава настоји да уреди газдовање шумама тако да се обезбеди трајност и њихова заштита, а тиме и општекорисне функције. Савремени концепт управљања шумским потенцијалом Републике Србије је заснован на одрживом развоју чији је основни циљ очување постојећег капацитета и повећање степена шумовитости. На основу глобалних циљева шумарске политике у Србији, подизањем нових шума, у циљу задовољења увећаних потреба друштва, планира се до 2050. године достизање степена шумовитости од 34,6%. Остварење постављених циљева зависи у великој мери и од предузетих мера на заштити шума од пожара. Поступци и активности морају бити усмерене ка превентивном деловању како би се ризик од пожара у шумама и на шумском земљишту смањио на најмању меру, а ако дође до настанка пожара, припремио адекватан одговор на догађај и умањиле штетне последице. Проучавање и анализа фактора ризика шума од пожара омогућава сагледавање угрожености шумске вегетације и указује на смернице даљег развоја система заштите шума од пожара.

Литература:

1. Алексић, П., Вучићевић, С., (2006). *Шумовитост Србије*, Шумарство, бр. 58, стр. 177-184.
2. Банковић, С. и др., (2009). *Национална инвентура шума Републике Србије – Шумски фонд Републике Србије*, Министарство пољопривреде, рибарства и водопривреде, Београд.

- вреде, шумарства и водопривреде Републике Србије, Планета принт, Београд.
3. Banković, S. i dr., (2009). *The Growing stock of the Republic of Serbia – state and problems*, Bulletin of the Faculty of Forestry 100, p 7-30.
 4. Бертовић, С. и др., (1997). *Основи заштите шума од пожара*, Загреб.
 5. Cooper, D. F., Chapman, C. B., (1984). *Risk analysis for Large Projects: Models, Methodes and Cases*, John Wiley & Sons, New York.
 6. European Communities, (2005). *Forest fires in Europe 2004*, Report No. 5, SPI 05.147EN, p. 44.
 7. Gburčik, P. et. al., (2004). *Study of potential of Serbia for explcitation of wind and solar energy*, MNZZS, National energy efficiency programm, EE704-1052A, Beograd.
 8. Gburčik, P., Gburčik, V., Gavrilov, M. B., Srdanović, V. and Mastilović, S., (2006). *Complementary Regimes of Solar and Wind Energy in Serbia*, Geographica Pannonica, бр. 10, стр. 22-25.
 9. IPCC, (2001). *“CLIMATE CHANGE 2001”*, Synthesis Report; Cam. Uni. Press.
 10. Колић, Б., (1988). *Шумарска еоклиматологија са основама физике атмосфере*, Научна књига, Београд.
 11. Миланковић, М., (1997). *Канон осунчавања Земље*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
 12. *Meteorological yearbook 1, Climatoligaical data, for period 1961-1990 year*, Hidrometeorological Institute of Serbia.
 13. Младеновић, Т., (1984). *Висинска структура рељефа земљишта у СФР Југославији*, Војногеографски институт, Београд.
 14. Поповић, Т., Радуловић, Е., Јовановић, М., (2005). *Колико нам се мења клима, каква ће бити наша будућа клима? Животна средина ка Европи*, Агенција за заштиту животне средине, Београд.
 15. Радовић, В., (2007). *Заштита од пожара у ромским насељима на територији Војводине*, Безбедност, год. 49, бр. 4/2007, стр. 140-149.
 16. *Регистар заштићених природних добара*, (2007). Завод за заштиту природе Србије, Београд.
 17. Реџић, Д. и др., (1987). *Значај методе за процену угрожености шума од пожара*, часопис Ватрогасног савеза Југославије „Заштита од пожара”, бр. 5-6, Београд.
 18. *Списак међународно значајних центара биодиверзитета*, (2007). Завод за заштиту природе Србије, Београд.
 19. Стевановић, и др., (1999). *Црвена књига Србије*, Београд.
 20. Тодоровић М., (2008). *Активно и пољопривредно становништво Тимочке крајине*, Научно-стручни скуп са међународним учешћем – Еколошка истина, Зборник радова, Сокобања, стр. 635-638.

21. URL:<http://www.Wikipedia/>, 26. 11. 2008.
22. URL:<http://www.epa.gov/>, 12. 10. 2009.
23. URL:<http://www.fao.org/>, 12. 10. 2009.
24. URL:<http://www.hidmet.gov.rs/>, 12. 10. 2010.
25. Васић, М., (1996). *Шумски пожари*, ЈП „Србија шуме”, Београд.
26. Живојиновић, С., (1958). *Заштита шума*, Научна књига, Београд.

RISK FACTORS FOR FOREST FIRES

Abstract: *Every country considers its forests to be its national treasure. One of the strategic goals of the Republic of Serbia, as well as the concept of forestry development, is the maintenance of forest ecosystems based on the principles of sustainable growth. Integrated maintenance of these systems uses a new holistic approach, which involves and integrates all activities related to forest fires. These activities are conducted before the fire (prevention), during the fire (fire-fighting management) and after the fire (recovering the burnt land).*

This paper offers risk assessment for forest fires in Serbia, in which each element contributing to a fire was evaluated and quantified. The analysis of previous investigation and available statistical data leads to a conclusion that there is a possibility of a long fire season in the Republic of Serbia. In order to reduce the number of fires and the area of burnt forest, proper organisation is necessary, as well as appropriate and sufficient equipment and trained personnel.

Key Words: *forest, fire, risk factors.*

Момчило ВУЧКОВИЋ,
Одељење за ванредне ситуације Јагодина

УДК 544.454.032:725.181

Стручни рад

Примљено: 13.9.2010.

Санација територије после експлозије складишта Војске Србије на Карађорђевој брду код Параћина

Апстракт: Санација, односно ремедијација јесте процес предузимања мера за заустављање загађења и даље деградације животне средине, до нивоа који је безбедан за будуће коришћење локације укључујући уређење геопростора, ревитализацију и рекултивизацију.

У циљу санације територије после експлозије складишта предузете су бројне активности од којих посебно треба истаћи поправку оштећених објеката и проналажење, уклањање и уништавање неексплодираних убојних средстава.

Кључне речи: санација територије, помоћ грађанима, обнова оштећених објеката, проналажење и уништавање неексплодираних убојних средстава, обавештавање грађана.

Подаци о складишту

Складиште убојних борбених средстава (УБС) „Параћинске утрине” налазило се у саставу 201.Лоб/КЈо. Намењено је за смештај, чување, контролу и одржавање вантрупних резерви УБС-а. Лоцирано је у непосредној близини (око 2,5 км североисточно) града Параћина и 5 километара јужно од Ћуприје, на локацији „Карађорђево брдо” (слика 1).

Складиште је по намени типско, средњег капацитета, са 6 зиданих објеката за смештај УБС (3 објекта типа М-40 и 3 објекта типа С-40), корисне површине 2.547 м², и 5 осталих објеката. Складишни комплекс карактерише управна група објеката (команда, објекат за смештај људства и пратећи објекти) и технички део складишта где се налазе типски објекти за смештај УБС. Складишни објекти и платформе за смештај и чување УБС имали су прописане заштитне насипе (грудобране) и адекватну заштиту од атмосферског пражњења (изоловану и неизоловану громбранску инсталацију организовану путем штапних хваталки и уређаје за рано стартовање).

Током 1999. године порушено је више објеката, чиме је битно умањен затворени простор за складиштење УБС, а уместо срушених објеката уређене су платформе за стокирање УБС на отвореном простору.

У тренутку експлозије у складишту је било 4.110 тона УБС, од чега се 960 тона налазило на отвореном простору на уређеним платформама.

Слика 1 – Изглед складишта пре експлозије на сателитском снимку

Активности у току и непосредно после експлозије

Експлозија у складишту „Парафинске утрине” се догодила 19. 10. 2006. године у раним јутарњим часовима (03,47 часова).

Укупно је било 7 снажних експлозија које су проузроковале највеће штете. Прва експлозија мање снаге била је у 03,47 часова, а последња, која је била и најразорнија, у 05,56 часова.

Прегледом платформи и магацина утврђено је 7 кратера (два су сложене структуре услед истовремене детонације више стокова) на местима где су биле стокиране ПТ мине и експлозивни (тротилски) меци ТМ-25 и ТМ-4.

Такође, ако се изузме прва експлозија у 03,47 часова, коју камера са цементаре из Поповца није забележила, прегледом снимка утврђен је низ од 5 експлозија у времену од 03,49 до 04,18 часова праћених интензивном

светлошћу, пожаром и секундарним експлозијама. Прва од ових експлозија била је мање снаге, док су остале четири биле врло снажне.

После овога настаје постепено смиривање секундарних експлозија и пожара, да би у времену од 04,45 до 05,25 часова наступило релативно затишје.

У 05,25 часова долази до разбуктавања пожара са интензивном светлошћу и секундарним експлозијама. У 05,50 се запажа и разлетање ракета, да би у 05,56 настала екстремно јака и најразорнија експлозија.

У експлозији је уништен магацин број 54 са 340 тона УБС и платформе 2, 5, 6 и 7 на којима је било 960 тона УБС. Укупно је уништено 1.300 тона УБС или 31,7 % средстава од укупно ускладиштених УБС (графикон 1).

Графикон 1 – Преглед ускладиштених, дислоцираних и уништених убојних средстава

У складишту је након експлозије преостало 2.810 тона УБС са малим степеном оштећења.

Од 04,30 часова активиран је Општински центар за обавештавање преко којег је успостављена стална телефонска и радио веза са свим структурама у Министарству одбране Републике Србије, као и са свим надлежним државним и другим органима на територији општине ради боље и ефикасније сарадње и координације активности.

Активиран је Општински штаб цивилне заштите. Од тренутка активирања штаб је био у сталном заседању.

Снаге МУП-а Републике Србије, ПС Параћин и Војне полиције обезбидиле су шири реон места експлозије.

Прекинут је саобраћај на делу ауто-пута Београд – Ниш, од Појата до Ђуприје, такође је дошло до прекида саобраћаја на железничкој прузи Београд – Ниш.

Извршена је евакуација становништва из насеља „7. јули”.

Служба хитне помоћи обрадила је осам лица због посекотина од стакла, и једно лице је хоспитализовано због угрувавања. Теже повређених и погинулих није било.

Настава у основним и средњим школама је отказана, са радом су престали и дечији вртићи. Отказан је такође градски вашар и сва јавна окупљања. Од стране Завода за заштиту здравља Србије извршена су мерења радиоактивности и утврђено је да она није повећана.

У времену од 16,00 до 17,30 часова извршено је гашење пожара на Карађорђевом брду хеликоптером Војске Србије (слика 2).

Слика 2 – Гашење пожара у рејону магацина

Преко државних и локалних медија грађани су стално обавештавани о ситуацији.

Црвени крст Параћина активирао је јединицу за деловање у несрећама и упутио Црвеном крсту Србије апел за помоћ.

У касним поподневним сатима од Црвеног крста Србије стигла је помоћ, и то:

- 16.000 м² армиране фолије за кровове;
- 12.000 м² пластичне фолије за прозоре;
- 150 врећа за спавање;
- 450 ћебади;
- 1 сет за колективну хигијену за 100 особа;
- 1.095 комада рибљих конзерви;
- 396 комада туњевине у конзерви, и
- 5.286 месних нарезака.

Општински штаб цивилне заштите у сталном заседању координирао је активностима. У Општинском штабу цивилне заштите водила се радна карта на којој су се уцртавале све активности које су се спроводиле на терену (слика 3).

Слика 3 – Радна карта начелника штаба цивилне заштите

У току активности санације територије све површински и дубински прегледане површине уцртавају се са датумом прегледа на орто-фото снимку.

Обавештавање грађана

У току и после експлозије грађани су преко средстава информисања, поделом обавештења и постављањем знакова упозорења обавештавани о опасностима које прете од неексплодираних убојних средстава, и о правилима понашања у случају наиласка на оваква средства.

У току новембра месеца извршено је постављање и подела 8.000 обавештења и плаката упозорења. Дана 20. 2. 2007. године извршена је подела и постављање 35.000 летака и 25.000 обавештења на јавним местима.

Екипе Војске Србије обележиле су тракама и знацима упозорења зону контаминирану неексплодираним убојним средствима (слика 4). За наведене потребе обезбеђено је 30 км трака упозорења, 160 квадратних знакова, 360 троугластих знакова и 1.850 кочића.

Пројекат су реализовали Црвени крст, Управа за одбрану РС, Војска Србије, Центар за разминирање, уз финансијску помоћ UNDP-SEESAC.

Слика 4 – Знаци упозорења

Рад општинског Оперативног штаба за помоћ грађанима

На основу члана 73 Закона о заштити од елементарних и других већих непогода (Службени гласник СРС, бр. 20/77), председник општине Параћин, у функцији команданта Општинског штаба цивилне заштите, формирао је 19. 10. 2006 године Оперативни штаб за помоћ грађанима, са задатком да:

- организује евидентирање породица којима је хитно потребна помоћ;
- организује евидентирање штете, посебно на јавним објектима, и посебно на приватним објектима, и
- организује прикупљање помоћи грађанима.

За координатора Штаба постављена је Данијела Радоњић, начелница општинске управе.

Општински оперативни штаб за помоћ грађанима (у даљем тексту Штаб) отворио је рачун за средства помоћи за отклањање последица експлозије војног магацина број 840-1466741-19 (позив на број 61-077), као посебан подрачун у оквиру трезора.

Након отварања подрачуна Штаб је ступио у контакт са Сталном конференцијом градова и општина преко које је свим градовима и општинама у земљи прослеђен позив за помоћ и број отвореног рачуна за помоћ општини Параћин.

У буџет општине Параћин, са стањем на дан 13. 6. 2007. године, уплаћена су средства за помоћ на отклањању последица експлозије војног магацина у укупном износу од 44.145.735,86 динара.

Штаб је 19. 10. 2006. године формирао Комисију за попис штете са задатком да изврши попис штете посебно на приватним и посебно на јавним објектима (слика 5), врсту штете, њену висину, да издаје потврде грађанима којима је потребна помоћ Црвеног крста у виду пластичних фолија, армиране фолије за кров, ћебади, врећа за спавање и сл.

Комисија је састављена од 83 радника општинске управе који су од 19. 10. 2006. до 15. 12. 2007. године радили на овим пословима од 7.30 до 22.00 часа.

Штаб је донео одлуку да се на територији сеоских месних заједница попис штете повери саветима месних заједница, а да пријављена оштећења конструкција објеката, плафона и кровова на овим територијама, у случају потребе, поново прегледа Комисија за попис штете састављена од грађевинских инспектора.

Слика 5 – Оштећени приватни и јавни објекти

У координацији са Црвеним крстом подељено је:

- пластичне фолије – 4.400 м²;
- армиране фолије за кров – 5.280 м²;
- врећа за спавање – 5 ком.;
- ћебади – 14 ком. и
- комплет за хигијену за 100 особа.

Дана 22. 10. 2006. Штаб је са представницима Црвеног крста извршио поделу средстава за хигијену (комплет за хигијену за 100 особа) и 14 ћебади у најугроженијем делу града, насељу „7. јули” у Параћину.

Штаб је 19. 10. 2006. године формирао Комисију за попис штете на привредним објектима која је имала задатак да процени њену висину, да сачини записник о штети на прописаним обрасцима, у складу са *Унутршњом о јединственој методологији за процену штета од елементарних непогода* (Сл. лист СФРЈ, бр. 27/87), и да податке о штети достави Општинском оперативном штабу. Ова Комисија је бројала девет чланова.

Штаб је 19. 10. 2006. формирао Комисију за вршење надзора над извођењем радова на санацији објеката после експлозије војног магацина у насељу „7. јули” у Параћину. Комисију је чинило 22 члана који су радници општинске управе, и један члан из ЈП „Дирекција за изградњу”.

Радови су почели да се изводе, према одлуци Штаба, у најугроженијем делу града, почев од 20. 10. 2006. године, у насељу „7. јули”, насељу Врапчане, Карађорђево брдо, да би се од 25. 10. 2006. проширили на насеља Глождак, затим Центар и Данково, а потом и на остале делове општине.

Штаб је свакодневно координирао радом извођача радова и комисијама за вршење надзора над извођењем радова.

Штаб је 19. 10. 2006. године формирао Комисију за вршење финансијског надзора над извођењем радова.

Задатак Комисије је био да врши контролу и проверу документације по којој се врши исплата, проверу записника о штети, потврда о извршеним радовима и фактура извођача радова и испоручиоца грађевинског материјала. Такође Комисија је имала задатак да наведену документацију провери у складу са ценама које је прописала Комисија за јавне набавке, да направи спецификацију фактура и да проследи Министарству за капиталне инвестиције, да усклађује фискалне рачуне грађана са записницима о пописаној штети и са ценама које су прописане од стране Комисије за јавне набавке и да врши исплату накнаде штете грађанима. Ова Комисија бројала је осам чланова који су били радници општинске управе.

Штаб је формирао Комисију за попис и процену штете на пољопривредним добрима, земљишту, објектима, шумама и сточном фонду. Комисија је била састављена од три члана који су радници општинске управе.

Задатак Комисије је био да попише штету на пољопривредним добрима, земљишту, објектима, шумама и сточном фонду, да процени њену висину, да сачини записник о штети на прописаним обрасцима, у складу са *Упутством о јединственој методологији за процену штета од елементарних непогода* и да податке о штети достави општинском оперативном штабу.

Председник општине формирао је Комисију за вршење стручног надзора која је била састављена од једног дипломираног инжењера грађевинарства, једног дипломираног инжењера архитектуре и једног економисте.

Задатак Комисије је био да врши стручни надзор над извођачима радова, односно испоручиоцима материјала, да проверава исправност и законитост фактура, да даје налоге Комисији за процену штете, уколико је потребна додатна провера од стране ове Комисије, да о спроведеном поступку сачини записник и предложи исплату Општинском оперативном штабу и председнику општине, да доноси решења о повраћају више или неправилно уплаћених средстава на име санације штете.

Штаб је на основу *Одлуке о начину коришћења средстава за санацију штете изазване експлозијом војног магацина у насељу „7. јули” у Параћину* (Службени лист општине Параћин, бр. 10/06) донео *Одлуку о начину санирања штете изазване експлозијом војног магацина у насељу „7. јули” у Параћину*, бр. 217-6/4477/2006-05.

Овом *Одлуком* регулисан је поступак санирања штете и отклањања последица експлозије војног магацина у насељу „7. јули” у Параћину.

Одлуком је прописано да ће Штаб санирати штету и отклонити последице експлозије војног магацина у насељу „7. јули” у Параћину извођењем радова на санацији и исплатом фискалних рачуна лицима која су у сопственој режији санирала штету, у складу са *Одлуком о начину коришћења средстава за санацију штете изазване експлозијом војног магацина у насељу „7. јули” у Параћину*, *Програмом санације и Упутствима Владе Републике Србије, Комисије за елементарне непогоде*, а до износа новчаних средстава која добије од надлежног Министарства.

Извођење радова на санацији штете вршиће се на стамбеним објектима физичких лица, и то на објектима који су теже оштећени експлозијом војног магацина у насељу „7. јули” у Параћину.

Тежим оштећењима на стамбеним објектима физичких лица сматрају се оштећења кровова који су срушени, делом разбијени, на којима су испуцале носеће греде и код којих прети опасност од рушења; оштећења димњака код којих прети опасност од падања; оштећења плафона услед којих је дошло до пада дела или целог плафона; разбијена стакла; разбијена врата и прозори, а која су последица експлозије војног магацина у насељу „7. јули” у Параћину.

Санира се само стварна штета на стамбеним објектима грађана. Уколико су кровне конструкције, димњаци, прозори, врата оштећени услед дотраја-

лости и сл. па су додатно оштећени као последица експлозије, трошкове замене услед дотрајалости сноси власник стамбеног објекта, а трошкове санирања штете која је настала као последица експлозије сносиће Оперативни штаб до висине средстава добијених од стране Владе РС за санацију.

Законска процедура спровођења поступка јавних набавки овом *Одлуком* поверена је општинском јавном правобранилаштву.

Санацију штете на привредним и другим пословним објектима, на постојећим објектима, викендицама и др. објектима, у случајевима када власник објекта има други стамбени објекат који је у функцији, као и у случајевима када власник стамбеног објекта има мања оштећења на објекту, врши власник објекта и доставља Општинском оперативном штабу за помоћ грађанима фискални рачун, односно копију извода са рачуна као доказ да је санирао штету.

Одлуком је такође прописано да ће се исплата по фискалним рачунима вршити у складу са *Упутствима Владе РС, Комисије за елементарне непогоде*, на основу записника о пописаној штети, а по добијању средстава од стране надлежног Министарства.

Пописивање штете која је настала као последица експлозије војног магацина у насељу „7. јули” у Параћину вршиће се до 24. 12. 2006. године.

Изузетно, штета на објектима за одмор, пољопривредним објектима и засадама који се налазе у непосредној близини магацина вршиће се по одобрењу надлежних војних органа, а најкасније до 19. 4. 2007. године.

Из тог разлога Штаб је донео одлуку да се закупи хала у „Змичу”, да се доведу већа предузећа (слика 6) која ће, на основу записника о штети и уз присуство Комисије за надзор, да мењају стакла грађанима који доносе своје прозоре, и истовремено да се шаљу екипе које ће ићи од куће до куће.

Слика 6 – Радници ЈКП „Параћин”, 19. 10. 2006. године

Штаб је донео одлуку да се старим, болесним, инвалидним лицима и породицама са трудницама застакљивање врши одмах по сазнању, да грађани могу да се пријаве Call центру општине и да се за те послове ангажују општинска возила и радници општинске управе, који ће одмах по позиву отићи на лице места и прозор одвести у закупуену халу и након извршеног застакљивања вратити власнику.

Са свим извођачима радова и испоручиоцима материјала закључени су уговори о извођењу радова и уговори о набавци материјала, на које је сагласност дало Министарство за капиталне инвестиције.

Након доношења *Одлуке о начину накнаде штете и санације преосталих објеката оштећених експлозијом војног магацина у насељу „7. јули” у Параћину*, штаб је формирао Комисију за процену штете на објектима који су оштећени експлозијом војног магацина у насељу „7. јули” у Параћину.

Након тога, власници објеката су подносили захтеве за накнаду штете на основу записника о попису штете, записника о изабраним најповољнијим понудама за цене рада и цене потребног материјала, које је спровео ОЈП. Уколико је то било потребно, Комисија је остваривала увид у стање на лице места.

Чланови Комисије примали су од Комисије за вршење стручног надзора захтеве за процену штете сваког радног дана у 15.00 часова. Записници о процењеној штети достављани су Комисији за вршење стручног надзора сваког радног дана у 15.00 часова.

Чланови наведене Комисије нису били овлашћени да врше било какве исправке или допуне записника који већ постоје, нити да доносе нове записнике.

Штаб је одржао више састанака са представницима Министарства финансија, Министарства за капиталне инвестиције, затим са представницима предузетника, а свакодневно је одржавао састанке са извођачима радова.

Експлозијом војног магацина у насељу „7. јули” у Параћину оштећено је укупно 4.740 објекта и на њима је евидентирано 13.375 оштећења разних врста. За санацију оштећења на објектима утрошено је око 200.000,00 милиона динара.

О својим активностима Оперативни штаб за помоћ грађанима свакодневно је извештавао Општински штаб цивилне заштите.

Рад екипа Војске Србије и Министарства одбране на санацији територије после експлозије

Велику опасност по становништво представљала су заостала неексплодирана убојна средства (НУС). Из тог разлога су за санацију те

рена, односно претраживање, проналажење, обележавање и уништавање НУС, дана 19. 10. 2006. године формиране специјализоване снаге Министарства одбране и Војске Србије

Специјализоване снаге за санацију сачињавале су:

- инжењеријске јединице (352. инжп, 305. инжбр, 18. инжб/1. бр. КоВ);
- пиротехничари (ТРЗК, вТОд УбС/201. ЛоБ и 524. ЛоБ, ВиПВО);
- санитетско обезбеђење (ВМЦ Ниш, ГА Ћуприја), и
- физичко обезбеђење (3. БВП).

Од 3. 11. 2006. године у састав тих екипа укључена је и екипа пиротехничара из ВиПВО, која је отпочела дубинску претрагу територије, односно оних обрадивих површина на којима је приликом површинске претраге установљена већа концентрација НУС.

На основу потписаног меморандума о разумевању између Владе Републике Србије и програма за развој Уједињених нација за чишћење места експлозије у Параћину, од представника Уједињених нација (УНДП) примљена је опрема за паљење и активирање нонел MINI-RABS и припадајући потрошни материјал. Након обуке са опремом, у рад екипа је, од 15. 10. до 15. 12. 2007. године, био укључен експерт УН (УНДП).

Реализовани тежишни задаци

Специјализоване екипе Војске Србије и Министарства одбране су одмах започеле са санацијом последица експлозије и у првим данима након акцидента реализовале су следеће задатке:

- очишћен је ауто-пут Параћин – Ћуприја – пут је отворен за саобраћај 20. 10. 2006. године;
- формиране су две екипе пиротехничара које су радиле по пријавама грађана;
- извршен је преглед и чишћење од заосталих НУС у реону избегличког насеља „7. јули” и викенд насеља „Желиводе”;
- извршено је рашчишћавање прилазних путева до центра експлозије;
- извршено је чишћење траса далековода;
- извршен је преглед и чишћење од заосталих НУС свих локалних путева;
- реализован је технички преглед код преосталих УбС и дислокација у друга складишта Војске Србије.

По реализацији наведених тежишних задатака приступило се планској претрази терена у широј зони експлозије. Претрагом је установљена зона разлетања НУС радијуса око 1.600 метара око центра експлозије. У тој зони је била највећа концентracија НУС.

Одређене су границе зоне експлозије које су обележене прописаним знацима упозорења (слика 7).

Слика 7 – Обележавање контаминираног подручја НУС

Површина зоне је око 800 хектара, од чега је око 500 хектара под обрадивим површинама и викендицама, а око 300 хектара је под шумом.

Површинска претрага

Одмах након завршетка приоритетних задатака, специјализоване екипе Војске Србије и Министарства одбране отпочеле су површинску претрагу контаминиране територије визуелним методом.

Површинску претрагу реализовали су инжењерци и екипе пиротехничара Војске Србије. Сва пронађена неексплодирана УБС пионири су обележавали, а стручна лица која су водила тимове доносила су одлуку о даљем поступању са пронађеним НУС или деловима УБС. Сва пронађена неексплодирана убојна средства која су имала одређени степен оштећења уништавана су на лицу места из безбедносних разлога.

Координатор тима Војске Србије и Министарства одбране свакодневно је достављао податке Општинском штабу цивилне заштите о прегледаним површинама и пронађеним НУС, која су ГПС уређајима лоцирана и чије су координате увезане са дигиталним картама. Све површине које су површински прегледане, уношене су на дигитални ортофото план (ДОФ) територије (слика 8).

Слика 8 – Дубински и површински прегледане површине на ДОФ

Дубинска претрага

Екипа пиротехничара из ВиПВО почела је од 3. 11. 2006. године дубинску претрагу терена. Дубинска претрага је вршена метал детекторима марке „SCHONSTED-52” по међународним стандардима до дубине од 50 центиметара (слика 9).

Слика 9 – Дубинска претрага територије

Даном привременог прекида активности на санацији последица експлозије, 30. 5. 2008. године (слика 10), укупна реализација је следећа:

- површинска претрага 500 хектара обрадивих површина и око 299 хектара шумских површина (100 % од укупно обрадивих површина; 96,66 % од укупно шумских површина; 99,88 % од укупне површине зоне претраге);
- дубинска претрага (метал детекторима) 95,8 хектара обрадивих површина које су претходно површински претражене и том приликом је пронађено 141 комад НУС, и
- укупно је пронађено и уништено 89.649 комада НУС.

Слика 10 – Границе геопростора обухваћеног чишћењем од НУС

Закључак

Санација територије после експлозије складишта Војске Србије на Карађорђевом брду код Параћина представља веома сложен и дуготрајан процес.

Општински штаб цивилне заштите је предузимао све потребне мере да се активности на санацији територије обављају што ефикасније, поготово поправка оштећених објеката, а да се, са друге стране, максимална пажња посвети безбедности грађана, посебно у реону контаминираном НУС-ом.

Поправка оштећених објеката је знатно брже завршена тако да су до 31. 3. 2007. године сви објекти за живот и боравак људи били санирани. У истом периоду извршена је и санација објеката за чување стоке.

Санација територије контаминиране НУС-ом је знатно сложенији процес и обухвата више фаза. Интензивним активностима Војске Србије и Министарства одбране до 30. 5. 2008. године комплетна контаминирана зона површински је прегледана и очишћене су све комуникације. Такође, дубински је прегледано 95,8 хектара обрадивих површина.

С обзиром да екипе Војске Србије нису сертификоване за разминурање по међународним стандардима за хуманитарно разминурање, за наведене површине се не може рећи да су безбедне.

Од укупно 800 хектара контаминираних НУС-ом, само је 81,9 хектара разминурано по међународним стандардима и они се могу предати грађанима на безбедно коришћење. Ово разминурање обавила је руска државна агенција „Emercom Demining” из Москве, а по пројекту „Параћин-1” Центра за разминурање Републике Србије. Овај пројекат је реализован у 2009. години. У 2010. години реализује се пројекат „Параћин-2”, који реализује иста агенција, и њиме ће бити очишћено 58,7 хектара. С обзиром на величину геопростора контаминираног НУС-ом, процес чишћења територије биће реализован у дужем временском периоду.

Презентована искуства и процедуре у санацији после експлозије складишта Војске Србије на Карађорђевог брду код Параћина, свакако ће бити драгоцени Сектору за ванредне ситуације и Војсци Србије у превентивном и оперативном поступању са убојним, тј. неексплодираним убојним средствима у даљем периоду.

Литература:

1. Група аутора, (1974). *Војна енциклопедија*, Војноиздавачки завод, Београд.
2. Ђармати, Ш., Јаковљевић, В., Тешић, Р., (1996). *Елементарне непогоде и цивилна заштита*, Студентски трг, Београд.
3. Ђармати, Ш., Алексић, Ђ., (2004). *Разорне силе*, Радничка штампа, Београд.
4. *Извештај о санацији територије после експлозије складишта*, (2006). Општински штаб цивилне заштите Параћин.
5. *Извештај о активностима на санацији последица експлозије*, (2006). ГШ ВС, Управа за логистику (Ј-4).
6. Мандић, М., Исламовић, К., Загорац, Ђ., (1985). *Приручник за обуку штабова ЦЗ*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
7. Ратковић, Б., (1981). *Војни лексикон*, Војноиздавачки завод, Београд.
8. *Тактички знаци за вођење радних карата у СМО*, (1997). Сектор за цивилну одбрану.
9. *Упутство за вођење радних карата у СМО*, (1997). Сектор за цивилну одбрану, Савезно министарство одбране.

RECOVERING TERRITORY FOLLOWING EXPLOSION OF SERBIAN ARMY WAREHOUSE ON KARADJORDJE HILL NEAR PARACIN

Abstract: *Recovery or remedy is a process of taking measures for prevention of pollution and further degradation of the environment up to the level which is safe for future use of the location including the landscape design, revitalization and re-cultivation.*

In order to recover the area affected by the explosion of the warehouse numerous activities have been initiated, among which special attention should be given to:

- 1. repair of damaged facilities, and*
- 2. finding, removal and destruction of unexploded lethal means.*

Key Words: *territory recovery, assisting citizens, restoration of damaged facilities, finding, removal and destruction of unexploded lethal means, informing citizens.*

Проф. др Бранислав СИМОНОВИЋ,
Правни факултет, Крагујевац

Проф. др Мића Бошковић, мр Дејан Бошковић

Еколошки криминалитет

Средином 2010. године из штампе је изашла књига „Еколошки криминалитет” аутора Миће Бошковића и Дејана Бошковића. Књига је објављена у Бањалуци, у издању Факултета за безбедност и заштиту Универзитета Синергија.

Овом књигом се покрива на нашим просторима веома запуштено и запостављено поље научног изучавања заштите животне средине са аспекта кривичних наука. Кривичне науке се најчешће баве друштвено опасним последицама, а у области еколошких деликата последице по обиму и по тежини могу имати и карактер катастрофе. Значај ове књиге је у томе што се еколошком криминалитету приступа мултидисциплинарно, при чему се обухватају различити аспекти проблема са којима се у данашње доба сусрећу кривичари (полиција, тужиоци, судови, инспекцијске службе). Имајући у виду тешке последице које са собом носи угрожавање животне средине, област изучавања еколошког криминалитета постаје данас све значајнија, што овој књизи даје посебну актуелност и вредност.

Књига има 234 странице и састоји се из увода и шест делова. У уводном делу су обрађени основни приступи у одређивању животне средине, основни облици њеног угрожавања, питања заштите појединих природних добара (воде, земље, ваздуха итд.), као и основни елементи заштите од појединих облика угрожавања (бука, јонизујућа зрачења). Посебна је пажња посвећена начелима на којима се темељи заштита животне средине, као и законодавним решењима којима се покушавају створити претпоставке и услови за заштиту животне средине у пракси, с тим да је у књизи акценат стављен на еколошко законодавство Републике Српске. У књизи није запостављен ни међународни аспект заштите животне средине.

У првом делу књиге дефинишу се основни појмови екологије, еколошког криминалитета, предмета изучавања, основних одредница, битних карактеристика изучавања ове младе научне дисциплине која захтева мултидисциплинарни приступ природних и друштвених наука, а међу њима, правних и кривичноправних. У књизи се истиче и алармантно запажање које заслужује да буде поменуто у овом приказу јер показује посвећеност, искреност аутора и при том упозорава (стр. 48): „Често се истиче фlosкула да је мали број еколошких кривичних дела. Међутим, истина је у обрнутом односу, јер се ради о растућем броју деликата ове врсте, само

што се не откривају, не пријављују, а често и свесно заташкавају. Дакле, у питању су фактичке „тамне бројке” еколошког криминалитета.” Аутори с правом указују и на опасност растућег транснационалног организованог еколошког криминалитета. У овом делу, између осталих питања, посебно је подвучен значај упознавања и процене „тамне бројке” код еколошког криминалитета, итд.

Други део књиге посвећен је анализи етиолошких и феноменолошких обележја еколошког криминалитета. Најпре су приказани узроци еколошког криминалитета, а потом и њихова феноменолошка обележја. Поред тога што су приказани еколошки деликти и облици њиховог испољавања, посебна пажња је посвећена организованом еколошком криминалитету и његовим основним формама испољавања. Посебно су интересантна и информативна излагања у вези са илегалном трговином примерака флоре и фауне, као и коришћење савремених облика комуникација, интернета у повезивању учесника у ланцу криминалитета (кријумчара, посредника, купаца). У књизи се износе подаци из праксе са територије Републике Српске који обухватају откривена кривична дела из области ове врсте криминалитета.

У трећем делу књиге приказују се кривичноправна обележја еколошког криминалитета. Најпре је приказана систематизација еколошких кривичних дела по основу начина угрожавања животне средине, а потом је извршена кривичноправна анализа кривичних дела из групе еколошких деликата нормираних кривичним законодавством.

Четврти део књиге осветљава улогу субјеката спречавања и сузбијања еколошког криминалитета. Поред извесног компаративног приступа, акценат се ипак ставља на организацију органа у заштити животне средине који функционишу у Републици Српској. Приказујући појединачну улогу органа који су задужени за заштиту животне средине, пажња је најпре посвећена инспекцијским органима, њиховим обавезама и задацима у том процесу. Прецизно је приказана њихова улога и опсег задатака које би требало да предузимају при обављању послова заштите у оквиру домена који покривају. У оквиру тих разматрања приказана је улога еколошке инспекције, водене инспекције, санитарне инспекције, инспекције за шумарство и ловство, урбанистичко-грађевинске инспекције, комуналне полиције. Посебна пажња у књизи посвећена је улози полиције у супротстављању еколошком криминалитету, при чему су сучељена различита мишљења и ставови који се тичу те улоге. Аутори заступају исправан став да је улога полиције у откривању, доказивању и спречавању ових кривичних дела (и прекршаја) незаобилазна и посебно се осврћу на њену превентивну и репресивну улогу у спречавању еколошких деликата. Поред тога у књизи се детаљно разматра и улога осталих субјеката у заштити животне средине као што су, на пример, царински органи, тужилаштва,

судови, привредни субјекти, локална самоуправа итд. Посебно је важно разматрање сарадње полиције са инспекцијским и правосудним органима у циљу унапређења синхронизованих активности, са читавим низом важних запажања и корисних предлога.

У петом делу књиге анализирају се методе спречавања и сузбијања еколошког криминалитета. Детаљнија пажња се посвећује спровођењу инспекцијског надзора. Објашњава се појам тог надзора, значај, начела, обавезе и овлашћења инспектора, поступак инспекцијског надзора. У овом делу књиге посебан се акценат ставља на стратешки приступ контроли и заштити животне средине што сигурно представља битну карику која недостаје на нашим просторима. При том се указује на значај изградње информационог система који садржи све податке од значаја за скенирање стања у оквиру постојећег еколошког система, могуће ризике и потенцијалне изворе опасности, превенцију и обезбеђење доказа у случају нарушавања система животне средине. Значај ових мера је од велике важности и сигурно би квалитативно унапредио постојеће стање у пракси, а посебно имајући у виду предлоге дате у књизи за увођење процена и прогноза заштите животне средине и предузимање проактивних радњи и мера пре него што уопште дође до нарушавања еко система. Поред стратешких мера, у књизи се приказују и класичне оперативне мере и доказне радње усмерене на откривање загађивача и обезбеђење доказа (провера, увиђај, вештачење итд.), као и предузимање специјалних истражних техника у супротстављању еколошком криминалитету. О специфичностима обезбеђења доказа код ових деликата (пре свега индицијалним методама) разматра се у последњем делу петог поглавља.

Шести део књиге разматра питања методике откривања, разјашњавања и доказивања појединих еколошких кривичних дела, почевши од начина сазнања и мера првог захвата, до предузимања радњи доказивања (увиђај, вештачења итд.), окривања извршилаца и обезбеђења доказа.

На крају књиге дате су поједине криминалистичко-тактичке ситуације са прецизирањем задатака за њихово решавање, што представља још један допринос у савладавању и бољем разумевању материје еколошких деликата.

Потребно је нагласити да књига Еколошки криминалитет, аутора Бошковића, представља изванредно штиво за све који се едукују или баве практичним питањима безбедности заштите животне средине. У књизи се на јасан и свеобухватан начин обрађују сва питања која су неопходна за разумевање заштите животне средине, тако да она по садржају и информативној вредности далеко превазилази уџбеник и представља незаобилазно штиво за све оне који су заинтересовани за ову проблематику или им је она у опису радних дужности.

др Богдан ИЛИЋ,
проф. Економског факултета у Београду у пензији

Др Небојша Праћа

Утицај страног капитала на развој привреде Републике Србије

Ова књига се посебно бави питањем какав је утицај страног капитала на развој привреде Србије, тј. које су предности, а где су недостаци. Књига је презентована на 268 страница, са списком литературе од 307 одредница и састоји се од следећих делова: „Међународно кретање капитала у свету и у окружењу Србије” и „Значај страног капитала у развоју Републике Србије на економском и политичко-безбедносном плану”.

У уводном делу се у начелу разматра неопходност кретања капитала у свету и његов утицај како на развој светске привреде, тако и на развој националних привреда понаособ. У првом делу који носи наслов „Међународно кретање капитала у свету и у окружењу Србије” анализирају се токови међународног кретања капитала у свету. Аутор сматра да, гледано у историјском контексту, капитал углавном извозе индустријски најразвијеније земље следећи сопствене интересе. С друге стране, у условима оскудних ресурса за привредни развој, недовољно развијене и земље у транзицији имају интерес за привлачење страних инвестиција у циљу финасирања структурних промена. Чињеница је да нема економског и друштвеног развоја без улагања – домаћег и страног капитала. Полази се од премисе да наша земља оскудева у капиталу и да је неопходан страни капитал, као допуна домаћој акумулацији, за покретање производње и стварање нових радних места.

Други део под насловом „Значај страног капитала у развоју Републике Србије на економском и политичко-безбедносном плану” анализира утицај страног капитала на развој српске привреде. Аутор наводи да већина емпиријских студија потврђује позитивне ефекте страних инвестиција у досадашњем току процеса транзиције земаља централне и источне Европе, па и Србије. То је образложено чињеницом да су стране инвестиције уз технологију и савремени менаџмент, с обзиром на стање у којем су се ове привреде налазиле у почетку транзиције, позитивно утицале на њихово јачање – на раст извоза и конкурентности и укључивање у светско тржиште и међународну поделу рада, специјализацију и кооперацију. Међутим, неке анализе су показале и негативне ефекте страних инвестиција које се углавном односе на пад запослености услед уласка страних

компанија у процесу приватизације, немогућност домаћих предузећа да парирају страним компанијама у продуктивности и конкурентности, изражену склоност ка увозу и сл.

Ипак, на основу резултата емпиријских студија, са аспекта утицаја страних инвестиција на привредни раст и искустава европских земаља у транзицији, која су у сегментима ове књиге и презентована, преовлађује став да би ове земље тешко оствариле респектабилне стопе привредног раста да није било високог прилива страних инвестиција. У случају Србије, с обзиром на ниско улазно стање СДИ, тешко је прецизно говорити о утицају СДИ у досадашњем периоду. Позитивни утицаји су углавном евидентни у области извоза, у коме стране компаније доминирају. Примарни проблем са аспекта СДИ је инвестиционо окружење, које није на завидном нивоу. Без политичке стабилности и правне сигурности нема раста прилива СДИ у наредом периоду, а посебно тзв. *greenfield* инвестиција у циљу стварања нових радних места.

Аутор подсећа да је нестабилност тржишног система узрок настанка светске економске кризе. Она је доказ да тржиште, препуштено само себи, не може увек да обезбеди висок ниво укупне привредне активности.

Главна кривица за настанак кризе јесте у економској поставци дерегулације и веровању у свемогућност тржишта (тзв. „невидљива рука тржишта”). Сматра се да је огроман буџетски дефицит, као и превелико војно ангажовање САД, поред осталог, довело до раздвајања финансијских и реалних токова у свету, и до стварања балона чије пуцање је довело до светске финансијске и економске кризе 2008. године.

Чињеница је да највећа економија у свету (САД) не одустаје од тога да долар буде главни показатељ вредности других валута и главни извор међународне ликвидности, што је и један од узрока светске економске кризе. Међутим, да би се обезбедила основа за широку и стабилну међународну економску сарадњу, неопходно је да се изгради мултивалутни светски монетарни систем у коме ће свака национална валута учествовати у складу са економском снагом своје земље. Светска финансијско-економска криза довела је до смањења светског бруто друштвеног производа, до повећања незапослености, пада светске трговине, смањења страних директних инвестиција, тежег долажења до кредита у иностранству, до дужничке кризе већег броја земаља и смањења прилива девиза по основу дознака, као и до протекционизма. Криза је условила и велику незапосленост.

Аутор подсећа да би се привредни систем Србије неминовно нашао у кризи и да није погођен светском економском кризом. То се може образложити чињеницом да је највећи део инвестиција и текуће потрошње у Србији финансиран приливом из иностранства који нису били дугорочно одрживи.

Аутор сматра да у постојећим околностима и условима економске и друштвене кризе треба развити свеобухватну стратегију развоја привреде и друштва Србије, редефинисати циљеве и развојне приоритете земље. То би, у целини посматрано, значило јачање националне привреде и очување радних места и стандарда грађана. Релевантне анализе показују унутрашњу и спољну повезаност и противречност капитала као друштвеног и историјског односа коме је суштина у јединству светског глобалног система.

Аутор посебно истиче да нова структура светског тржишта захтева конкурентски однос заснован на квалитету роба и услуга у процесу спољнотрговинске размене, укључујући и општу конкурентност појединих привреда у потрази за што повољнијом позицијом на светском тржишту. Због односа технолошке и финансијске моћи у свету успостављен је институционални оквир у коме су значајна подручја развоја и међународних трансакција у надлежности међународних институција. Дакле, економска и политичка стабилност земаља у транзицији је условљена економским и друштвеним развојем ових земаља, као и приликама у свету.

Међутим, до стабилности раста и развоја националне економије може доћи стварањем повољних услова пословања, одговорном и развојном економском политиком са већим учешћем домаћих и страних инвестиција. Национална безбедност је у непосредној вези са економским развојем. Повољно стање безбедност подразумева развој и стабилност економских и политичких односа. Светска економска криза довела је до преиспитивања макроекономске теорије и економске политике, односно пословних циклуса и посебно реформи и регулатива финансијског сектора.

Већина земаља у свету суочава се са инфлацијом, порастом незапослености, проблемима девизног курса и платнобилансним проблемима. Аутор сматра да централни проблем у међународним односима представљају геоекономски и геополитички интереси. Демократски развој у свету подразумева и изградњу демократских институција и јачање владавине права. Глобализација и транзиција имплицирале су потребу за заједничким деловањем у супротстављању организованом криминалу и тероризму. Према аутору, светска привреда заснива се на масовном извозу капитала, који је првенствено изазван постојањем „вишка” капитала у односу на могућност његовог рентабилног улагања у најразвијенијим капиталистичким земљама. У таквим условима директне стране инвестиције бележе релативан раст, повећавајући улогу међународне производње у светској економији, а постају и услов успешног развоја земаља у транзицији. Фактори који детерминишу одлуку о локацији страних директних инвестиција су: политика земље, економске детерминанте и пословне олакшице. Улога страних директних инвестиција није искључиво у циљу допунског извора капитала за финансирање. Оне имају значајну улогу и

у подстицању раста преко трансфера технолошких и организационих решења у земљи домаћина.

У склопу транзиционих процеса и привреда Републике Србије је суочена са најважнијим проблемом економског развоја, који се огледа у недостатку капитала без којег се не могу решити кључни развојни проблеми.

Дубока економска криза као последица десетогодишњег периода изолације и ратних сукоба, застарела технологија и недостатак домаћег капитала, наметнули су потребу привлачења страних инвестиција у циљу обезбеђења одрживог привредног развоја. Осим тога, српска привреда, и по аспекту спољне ликвидности и по солвентности спада у ред најзадуженијих земаља из групе земаља у транзицији. Стратешки развојни циљ је подизање конкурентске способности привреде. Привредни раст није могућ без структурних промена, а то највише зависи од два основна фактора: повећања инвестиција – домаћих и страних, укључујући и реформу образовања.

Управљачки органи наше земље чине напоре у правцу креирања неопходних услова за стварање повољне инвестиционе климе за страна улагања. То значи: постојан и функционалан правни и порески систем, политичка и макроекономска стабилност, квалитетни закони и сл. Неопходно је да се уреди институционални оквир и привредни амбијент како би у наредном периоду било што више страних директних инвестиција у циљу подстицаја раста производње, извоза и запослености.

Оживљавање привреде, повећање животног стандарда грађана, те интеграција у Европску унију, чине приоритетне циљеве наше државе, што се не може реализовати без већих страних улагања потребних за даљи развој наше привреде и друштва. Један од услова за страна улагања је и то да су на одговарајући начин уређени односи са међународним институцијама и пословним окружењем. Заштита од ризика у погледу инвестирања је најбитнија компонента за привлачење страног капитала. Како би подигла задовољавајућу стопу привредног раста, те остварила константно повећање бруто друштвеног производа и стандарда запослених, наша земља би требало стално да повећава извоз, односно неопходно је да се побољша структура извоза.

Аутор подвлачи значај опредељености наше земље за улазак у ЕУ, очувања Косова и Метохије у саставу Републике Србије, снажне економије, социјалног програма, спречавања корупције и свих видова криминала, као и уважавање принципа међународног права. У циљу јачања укупне стабилности и безбедности, у складу са Резолуцијом 1244 СБ УН-а, Косово и Метохија је део Републике Србије, и требало би наставити сарадњу са међународним субјектима и институцијама УН-а, и настојати да се кроз дијалог са нашим надлежним органима и уз поштовање нашег

суверенитета и интегритета решавају сва отворена питања. Дакле, јачање економије уз повећање запослености и раст инвестиција, уз макроекономску стабилност и шире укључивање у међународну поделу рада и светско тржиште представља неопходност у економском и друштвеном развоју Србије.

Упутство сарадницима за припрему рукописа

Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије „Безбедност“ објављује радове из подручја наука о безбедности, који претходно нису објављивани. Часопис излази четири пута годишње.

Текст рукописа би требало да буде урађен на рачунару (фонт Times New Roman, ћирилично писмо, величина слова 12 pt, 65 словних знакова у једном реду, на једној страници 26 до 30 редова, стандардне маргине). Научни и стручни радови, као одраз најбољег полицијског поступања у пракси, могу да буду обима до 16 страна (30.000 знакова). Радови који се баве историјом органа и служби безбедности, као и преводи радова из стране литературе из области наука о безбедности могу да буду обима највише до 16 страница, док прикази нових књига из области наука о безбедности могу бити обима до 3 стране. Изузетно, могуће је објављивање већих текстова у наставцима, уколико се ради о веома актуелној и неистраженој проблематици, као и тематских и јубиларних бројева часописа.

Рукописи се достављају Уредништву у два примерка, одштампана на папиру и у електронском облику. Имена аутора, назив и седиште институције у којима раде, наводе се пре наслова рада, а контакт подаци, адреса или е-адреса даје се у напомени при дну прве странице чланка. Затим, требало би да се доставе апстракт, чији су саставни делови циљ истраживања, методи, резултати и закључак (од 100 до 250 речи које читаоцу омогућавају да брзо и тачно оцени релевантност чланка кроз кратак информативни приказ), кључне речи (до 5) на српском и на енглеском језику и списак коришћене литературе. Апстракт на српском језику би требало да стоји између заглавља (имена аутора и наслова рада) и кључних речи, након којих следи текст чланка (увод, материјал и методи, резултати, дискусија и закључак), а апстракт на енглеском језику би требало да стоји након одељка Литература. Пожељно је да се апстракт на енглеском језику даје у проширеном облику, као тзв. резиме, при чему дужина резимеа може бити до 1/10 дужине чланка.

Назив и број пројекта, односно назив програма у оквиру којег је чланак настао, као и назив институције која је финансирала пројекат или програм наводи се у посебној назнаци при дну прве стране чланка.

У случају да рад садржи илустрације, табеле, графиконе, фотографије и сл., неопходно је Уредништву доставити квалитетно припремљене прилоге у електронском облику. Табеларни и графички прикази требало би да буду дати на једнообразан начин, с тим што се називи табела пишу изнад, а називи графичких приказа испод. Прикази се могу дати и виду посебног прилога на крају чланка. Пожељно је да наслови свих приказа буду дати двојезично, на српском и на енглеском језику.

Фусноте (напомене – Више о томе:....) користити само за пропратне коментаре, допунска објашњења, назнаке о коришћеним изворима (на пример научној грађи, законској регулативи, приручницима итд.) али не могу бити замена за цитирану литературу. Цитате (навођење) у тексту не обележавати фуснотама, већ на крају цитата или при позивању на нечије дело (Савић, 2006). Обавеза је аутора

да се приликом позивања на изворе у оквиру чланка, тј. цитирања других аутора, њихова имена пишу у оригиналу са годином објављеног рада и бројем странице у загради (Мијалковић, 2009:147), а уколико се цитира више од два аутора, тада се у тексту помиње само први уз скраћеницу: et al. (Симоновић et al., 2010). Зарезом се одваја аутор од године издања, а тачка-зарезом (;) различити аутори различитих дела. Број стране се од године издања одваја двотачком (:). Ако се наводи исти аутор са више радова у једној години, тада се уз наредне радове додају абecedна слова поред године (на пример: Бошковић, 1998а, Бошковић, 1998б, итд.). Страна имена у тексту би требало писати у оригиналу или транскрибовати на српски језик, с тим што се у загради наведе име у оригиналу. Референце у заградама би требало писати у оригиналу.

Приликом цитирања извора са Интернета наводи се Интернет адреса (<http://www...>) и, због сталне измене www окружења, и датум када је текст скинут са мреже.

У списку литературе радови се наводе у оригиналу (референце се не преводe на језик рада) са нумерацијом, абecedним редом по презименима аутора и то: презиме аутора, почетно слово имена, година рада – (2009). наслов рада – италики, назив часописа или зборника, број тома (година издања – годиште, волумен), странице (од-до), а када је реч о називима књига, име издавача и место издавања (или као што је прописано упутством APA – Publication Manual of the American Psychological Association). Наслови цитираних домаћих часописа, уџбеника и монографија дају се у оригиналном, пуном облику, али никако у преведеном облику.

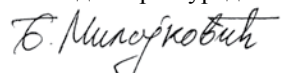
Рукописи подлежу рецензији. Уредништво задржава уређивачко право да на основу рецензије, актуелности рада, увида у рад и вођене евиденције одлучи да ли, када и у ком обиму ће рад бити објављен. Објављени радови се хонораришу, а необјављени се не враћају ауторима. Могуће примедбе и сугестије уредника и/или рецензента достављају се аутору ако све стране изразе спремност за непосредну комуникацију.

Аутори би, уз рад требало Уредништву да доставе: пуно име и презиме, звање, адресу, e-mail, број фиксног и мобилног телефона, фотокопију личне карте и чековне картице.

Рукописе слати на адресу: Уредништво часописа „Безбедност“, Булевар Зорана Ђинђића 104, 11070 Београд, телефон: 011/3148-734, телефакс: 011/3148-749, e-mail: upobr@mup.gov.rs

Позивамо све досадашње и нове ауторе да својим стручним, научним прилозима обогате садржај нашег, у научној и стручној јавности већ афирмисаног часописа са дугогодишњом традицијом, а у заједничком циљу да се унапреди полицијска пракса, подигне ниво безбедносне културе, и обезбеди праћење савремених научних и стручних достигнућа у безбедносној проблематици.

Главни и одговорни уредник

проф. др Бобан Милојковић